

XLI

**OGÓLNOPOLSKI
WYSOKOKWALIFIKOWANY
RAJD PIESZY**

„ZIEMIA RADOMSKA”

1-15 lipca 2000 r.

UKOJENIE

Gdy mi serce tęsknota zalewa,
gdy mi brzydnie cały świat ludzki -
idę w las, gdzie słodko szumią drzewa,
gdzie radością dyszy każdy kwiat...

Każdy ptak o miłowaniu śpiewa,
czarodziejsko szemrze leśny zdroj...
Złote słońce gęstwiny olśniewa...
Brzęczy w słońcu złotych muszek rój...

Wkoło świeżość dziecinnie wiośniana...
Świat skąpany wśród diamentów ros...
Jak weselny krzyk młodego rana
brzmi kukułki rozkochany głos...

Jakiś dziwny urok padł na ziemię
przebudzoną z uśmiechniętych snów...
Cisza słodka, woniejąca drzemie
środe paproci i wilgotnych mchów...

Idę w las kwiecisty i daleki,
pozostawiam w dali ludzki świat...
Idę brzegiem śpiewającej rzeki...
Złota radość dąży za mną w ślad...

Rzeka śpiewa o szczęściu i płynie...
Nad jej brzegiem szedłem w leśną dal,
aż zgubiłem się w wonnej gęstwinie,
aż zgubiłem z serca dawny żal...

Julian EJSMOND
(1892-1930)

CZEŚĆ OGÓLNA

POŁOŻENIE I ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

Obszar województwa radomskiego prawie w całości rozpościera się na terenie Niziny Środkowopolskiej a tylko południowe jego krańce obejmują Wyżynę Środkowomłopolską. Granicą wschodnią województwa jest dolina rzeki Wisły a południową – północne fragmenty Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej w postaci dwóch mezoregionów: Garbu Gielniowskiego i Przedgórze Łżeckiego. Jego teren jest typowym krajobrazem zniszczonej rzeźby polodowcowej, kształtującej się zaraz po ustąpieniu zlodowacenia środkowopolskiego. Są to rozległe, z lekka pofalowane gliniasto-piaszczyste tereny, urozmaicone ciągami wałów wydmowych i poprzecinane dolinami rzecznyymi. Krajobraz uzupełniają głązy narzutowe – eratyki – przywleczone przez lądolód skandynawski oraz płyty lasów – ostańce dawnych puszczy.

Współczesną rzeźbę terenu województwa radomskiego zapoczątkował lądolód skandynawski podczas zlodowacenia środkowopolskiego. Utworzył on ciągi moren czołowych, płaskie z lekka pofalowane powierzchnie moreny dennej i pola piaszczyste – sandry. Kolejne zlodowacenie – bałtyckie – przekształciło ten krajobraz. Powstały wówczas rozległe płaskie i faliste równiny, urozmaicone pagórami moren czołowych. Nieco słabiej zaznaczyły się sandry, na których wiatr usypał wydmy. Obszar pocięty dość płytkie doliny rzeczne z terasami zalewowymi, rzadziej z wąwozami i parowami.

Południowe krańce województwa mają inną budowę geologiczną a ich dzieje związane są z obszarami wyżyn. Są to dość płytkie wzniesienia wapienne i piaskowcowe z okresu jurajskiego i trzeciorzędowego, pokryte cienkimi pokrywami glin

i piasków moreńowych, miejscami wylaniające się w postaci ostańcowych pagórów. W podziale fizyczno-geograficznym teren województwa należy do siedmiu mezoregionów, wśród których wyróżniają się pod względem wielkości następujące obszary: Równina Radomska, Kotlina Kozienska, Garb Gielniowski, Przedgórze Iłżeckie.

Równina Radomska. Rozciąga się między dolinami rzecznyymi dolnej Pilicy i środkowej Wisły. Powierzchnia wyrównana i łagodnie pochyłająca się ku północnemu zachodowi, pokryta jest równomiernie osadami glin, piasków, żwirów. Tworzą one zniszczone wysoczyzny: Solecką, Zwoleńską, Wolanowską, Przytycką, Odrzywolską. Oddzielone są od siebie piaszczystymi i miejscami zabagnionymi dolinami rzek, głównie Radomki i Zwoleńki. Na piaszczystych pagórkach rosną lasy i bardzo zniszczone zagajniki.

Kotlina Kozienska. Zawarta jest między stromymi krańdziami dolin rzek Pilicy i Wisły. Podnosi się stopniowo i przechodzi nieznacznie w poziom Równiny Radomskiej. Tu przykryta jest glinami, podczas gdy w części północnej i wschodniej rozwinęły się kompleksy wydymowe pokryte puszcza. Obszar urozmaicają wzgórza ostańcowe – ślady dawnych moren i dolina rzeki Radomki, wypełniona po brzegi łąkami.

Garb Gielniowski. Zbudowany jest z piaskowców. Wznosi się od około 280 m n.p.m. na północy do 408 m n.p.m. na południu. Sterczą w nim skalne ostańce, które są kulminacjami na tym terenie i w województwie. Do nich należą: Altana – 408 m n.p.m., Cymbra – 378 m n.p.m., Skłobska Góra – 347 m n.p.m. Garb Gielniowski został rozbity na mniejsze płaskowzgórza, np. „Góry Przysuskie”. Sporo tu zapiaszczonych dolinek i zamkniętych kotlinek o podmokłych dnach.

Przedgórze Iłżeckie. W części zachodniej jest reprezentowane przez tzw. Garby Szydłowieckie. Są to pagóry piaszczyste okryte cienką warstwą polodowcowych utworów piaszczysto-gliniastych o niewielkiej miąższości, nie przekraczającej 5 m. Od Orońska ciągnie się garb wapienny, którego wysokość stopniowo maleje w kierunku północnym, a który podchodzi pod Ćmielów. Garb okrywa warstwa gliny morenowej i lessu o miąższości od 0,5 m do 1,5 m. W okolicy Iłży osiąga on 246 m n.p.m. Rozcina go głęboka, dochodząca nawet do 65 m, dolina przelomowa rzeki Iłżanki oraz martwa Dolina Pakosławska, gdzie część torfowiska z ciekawą roślinnością została objęta ochroną.

Zróznicowana rzeźba terenu województwa wpływa na nieznaczne różnice w przebiegu opadów i temperatur. W rejonie Kozienc, Radomia i Zwoleń, tj. w północno-wschodniej części województwa opady roczne wynoszą 500–600 mm, natomiast w południowo-zachodniej części województwa opady są wyższe: 600–700 mm. Podobnie kształtują się roczne temperatury. W części północno-wschodniej osiągają 8°C a w południowo-zachodniej 7°C. W rejonach zagłębień i dolin rzecznych gromadzą się chłodne masy powietrza i mgła. Liczba dni z burzą i opadami burzowymi dochodzi do 30 a ich maksimum przypada na czerwiec i sierpień. Dość korzystnie kształtuje się okres wegetacji roślin, bowiem trwa od 210 do 215 dni.

Układ sieci rzecznej związany jest z rzeźbą terenu. Na środkowy bieg rzeki Wisły, która płynie wzdłuż wschodniej granicy województwa, przypada 143 km. Pozostałe rzeki są jej lewobrzeżnymi dopływami. Najdłuższym dopływem jest odcinek 84 km dolnego biegu rzeki Pilicy a następnie rzeka Radomka, która w całości, tj. na długości 74 km, przepływa przez województwo. Do pozostałych głównych dopływów lewobrzeżnych Wisły należą rzeki: Krępianka, Iłżanka, Zwoleńka, Zagożdżonka, Czarna. Rzeki odznaczają się wezbraniami, głównie na przedwiośniu, na przelomie lutego i

marca oraz w lecie, tj. pod koniec lipca i sierpnia. Niskie stany wód występują w czerwcu i na jesieni.

Na terenie województwa znajduje się 10 zbiorników retencyjnych o charakterze rekreacyjnym. Największe z nich to: zbiornik w Jedlni Letnisko na rzece Gzówce o powierzchni 36 ha, zbiornik w Drzewicy na rzece Drzewiczce o powierzchni 28 ha, zbiornik w Radomiu na rzece Mlecznej o powierzchni 9 ha. Najbardziej deficytowe tereny wód powierzchniowych, to obszar działu wodnego między rzeką Radomką a rzeką Pilicą i tereny miast: Radomia, Pionek, Kozienic i Szydłowca.

Najbardziej rozprzestrzeniły się gleby bielcowe występujące jako grunty orne, bielice na których rosną lasy iglaste oraz gleby brunatne, nieco żyzniejsze niż bielcowe, wykorzystane jako tereny uprawowe. Na zwietrzałych powierzchniach skał wapiennych, w południowo-zachodniej części obszaru woj., powstały rędziny jurajskie i kredowe a w dolinach rzecznych, mady. Z dawniejszych osadów bagiennych i pojeziernych wykształciły się gleby mułowo-torfowe, występujące najczęściej u podnóży zboczy dolin rzecznych i podnóży podmokłych zagłębień bezodpływowych.

Około 49% powierzchni województwa zajmują gleby średniej jakości, natomiast gleb dobrych jest jedynie 6% a występują one w rejonie Grójca i w dolinie rzeki Wisły.

Dużą część obszaru województwa (21,3% powierzchni) zajmują lasy, wśród których zwarte kompleksy to puszcze: Kozienicka (457 km²), Stromiecka (147 km²), Rozwadowska (152 km²). W południowej i południowo-zachodniej części województwa rozciągają się lasy Puszczy Iłżeckiej i Puszczy Świętokrzyskiej.

Puszcza Kozienicka jest częścią dawnej Puszczy Radomskiej. Największą powierzchnię zajmuje bór świeży (40%) i bór mieszany świeży (36%). W składzie gatunkowym przeważa sosna (84%); domieszkowe gatunki to: dęby, jodły, olsze, brzozy i graby. Na terenie Puszczy utworzono w 1983 roku Kozienicki Park Krajobrazowy o pow. 15 098 ha. Tu prze-

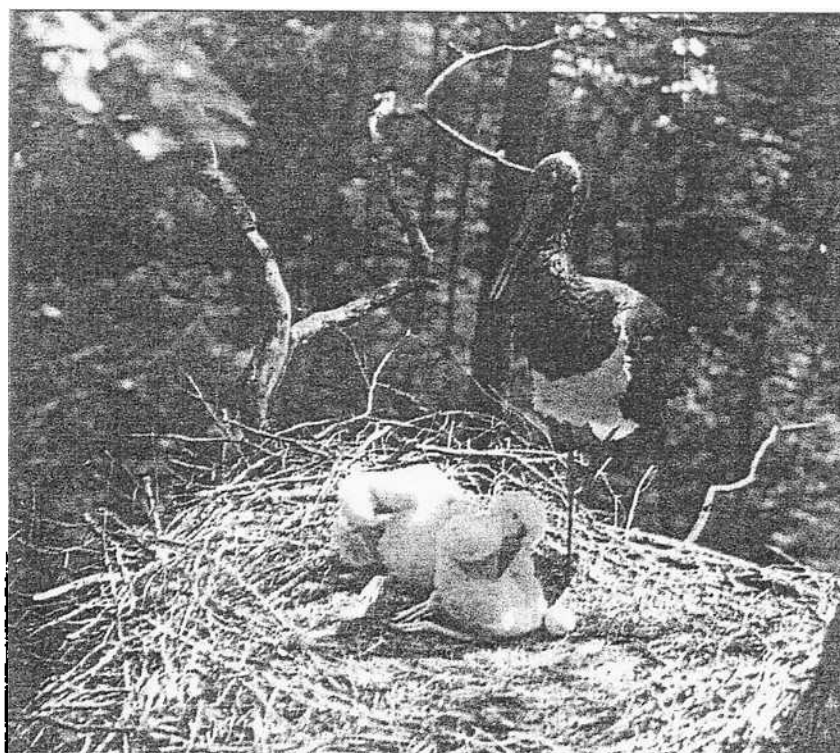

biega północna granica występowania jodły, jawora, buka. Wokół Parku utworzono otulinę (30 437 ha) – strefę ochronną, która jest przystosowywana do wypoczynku pobytowego w miejscowościach letniskowych. W Puszczy Stromieckiej, tak jak w Kozienickiej dominuje sosna, domieszką są: dęby, brzozy, olsze. Przeważa bór świeży i bór mieszany świeży; znacznie mniejszymi powierzchniami są olsy i lasy mieszane świeże. W województwie utworzono 20 rezerwatów przyrody. Do najcenniejszych należy rezerwat stepowy „Sadkowice”, rezerwat „Cis A i B”, rezerwat „Modrzewina”. W przyszłości liczba rezerwatów wzrośnie o 17 projektowanych. Ochroną objęto 355 pomników przyrody, w tym 309 pojedynczych drzew, 16 grup drzew, 2 aleje i 24 głązy oraz głązowiska. W 1983 roku utworzono Obszary Krajobrazu Chronionego. Jest ich pięć i zajmują one 22,2% powierzchni województwa. W ich skład wchodzi lasy, parki zabytkowe i wiejskie, rzeki i wody otwarte. Projektuje się w najbliższym czasie utworzenie kolejnego szóstego Obszaru: „Dolina rzeki Zwoleńki”.

Świat zwierzęcy, związany z siedliskami leśnymi, łąkowymi i wodnymi, reprezentują gatunki pospolite, chociaż występują też gatunki rzadkie. W lasach żyją jelenie, sarny, daniela, dziki, lisy, borsuki i kuny leśne. Pojawiają się też łosie – przechodzą z Puszczy Kampinowskiej. Ogromne bogactwo ptaków puszczańskich i wodnych reprezentują, między innymi: dzięcioł czarny i zielony, gołąb siwy, mysikrólik, jarząbek, bocian czarny, łabędź niemy (sporadycznie), perkoz rdzawoszyji, zimorodek, brodziec samotny i inne ptaki.

RZEKA ZAGOŹDŹONKA. REZ. „BRZEŹNICZKA”

GNIAZDO BOCIANA CZARNEGO. PUSZCZA KOZIENICKA

ZARYS DZIEJÓW

Pierwsze ślady pobytu człowieka na terenie obecnego województwa radomskiego sięgają starszej epoki kamiennej, zwanej paleolitem. Człowiek pojawiał się w ciepłych okresach międzylodowcowych i powoli wędrował ku północy, to znów cofał się na południe. Są to miejsca obozów koczowniczych, zajmujących się zbieractwem i rybołówstwem oraz polowaniem na coraz grubszą zwierzynę (Góra Puławska, Zwolenie). Społeczności te, datowane od 100 do 8 tys. lat p.n.e., знаły krzesanie ognia, wyrób przedmiotów, poznawały sposoby przechowywania mięsa i budowy szałasów, co skłaniało je do osiadłego trybu życia.

W środkowej epoce kamiennej, zwanej mezolitem, około 8–4 tys. lat p.n.e., stopniowe ocieplenie klimatu oraz rozwój świata roślinnego i zwierzęcego powodowało zmianę życia z koczowniczego na osiadłe. Powstają odkrywkowe kopalnie krzemienia i zakłady obróbki w miejscach jego występowania (Polany, Orońsko). Pojawiają się początki rolnictwa i hodowli (oswojenie psa, udomowienie owcy i świni). W miejsce luźnych grup (hord) kształtują się rody – związki spokrewnionych rodzin macierzystych. Powstają lokalne tradycje i nawyki kulturowe, m.in. pogrzebowe (bogato wyposażony grób łowcy w Janisławicach pod Skierniewicami z ok. 6 tys. lat p.n.e.). Tworzą się kontakty międzygrupowe. Rozwijają się pojęcia i wiedza o otaczającym świecie.

W młodszej epoce kamiennej, zwanej neolitem, 4–1,7 tys. lat p.n.e., człowiek przyswoił sobie uprawę roli i hodowlę bydła oraz życie osiadłe. Nastąpił postęp w obróbce krzemienia (kopalnie szybkie z chodnikami w Krzemionkach Opatowskich), poznania, zbierania i przechowywania roślin, wymianie handlowej i żegludze. Powstają nowe ważne dziedziny wytwórczości: garncarstwo, tkactwo i pierwsze wyroby z miedzi. Życie społeczne osiąga poziom organizacji ple-

miennych i powstają osiedla o cechach obronnych. Obok obrządku grzebalnego (groby szkieletowe) pojawiają się ślady ciałopalenia. Tzw. kultura pucharów lejkowatych wytworzyła najstarszą ludność autochtoniczną tych ziem. Mało urodzajne gleby oraz duże zalesienie nie sprzyjają tu gęstszemu osiedleniu (osadnictwo wyspowe).

Większa stabilizacja nastąpiła w epoce brązu (1700–700 p.n.e.), której cechą były narzędzia, broń i ozdoby wytwarzane ze stopu miedzi z cyną. Występują początki użycia siły pociągowej zwierząt, rozwoju handlu i wytwórczości rzemieślniczej oraz rozwarstwienie wspólnoty rodowej i niewolnictwa. Wyodrębnia się dwie kultury: trzciniecka (1500–1300) o ceramice sznurowej i pochówkach w pozycji skurczowej oraz lużycka (1300–400) o wysokim rozwoju malowanej ceramiki i zwyczaju ciałopalenia z grobami kloszowymi (Gulin nad Radomką), która wiąże się z bezpośrednimi przodkami Słowian.

Od 750 r. p.n.e. dominującym surowcem staje się żelazo (najpierw importowane a potem rodzime), rozpowszechnione przez Celtów, którego stosunkowo często odkrywane „skarby” świadczą o zamożności mieszkańców (np. w Ginetówce koło Pniew). Powstają grody obronne ze sztucznie sypanymi wałami i stożkami. Wyodrębnia się kultura przeworska (120–100) o rozwiniętym rzemiośle i tzw. grobach jamowych (Brzeski nad Drzewiczką), która dała zrąb plemionom zachodniosłowiańskim oraz tzw. okres rzymski (do IV w. n.e.) o żywych kontaktach handlowych (szlaki bursztynowe, znaleziska pieniędzy i wyrobów, m.in. wzdłuż Radomki). Powstają miejsca kultowe okolonie kamiennymi wałami: Brzeski nad Drzewiczką (II w. p.n.e.), Otałażka nad Mogielanką (IV–V w. n.e.), być może mające związek terytorialny z Łysą Górą.

Wzrost zaludnienia w epoce żelaza powoduje zanikanie ruchów osadniczych w VIII–IX w. i stabilizację plemienną. Starszy zasięg Mazowszan dotarł do Kamiennej, młodszy oparł się o Radomkę, która stała się kulturową granicą Małopolski i Mazowsza. Od zachodu osadnictwo sieradzkie i łęczyckie zatrzymało się na Drzewiczcze. Od wschodu szczelną granicę stanowi Wisła. Plemię Radomierzan lub wódz Rodom

czy Radomir daje początek silnemu ośrodkowi władzy w Radomiu, zaś południowi Mazowszanie znajdują oparcie w Grodźcu (dzisiejszym Grójcu). Z tymi plemiennymi ośrodkami władzy wiąże się następnie tworzenie administracji obronnej i terytorialnej oraz powstanie zrębów administracji kościelnej (archidiakonaty). Dzieli je system grodów na bagnistym Zapilczu (Błotnica, Szczyty, Gózd, Kiełbów, Grodzisko) oraz wzdłuż Pilicy i Radomierzy (Radomki), które wyznaczają granicę dzielnicową. Odrębność polityczną Małopolski i Mazowsza zakończyło dopiero włączenie do Korony województwa mazowieckiego w 1526 r.

Od X w. i ukształtowania się państwowości polskiej, a więc i wpływu władzy na kierunki osadnictwa i własności (nadania, kolonizacje), zaznacza się wyraźne zróżnicowanie w zajmowaniu i trzebieży Puszczy Radomskiej. Część zachodnią i południową zajmują rody rycersko-szlacheckie, wschodnią benedyktyni sieciechowscy, okolice Iłży biskupi krakowscy. Zachowane trzy większe kompleksy leśne staną się z czasem puszczami: kozienicką, iłżecką i stromiecką. Południowe Mazowsze pozostało krainą licznej ubogiej szlachty, tworzącej całe skupiska rodowe. Spowodowało to wytworzenie się tam specyficznych stosunków feudalnych, tzw. układów ziemskich – lokalnej formy gospodarki czynszowej.

Testamentem Bolesława Krzywoustego z 1138 r. Mazowsze otrzymał Bolesław Kędzierzawy a dzielnicę sandomierską Henryk, w której ziemia radomska miała kasztelanie w Radomiu, Solcu i Sieciechowie (z czasem włączono kasztelanie skrzyńską). Walki i spory dzielnicowe nie sprzyjają rozwojowi gospodarczemu. Najazdy Tatarów w 1241 i 1260 r. sięgają po Iłżę, Skaryszew, Sieciechów i Stremiech (Stromiec?) niszcząc kraj zupełnie.

Ożywienie gospodarcze następuje w 2 poł. XIII w. Spowodował go napływ osadników z zachodu, organizacja gmin na nowym prawie magdeburskim, ożywienie wymiany towarowo-pieniężnej, czynszowa reforma agrarna, początki eksportu zboża. Korzystniejsze prawo magdeburskie otrzymują: Iłża w 1239 r., Skaryszew w 1264 r., Radom w 1364 r., w XV w. Grójec, Ryczywół, Odrzywół, Zwoleń, Drzewica,

Głowaczów i Szydłowiec. W 1320 r. powstało województwo sandomierskie z podziałem na powiaty, w którym radomski objął międzyrzecze Pilicy, Wisły, Kamiennej i Drzewiczki. Kasztelanie zaczęły powoli tracić znaczenie.

Za Jagiellonów następuje rozkwit gospodarczy, który trwa do pocz. XVII w. Tworzą się nowe formy produkcji: górnictwo i hutnictwo w Chlewiskach, garncarstwo w Iłży, garbarstwo, tkactwo i cegielnie w Radomiu. W miastach powstają cechy rzemieślnicze. Wznoszone są wspaniałe budowle, w Szydłowcu zamek i ratusz, w Iłży ratusz. W Czarnolesie tworzy Jan Kochanowski. Starostwo radomskie otrzymały królowe jako swe uposażenie. Zwiększający się eksport zboża powoduje rozwój folwarku pańszczyźnianego, poszerzanie i zakładanie nowych wsi. Powstanie ruchu reformacyjnego doprowadza do zamiany kościołów w ariańskie, kalwińskie i luterskie zbory.

Rokosz Zebrzydowskiego w 1607 r. ogniskuje się na tym terenie niszcząc wiele wsi i miast aż do jego kłęski pod Guzowem. Potop szwedzki i potem najazd Rakoczego powoduje zniszczenie doszczętne Kozienic, Iłży, Zwolenia, Janowca, Ryczywołu i Warki. Większość z nich nigdy nie podniesie się z upadku. Spustoszenie wsi doprowadza do jej wyludnienia i zarośnięcia dotąd uprawianych łąnów. Upadek gospodarczy pogłębiają występujące nastroje społeczne i religijne, nietolerancja, kontrreformacja, procesy o czary, nasilenie dewocji, upadek szkolnictwa i nauki. Całości dopełniają wojny, które przez wiek XV i XVI nie dotykały środkowej Polski. Ciągłe przemarsze wojsk w XVIII w., konfederacje i wewnętrzne walki rozkładały kraj. Dopiero od poł. XVIII w. występują próby ożywienia przemysłowego Kozienic (krótkotrwałe) i Przysuchy z okolicą, a także Drzewicy. Trzeci rozbiór w 1795 r. ustala granicę prusko-austriacką na Pilicy.

Wojna w 1809 r. powiększa Księstwo Warszawskie o międzyrzecze Wisły i Pilicy. W Radomiu utworzono stolicę departamentu. Po utworzeniu Królestwa Polskiego w 1815 r. Radom zostaje stolicą województwa sandomierskiego, potem guberni radomskiej do 1915 r. Następuje poprawa sytuacji

gospodarczej miast, ich regulacja, budowa dróg, zakładanie fabryk. Rozwija się zagłębie staropolskie, w Radomiu powstają garbarnie, w Błędowie zakłady włókiennicze, modernizuje się Drzewica, uprzemysławia Iłża.

Powstanie listopadowe 1830–31 r. rozegrało się za granicami regionu, poza dwiema bitwami pod Kozienicami i Iłżą. Był to teren mobilizacyjny i zaopatrzeniowy. W Radomiu miał swe ważne ogniwo spisek Piotra Ściegiennego w 1844 r. i konspiracja w 1848 r. Powstanie styczniowe 1863–64 r. znalazło podatny grunt we wszystkich warstwach społecznych. Walczyły tu oddziały Czachowskiego, Kononowicza, Jankowskiego, Rudowskiego, Grabowskiego i Zielińskiego, a na południowym Mazowszu i w międzyrzeczu Pilicy i Radomki „Dzieci Warszawy” Żychlińskiego.

Po upadku powstania zniesiono pańszczyznę i oczyszczano chłopów. Spowodowało to upadek folwarków ziemskich i górnictwa, opartych dotychczas na darmowej sile roboczej. Natomiast następuje rozwój przemysłu kapitalistycznego, który zyskał rynki zbytu w Rosji. W 1867 r. dokonano nowego podziału administracyjnego na powiaty i gminy, zaś w 1869 r. odebrano prawa miejskie większości posiadającym je miejscowościom. Otwarcie w 1885 r. linii kolejowej dęblińsko-dąbrowskiej ożywiło położone wzdłuż niej osady. Pod koniec XIX w. rozwinął się w Radomiu przemysł skórzany, metalowy i drzewny oraz grójeckie sadownictwo i warzywnictwo. Ciężkie warunki pracy i brak praw społecznych powoduje powstanie partii robotniczych i związków zawodowych. Z czasem następuje ich podział na rewolucyjne, niepodległościowe i narodowe, które ujawniły swą działalność w rewolucji 1905–1907 r.

W I wojnę światową szczególnie ucierpiały okolice nadwiślańskie i nadpilickie. Rzeka Pilica znów stała się granicą austriacko-niemiecką.

W Polsce międzywojennej Radomskie było terenem wybitnie rolniczym. Dopiero w połowie lat dwudziestych powstały zakłady przemysłu zbrojeniowego w Radomiu, Pionkach i Skarżysku. Pod koniec lat trzydziestych Radom wszedł

do Centralnego Okręgu Przemysłowego i rozpoczęto budowę nowych fabryk.

W czasie okupacji Niemcy utworzyli w Radomiu siedzibę dystryktu, który obejmował Tomaszów, Piotrków i Częstochowę. Walki o przyczółki nad Wisłą dokonały wielkich zniszczeń.

Po wojnie odbudowano zrujnowane fabryki i pola. Dokonano nacjonalizacji przemysłu i handlu, przeprowadzono reformę rolną. W latach 1954–56 powstały nowe powiaty, a w miejsce gmin gromady. W 1975 r. utworzono województwo radomskie z północnej części województwa kieleckiego, części powiatu grójeckiego i Nowego Miasta nad Pilicą z województwa łódzkiego.

WSPÓŁCZESNE OBLICZE

Województwo radomskie zajmuje powierzchnię 7 294 km², co stanowi 2,3% obszaru Polski. Położone w centralnej części kraju, w dorzeczu środkowej Wisły i Pilicy, graniczy z siedmioma innymi województwami: od pn. ze stołecznym warszawskim, od wsch. z siedleckim i lubelskim, od pd. z tarnobrzeskim i kieleckim, od zach. z piotrkowskim i skierniewickim. Łączna długość granic wynosi 537 km.

Sieć osadniczą województwa tworzy 16 miast i 1432 sołectwa, zorganizowane w 63 jednostkach administracyjnych (2 miasta wydzielone, 14 miast-gmin i 47 gmin wiejskich).

W końcu 1992 roku obszar województwa zamieszkiwało łącznie 753,1 tys. osób, co stanowi ok. 2% ludności kraju, z czego 359,5 tys., czyli 47,7% w miastach. Średnia gęstość zaludnienia wynosi 103 osoby na 1 km². Układ osadniczy cechuje równomierne rozmieszczenie ośrodków miejskich.

Stolicą, a zarazem największym miastem województwa, jest Radom, liczący 230 tys. mieszkańców. Drugim miastem pod względem ludności są, posiadające 22 tys. mieszkańców, Pionki. Do większych miast należą: Kozenice – ok. 21 tys. osób, Grójec – 15 tys., Szydłowiec – 13 tys., Warka – 11 tys., Zwolen – 8 tys. i Białobrzegi – 7 tys. mieszkańców. Położenie geograficzne województwa sprawia, że przez obszar przebiegają ważne linie komunikacyjne. Układ komunikacyjny województwa, obok międzynarodowej drogi nr 77, łączącej Warszawę z Wiedniem, tworzą drogi o znaczeniu krajowym (m.in. w kierunku Lublina, Tarnobrzegu, Rzeszowa, Piotrkowa Trybunalskiego, Łodzi) i regionalnym, uzupełnione siecią dróg lokalnych. Głównym węzłem komunikacyjnym województwa jest Radom, skąd odległość do Warszawy wy-

nosi 102 km, do Lublina 105 km, do Kielc 75 km, do Piotrkowa Trybunalskiego 108 km, do Łodzi 147 km i do Rzeszowa ok. 200 km. Województwo radomskie zajmuje 14 miejsce w Polsce pod względem powierzchni oraz liczby ludności i relatywnie podobne jest jego znaczenie w strukturze społeczno-gospodarczej kraju.

Wśród wielu funkcji gospodarczych województwa radomskiego, dominującą rolę spełniają: rolnictwo i przemysł.

Rolnictwo jest działem gospodarki posiadającym na terenach obecnego województwa znaczące tradycje. Jego rozwojowi sprzyjają korzystne warunki glebowe i agroklimatyczne oraz stosunkowo wysoki poziom kultury rolnej. Uwarunkowania topograficzne powodują, że ponad 50% powierzchni województwa zajmują grunty orne (głównie gleby biellicowe), 22% – lasy (przewaga drzewostanu sosnowego), 11% – łąki i pastwiska oraz 6% to sady, zajmujące powierzchnię 43,2 tys. ha, co stanowi 12,6% nasadzeń sadowniczych w kraju i jednocześnie największe skupisko tego rodzaju upraw w Europie. Sady, zgrupowane w północnych gminach województwa, dają ponad połowę produkcji owoców, głównie jabłek i czereśni. W strukturze upraw rolnych, główną część stanowią zboża (51% pow. użytków rolnych), drugą pozycję zajmują ziemniaki (ok. 20% pow. użytków rolnych) a pozostałe to uprawa roślin pastewnych i przemysłowych oraz owoce i warzywa. Uprawy zbożowe, ziemniaki i użytki zielone decydują o charakterze produkcji zwierzęcej, gdzie wiodącymi kierunkami są: produkcja trzody chlewnej i mleczny kierunek w hodowli bydła. Ukształtowany przez warunki naturalne i rozwijany przez lata potencjał w sektorze rolno-spożywczym, decyduje iż przemysł spożywczy, uznany jest jako jedno z trzech, obok przemysłu skórzanego i garbarskiego oraz infrastruktury technicznej, ogniw rozwoju gospodarczego województwa.

Drugim istotnym działem gospodarki województwa radomskiego jest przemysł, który zatrudnia ok. 50% pracowników gospodarki uspołecznionej. Obejmuje on różne branże, z wiodącym przemysłem elektromaszynowym i metalurgicznym oraz przemysłem skórzanym, najstarszym przemysłem Rado-

mia. Historia przemysłu na obszarze obecnego województwa radomskiego bierze swój początek w I poł. XIX wieku. Jego rozwój, praktycznie do I wojny światowej, związany był z funkcjonowaniem, na terenie ówczesnej guberni radomskiej, Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego. Struktura przemysłu w tym okresie podporządkowana była potrzebom kapitału zagranicznego a produkcja realizowana przez spółki akcyjne. W okresie międzywojennym zaznacza się rozwój, w ramach koncepcji gospodarczej tzw. „Trójkąta Bezpieczeństwa”, nowych gałęzi przemysłu. Powstaje w tym czasie w Radomiu Wytwórnia Broni (zał. 1923), Fabryka Masek Przewodzących (zał. 1926), nowoczesna Fabryka Papierosów (zał. 1929) oraz Państwowa Wytwórnia Prochu w Pionkach (zał. 1922). W dalszym etapie, w ramach koncepcji Centralnego Okręgu Przemysłowego, następuje rozbudowa zakładów zbrojeniowych, budowa w Radomiu Fabryki Telefonów „Ericsson” (zał. 1937), Fabryki Obuwia „Bata” (zał. 1939). Największy przyrost potencjału przemysłowego na terenie województwa radomskiego nastąpił w latach powojennych, kształtując współczesną strukturę przemysłu.

Struktura produkcji materialnej w województwie w 1992 roku przedstawiała się następująco: przemysł – 77,6% (spożywczy – 39,1%, energetyczny – 21,7%, elektromaszynowy – 12,6%, chemiczny – 8,6%, lekki – 7,9%, mineralny – 7,3%), budownictwo – 9,7%, handel 5,5%, gospodarka komunalna – 4,8%, transport – 2,3%.

Z województwa radomskiego pochodzi, m.in.: 6% krajowej produkcji energii elektrycznej, 100% maszyn do szycia, 100% maszyn do pisania, 30% krajowej produkcji papierosów, 100% aparatów telefonicznych, 7% wyrobów z tworzyw sztucznych, 8% obuwia, 3% cementu, 24% krajowej produkcji owoców, 3% warzyw, 3% mleka i śmietany.

Wg stanu na 31. 12. 1992 r., w województwie prowadziło działalność ok. 30 tys. podmiotów gospodarczych, w tym: 105 przedsiębiorstw państwowych, ok. 400 przedsiębiorstw i zakładów komunalnych, ok. 450 spółdzielni, 800 spółek prawa handlowego i ok. 28 tys. osób fizycznych.

Największym ośrodkiem przemysłowym województwa jest

Radom, skupiający ok. 70% potencjału produkcyjnego. Do ważniejszych zakładów przemysłowych na terenie województwa należą: w Radomiu – Zakłady Metalowe „Łucznik”, Wytwórnia Telefonów „Telkom-RWT SA”, Zakłady Przemysłu Skórzanego „Radoskór”, Zakłady Przemysłu Tytoniowego, Fabryka Wyrobów Metalowych „Polmetal”, Fabryka Łączników, polsko-włoskie Przedsiębiorstwo Realizacji Urządzeń Technologicznych „Tefa”, Zakłady Budownictwa Kolejowego, Wytwórnia Części Zamiennej oraz Elektrownia „Kozienice” w Kozienicach, Fabryka Nakryć Stołowych „Gerlach SA” w Drzewicy, Zakłady Tworzyw Sztucznych „Pronit” w Pionkach, Cementownia „Wierzbica” w Wierzbicy, Zakłady Piwowarskie SA w Warce, Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego w Przysusze.

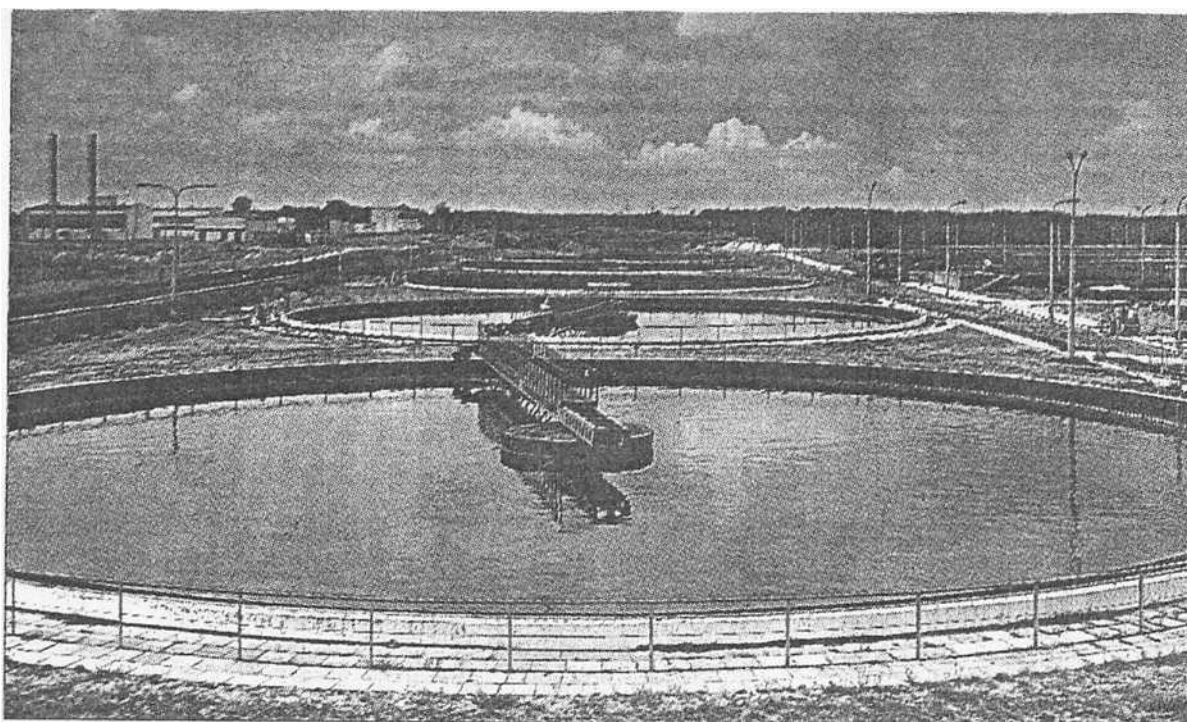
Obok gospodarczych, województwo radomskie pełni także inne ważne funkcje, również o znaczeniu ponadregionalnym, a wśród nich, m.in. naukowe, kulturalne, turystyczne i wypoczynkowe. Istniejąca w Radomiu od 1950 r. Wyższa Szkoła Inżynierska im. Kazimierza Pułaskiego kształci 4,5 tys. studentów na 5 wydziałach, w tym na unikalnym w kraju wydziale materiałoznawstwa i technologii obuwia. W oparciu o jej potencjał naukowo-badawczy, działają liczne specjalistyczne towarzystwa i stowarzyszenia naukowe, w tym Radomskie Towarzystwo Naukowe, mające największe tradycje. W Radomiu funkcjonuje także Międzyresortowe Centrum Naukowe Eksploatacji Majątku Trwałego, wiodący w kraju instytut badawczy w dziedzinie nowoczesnej eksploatacji. Ponadto na terenie województwa istnieją liczne instytucje kulturalne, często o znaczeniu ponadregionalnym, m.in. Muzeum Okręgowe w Radomiu oraz jego oddziały: Muzeum Sztuki Współczesnej, Pracownia Konserwacji Dzieł Sztuki i Muzeum im. Jana Kochanowskiego w Czarnolesie, Muzeum Wsi Radomskiej i jego oddział im. Oskara Kolberga w Przysusze, Teatr Powszechny im. Jana Kochanowskiego w Radomiu, Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu, Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce a także działa wiele zawodowych i amatorskich zespołów teatralnych, muzycznych, grup plastycznych, literackich itp.

Poza codzienną działalnością, organizowane są imprezy o zasięgu międzynarodowym i ogólnopolskim, w tym m.in.: Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej, Międzynarodowy Festiwal Gombrowiczowski, Festiwal Muzyczny im. Józefa Hofmana, Międzynarodowy Salon Barwnych Przeźroczy „Dia-pol”, Dni Kolbergowskie w Przysusze, Mistrzostwa Polski Formacji Tanecznych, itp.

Cenne zabytki kultury materialnej zgrupowane, w takich ośrodkach krajoznawczych, jak: Radom, Kozienice, Warka, Szydłowiec, Zwoleń, Przysucha, Iłża, Czarnolas, Orońsko, są celem licznych turystów. Przez najatrakcyjniejsze, pod względem przyrodniczym i kulturowym, tereny prowadzą wytyczone i zagospodarowane szlaki turystyczne (ponad 500 km). Najbardziej znaczącymi są: Szlak Partyzancki im. mjr. Henryka Dobrzańskiego „Hubala” – dł. 271 km, który na terenie województwa radomskiego prowadzi z Radzic do cmentarza partyzanckiego pod Skarbową Górą k. Szydłowca, szlak im. Jana Kochanowskiego z nadleśnictwa Miodne do Gródka Starego, szlak im. Witaliusza Demczuka z Lesiowa do Warki – dł. 66 km.

Województwo radomskie jest obecnie znaczącym regionem turystycznym, określonym walorami środowiska naturalnego, położeniem sieci komunikacyjnej kraju i zachowanymi licznymi zabytkami kultury materialnej i historii narodu.

BIOLOGICZNA OCZYSZCZALNIA ŚCIEKÓW. RADOM-LESIÓW

SOLEC NAD WISŁĄ - kościół i dawny klasztor reformatorów (1605-26).
 RADOM - Urząd Powiatowy. WARKA - Ratusz. KOZIENICE - fragment
 zespołu pałacowego. SZYDKÓWIEC - gotycko-renesansowy zamek
 (1510-26). NOWE MIASTO - kościół i klasztor kapucynów (1756-86).
 BIAKOBRZEGLI - Urząd Miasta. PRZYSUCHA - muzeum im. O. Kolberga.

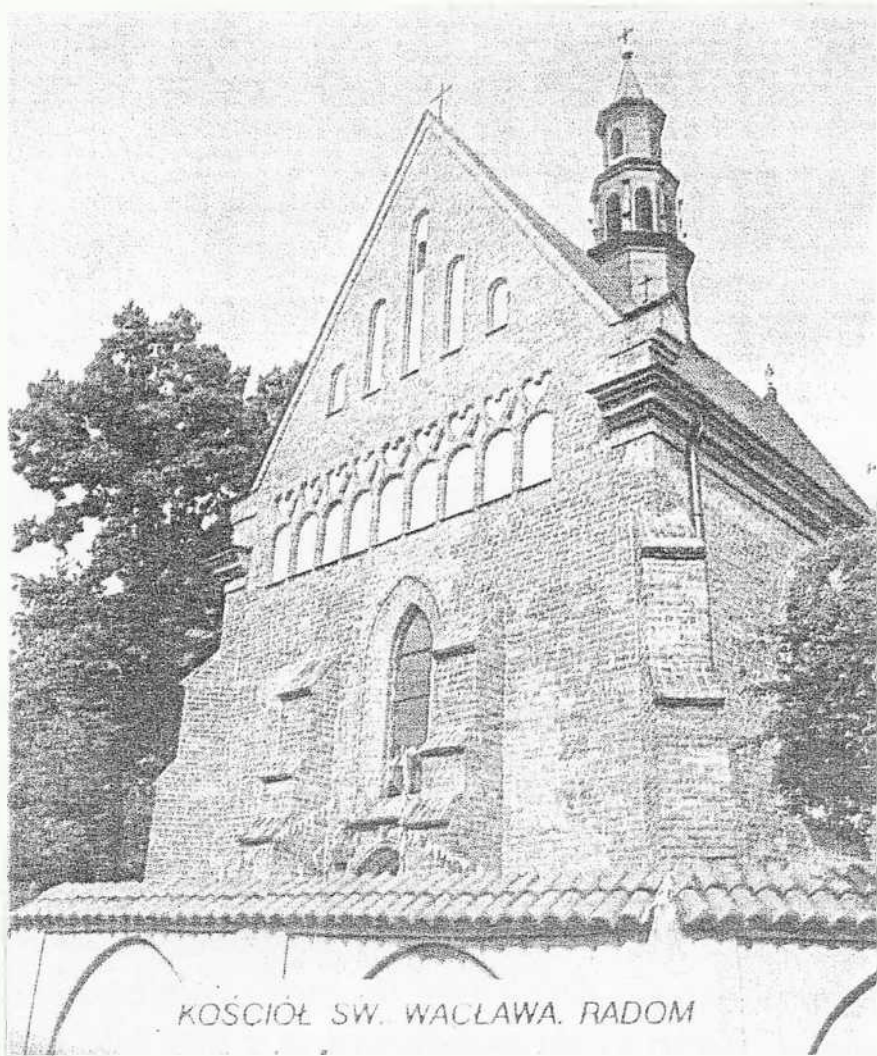
GŁÓWNE OŚRODKI TURYSTYCZNE

Radom – stolica województwa jest centrum ruchu turystycznego w regionie. Decyduje o tym bogata przeszłość, charakter administracyjny miasta i położenie na skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych.

Początki ludzkiej działalności sięgają tu starszej epoki kamiennej, tzw. paleolitu, czyli około 12 tys. lat temu. W środkowej epoce kamiennej, tzw. mezolicie, czyli 10–6 tys. lat temu powstały kopalnie odkrywkowe krzemienia i jego obróbki na południe od Radomia. W młodszej epoce kamiennej, zwanej neolitem, 6–3,7 tys. lat temu występuje życie osiadłe człowieka, słabo tu reprezentowane z powodu lichych gleb. Dopiero w epoce brązu liczniej występuje tu ludność tzw. kultury łużyckiej, 1300–400 lat p.n.e. Wzrost zaludnienia nastąpił w epoce żelaza, od 750 r. p.n.e. Znaleziono ślady okresu rzymskiego, do IV w. n.e. Stałe osadnictwo plemienne VIII-IX w. daje prawdopodobnie nazwę miastu, od plemienia Radomierzan lub wodza Radomia czy Radomira. W 2 poł. X w. powstaje gród warowny. Nazwa Radomia występuje po raz pierwszy w 1155 r. W XIII w. jest grodem kasztelańskim i posiada prawa miejskie.

W 1364 r. następuje lokacja Nowego Radomia (Miasto Kazimierzowskie), opasane murem z basztami i fosą, posiadającego zamek, ratusz i kościół. W końcu XIV w. zostaje siedzibą powiatu i starosty. W XV w. miasto i starostwo stanowiły uposażenie królowych – żon Jagiellonów, które często tu przebywały. Otrzymało liczne przywileje handlowe, powstały cechy, stało się miejscem zjazdów i sejmów, w 1505 r. uchwalono tu konstytucję tzw. „nihil novi”. W latach 1613–1763 obradował tu Koronny Trybunał Skarbowy, tzw. Komisja Radomska. W 1767 r. zawiązano Konfederację

KOŚCIÓŁ SW. WACŁAWA. RADOM

KOŚCIÓŁ I KLASZTOR BERNARDYNÓW. RADOM

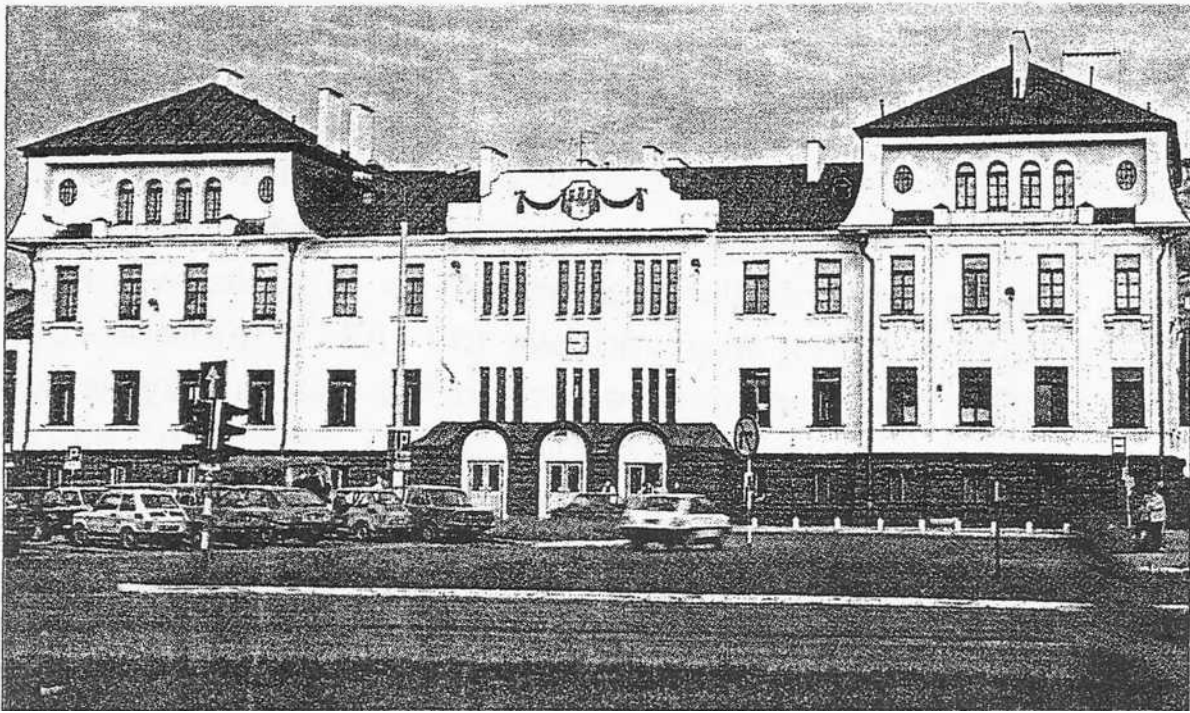

Radomską pod kierownictwem Karola Radziwiłła. W 1682 r. powstaje pijarska szkoła średnia. W końcu XVIII w. żydzi zakładają swoją dzielnicę poza murami.

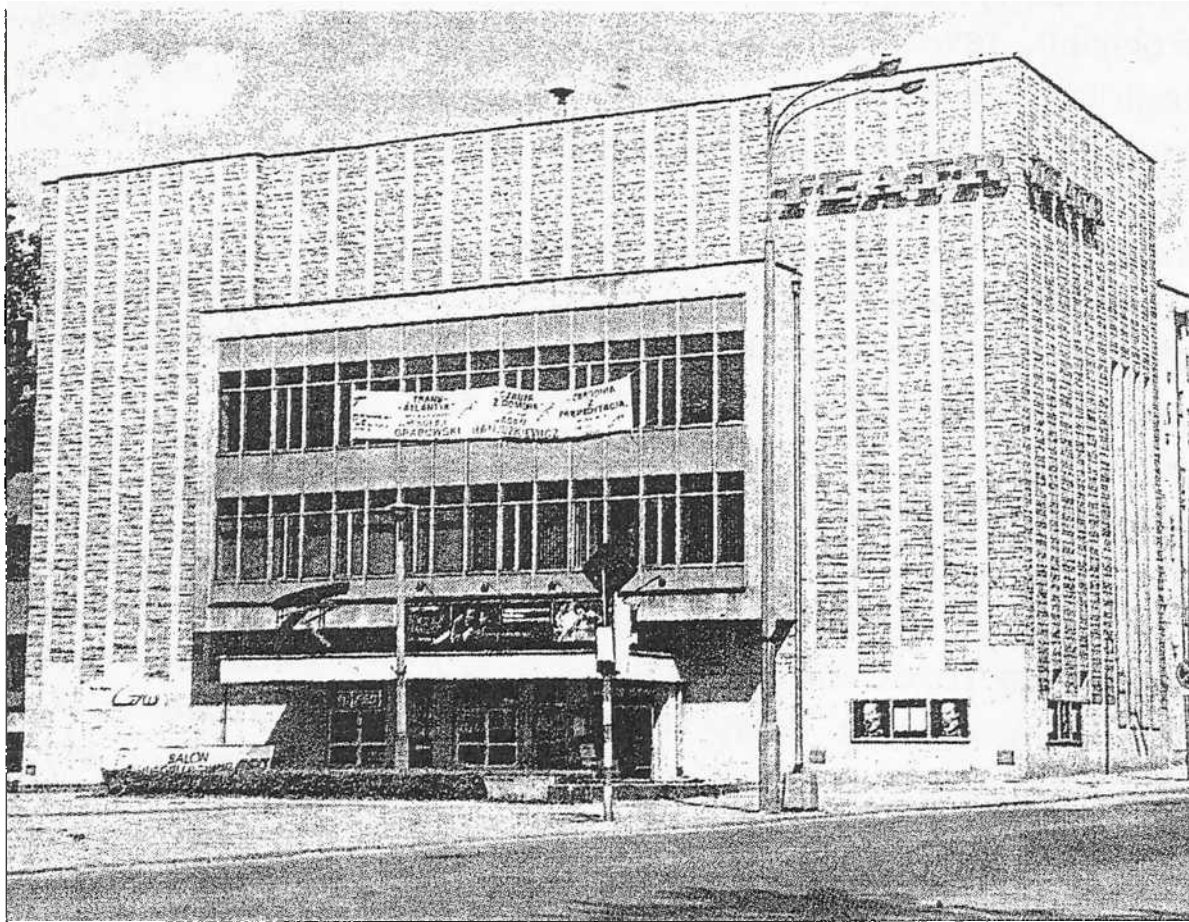
Po 1795 r. miasto znalazło się pod panowaniem austriackim jako siedziba cyrkułu. W Księstwie Warszawskim w 1809 r. staje się stolicą departamentu, a w Królestwie Polskim w 1815 r. stolicą województwa (od 1837 r. guberni – do 1915 r.). Od 1815 r. następuje rozbudowa miasta, ożywienie gospodarcze (powstają garbarnie, potem odlewnie), drogi bite, drukarnie i towarzystwa społeczne. W 1885 r. otrzymuje połączenie kolejowe z Dęblinem i Dąbrową Górniczą, w 1901 r. elektryczność, następnie wodociągi i kanalizację. Od 1892 budzi się ruch robotniczy, potem niepodległościowy i zawodowy, każdy z nich popłył tu żywym nurtem.

I wojna światowa obejmuje miasto i jego mieszkańców niezwykłymi zdarzeniami: licznym udziałem w Legionach Polskich, rewolucji rosyjskiej, pracy rewolucyjnej i niepodległościowej. Dlatego już 2 listopada 1918 r. miasto było wolne od okupantów. Ożywienie gospodarcze nastąpiło od 1924 r. Powstały fabryki metalowe, skórzane, spożywcze, wodociągi, kanalizacja, gazyfikacja, osiedla mieszkaniowe, lotnisko, opieka zdrowotna, domy kultury, czasopisma. Nie zlikwidowało to szerokiej sfery niedostatku wobec szybko zwiększającej się ludności miasta (90 tys. w 1939 r.). 8 września 1939 r. Radom zajęły wojska niemieckie. Utworzono tu siedzibę dystryktu. Ludność zmniejszyła się do 60 tys. z powodu eksterminacji ludności żydowskiej. 16 stycznia 1945 r. miasto wyzwoliła Armia Czerwona. Od 1945 r. następuje rozbudowa istniejących fabryk i zakładów, a potem powstawanie nowych. Miasto otrzymuje nowe tereny, powstają dzielnice mieszkaniowe. W 1950 r. utworzono Wyższą Szkołę Inżynierską, sieć szkół średnich, podstawowych i przedszkoli, bibliotek i domów kultury, stały teatr i towarzystwo naukowe. Jest siedzibą instytucji ponadregionalnych: okręgu energetycznego i zjednoczenia odlewnictwa. W 1975 r. zostaje siedzibą województwa radomskiego.

DWORZEC KOLEJOWY. RADOM

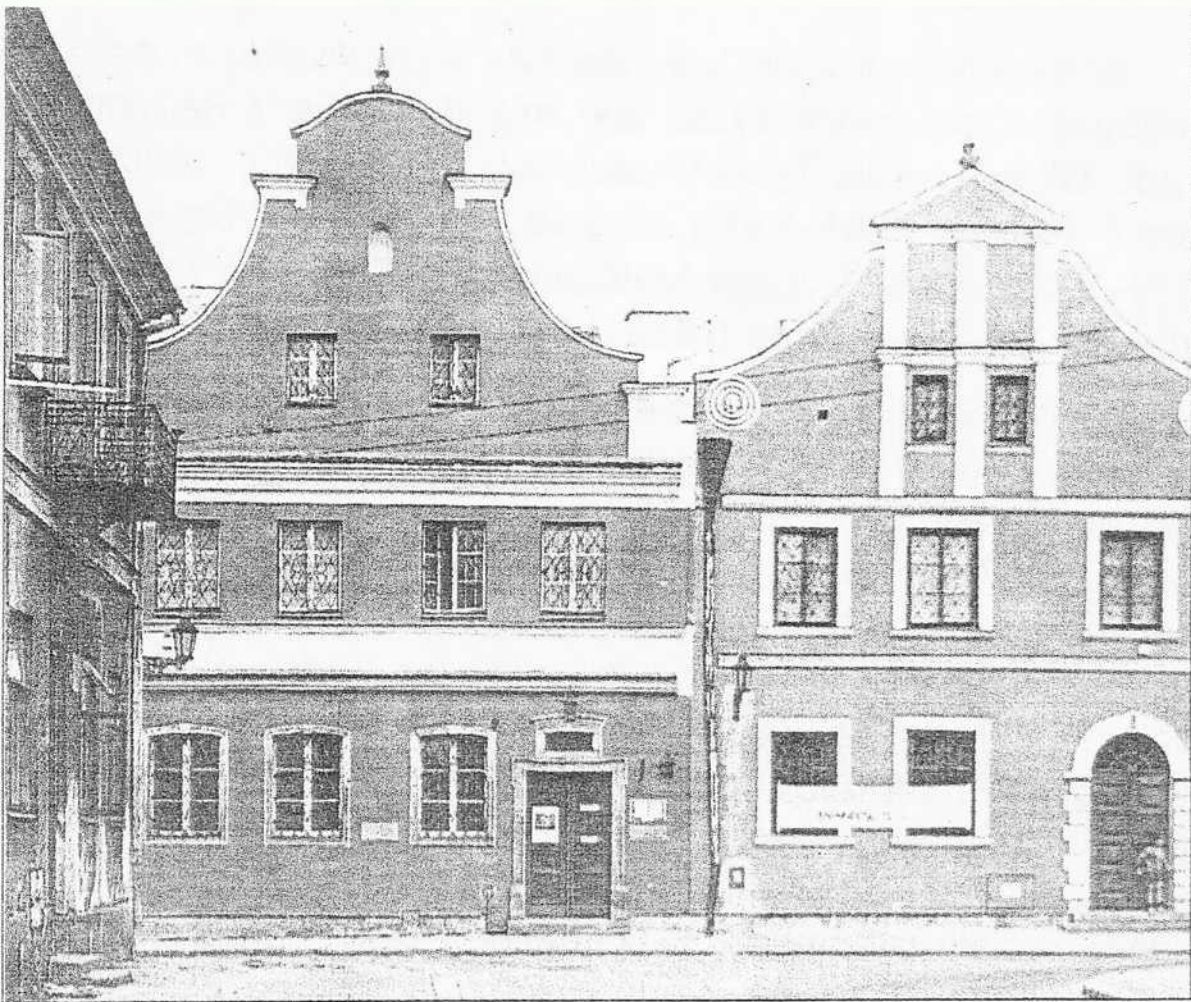
TEATR POWSZECHNY im. JANA KOCHANOWSKIEGO. RADOM

W Radomiu urodziło się i działało wiele wybitnych osób w różnych dziedzinach życia, jak: muzyk Mikołaj z Radomia (1 poł. XVI w.), lekarz Tytus Chałubiński (1820–1889), historyk Karol Potkański (1861–1907), socjolog Kazimierz Kelles-Krauz (1872–1905), malarz Jacek Malczewski (1854–1929) i pisarz żydowski Jehoszua Perle (1888–1944).

Wśród wartości zabytkowych Radomia szczególną wartość stanowi jego układ urbanistyczny, ze względu na czytelność poszczególnych etapów rozwoju. Kolebką miasta było grodzisko „Piotrówka”, gdzie od VIII w. występowało stale osadnictwo. Najstarszy budynek w Radomiu to kościół św. Wacława z końca XIII w., użytkowany do końca XVIII w. i ostatnio od kilku lat. Kościół farny z 1360–1370 r., gotycki, wielokrotnie przebudowywany. Kościół i klasztor bernardyńców z XV/XVI w., neogotycki z wyposażeniem z XV–XVIII w. Kościół i klasztor benedyktynek z XVII w., barokowy według projektu Tylmana z Gameren. Kościół ewangelicki z 1784–85 r. stoi na dawnych murach miejskich. Zamek z 2 poł. XIV w., kiedyś piętrowy, włączony w obręb murów miejskich. Ratusz z 1847–48 r., od 1960 r. siedziba archiwum państwowego. Kolegium pijarów z 1737–56 r. z dawnym kościołem, kilkakrotnie przebudowywany, obecnie siedziba muzeum okręgowego. Resursa obywatelska z 1851–52 r. z tympanonem, w okresie międzywojennym siedziba teatru, obecnie domu kultury. Mury obronne z 1364–88 r. z cegły na fundamentach z kamienia polnego zachowały się tylko w budynku dawnego kolegium pijarskiego. Kamieniczki w rynku z XVIII–XIX w., bezstylowe, nieliczne klasycystyczne (kolebkowe sklepienia piwnic). Budynek urzędu wojewódzkiego z 1825–27 r., z cegły w stylu klasycystycznym, rozbudowany w czasie II wojny światowej i po wojnie (m.in. sala koncertowa). Budynek Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (obecnie szkoła odzieżowa) sprzed 1860 r. Ulica Stefana Żeromskiego z zabudową klasycystyczną z 1 poł. XIX w., niektóre domy o założeniu pałacowym z dwiema oficynami. Rogatki miejskie dwie z 1 poł. XIX w. (przy ul. Żeromskiego i Malczewskiego). Parki miejskie dwa: Stary Ogród, zlokalizowany poza murami po 1820 r., o układzie promienistym z sadzawką pośrodku; Park

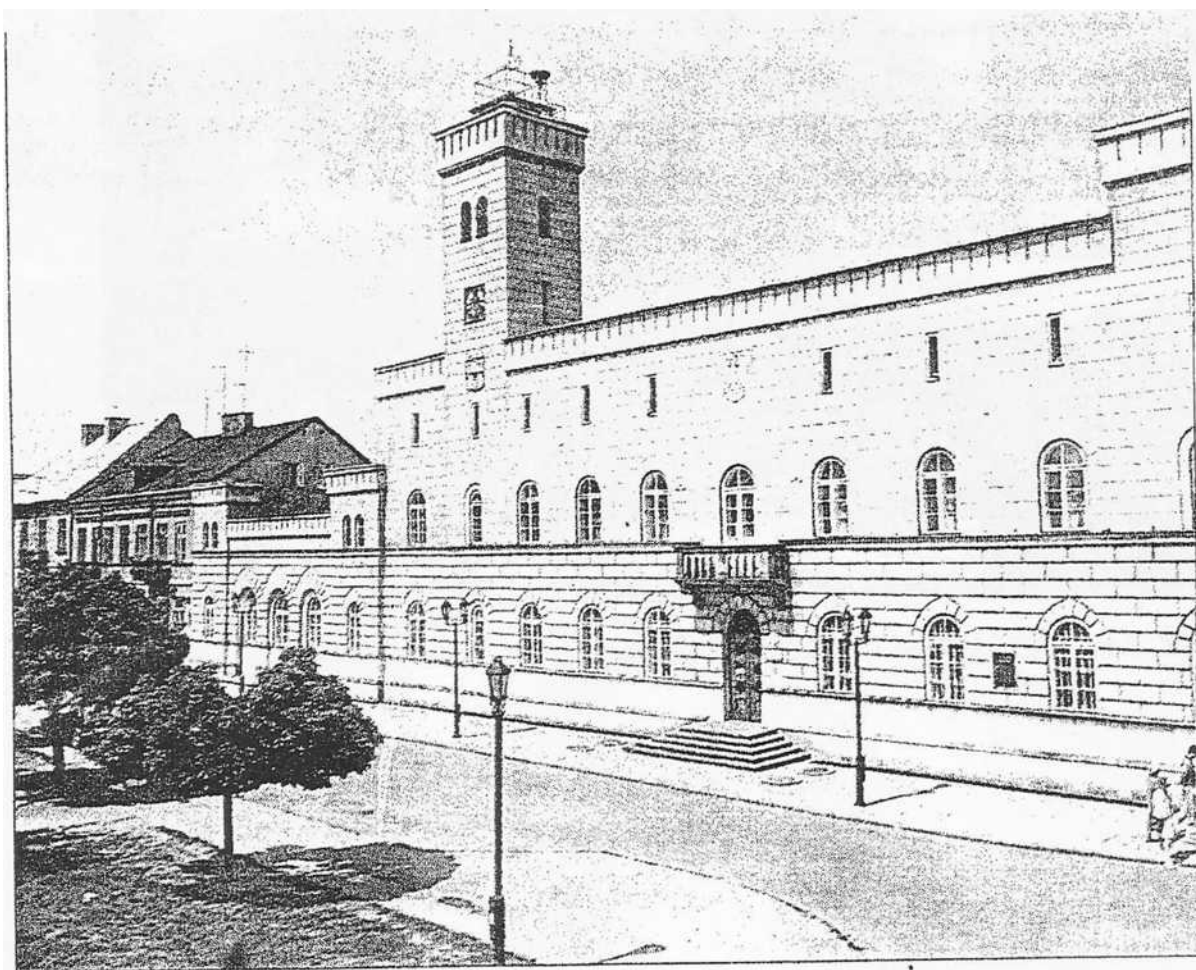
DOMY GAŃSKI I ESTERKI. RADOM. Obecnie Muzeum Sztuki Współczesnej

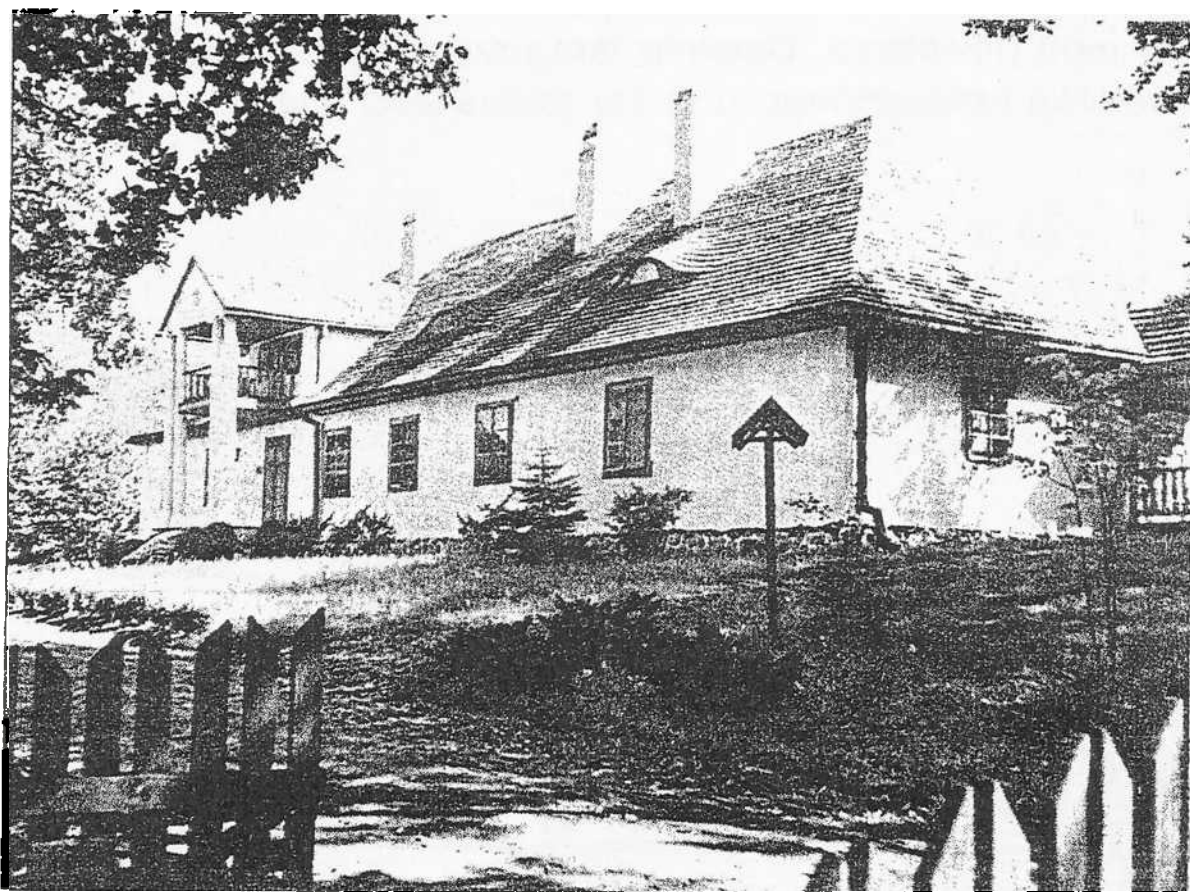
*RESURSA OBYWATELSKA. Obecnie: Wojewódzki Ośrodek Kultury i Sztuki.
POMNIK JACKA MALCZEWSKIEGO. RADOM*

im T. Kościuszki z 1867 r. w stylu angielskim z sadzawką. Cmentarze: katolicki założony w 1913 r.; żydowski założony w 1831 r.; ewangelicki założony w 1933 r. i prawosławny założony w 1839 r. Liczne nagrobki kamienne i metalowe o znacznej wartości historycznej i artystycznej. Budownictwo przemysłowe: odlewnie, fajansownie, garbarnie, browary, magazyny tytoniowe, wieża ciśnięć. Budownictwo mieszkaniowe, mimo stosowanych standardów, jest charakterystyczne dla czasów jego powstania. Ostatnie lata przyniosły duży rozwój budownictwa kościelnego o dużej różnorodności stylów.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE, DAWNY RATUSZ W RADOMIU

MUZEUM WSI RADOMSKIEJ. Dwór z *Brzeziec*

ANIELIN – wieś w pow. opoczyńskim (gm. Poświętne), w Dolinie Białobrzesckiej, ok. 150 mieszkańców. W styczniu 1940 r. wieś stanowiła bazę Oddziału Wydzielonego Wojska Polskiego mjr. Henryka Dobrzańskiego – „Hubala”. Major kwaterował na skraju w gospodarstwie Laskowskiego. 30 IV 1940 r. oddział wraca do Anielina i tu w obławie ginie dowódca I Wydzielonego Oddziału Wojska Polskiego w II wojnie światowej.

Na skraju lasu w miejscu śmierci „Hubala” jego podkomendni w 1964 r. postawili granitowy głaz z tablicą, a w latach osiemdziesiątych otoczyli go murem z polnych kamieni, zwieńczonym podobizną krzyża Virtuti Militari, tworząc tzw. „szaniec”.

Przy „szańcu” przechodzi czerwony szlak z cmentarza partyzanckiego pod Skarbową Górą do Radomska.

„Szaniec” w miejscu śmierci majora „Hubala” w pobliżu Anielina

CHLEWISKA – wieś nad jednym z dopływów Szabasówki w pow. szydlowieckim, na Przedgórzu Łżeckim; siedziba urzędu gminy; ok. 1,2 tys. mieszkańców. Od XII w. własność rodu Duninów, którzy rezydowali tu do końca XV w. Następnie dobra ich przeszły w ręce Odrowążów. Od końca XVII w. majątek należał do Sołtyków. W 1907 r. Chlewiska zakupił Paślawski, który odstąpił je hr. Broel-Platerowi. Od XVII do XIX w. teren eksploatacji rud żelaza oraz ośrodek hutniczy. W latach 1890-92 powstał tu zakład hutniczy z wielkim piecem na węgiel drzewny, który pracował do 1940 r. Urządzenia zachowane i dostępne do zwiedzania. Nad dawnym zbiornikiem wodnym napędzającym urządzenia huty istnieje ośrodek wypoczynkowy.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół parafialny p.w. św. Stanisława, późnogotycki z 1511-12 r. z pozostałościami romańsko-wczesnogotyckimi z połowy XIII w., przebudowany XVII-XVIII w. i rozbudowany na bazylikę w latach 1923-24.

- Pałac o dwóch skrzydłach, wzniesiony w 1605 r. na pozostałościach zamku Chlewickich, przebudowany w XVIII-XIX w.
  - Park typu krajobrazowego z pomnikami przyrody.
  - Domy z XIX w.;
  - Zabudowa dawnego zespołu zakładu hutniczego.
- Przez Chlewiska, obok kościoła i zakładu hutniczego, przechodzi czerwony szlak z Szydłowca do Radomska.

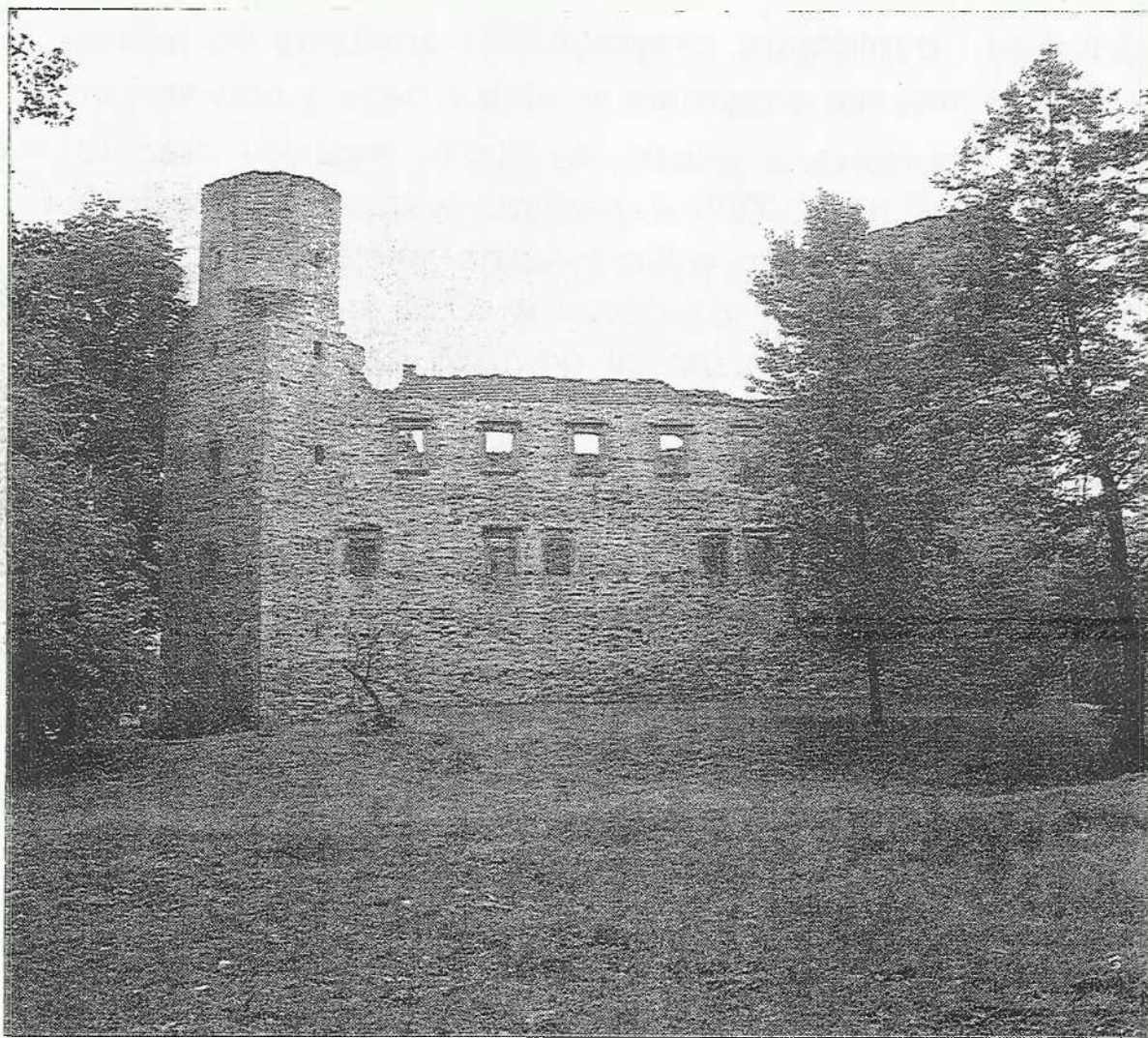
Wieża gichtociągowa dawnych zakładów metalurgicznych w Chlewiskach

CZARNOLAS – wieś w pow. zwoleńskim (gm. Policzna), na Równinie Radomskiej; ok. 700 mieszkańców. Wieś istniała już prawdopodobnie w XIV w., a w XV w. płaciła dziesięcinę klasztorowi benedyktynów w Sieciechowie. W końcu XV w. przeszła jako posag w ręce Kochanowskich. Jan Kochanowski otrzymał połowę wsi w spadku po rodzicach w 1559 r., na stałe przeniósł się tu ok. 1571 r. Tu powstały jego największe dzieła: Pieśń świętojańska o Sobótce, Odprawa posłów greckich, Treny oraz tłumaczenia Psalmów. W 1761 r. Czarnolas wykupił Józef Jabłonowski.

W 1961 r. w XIX-wiecznym dworze Jabłonowskich otwarto muzeum im. Jana Kochanowskiego. Wg tradycji, na miejscu drewnianego dworu Kochanowskich w latach 1826-46 wybudowano neogotycką kaplicę grobową Jabłonowskich i Lubomirskich. W parku krajobrazowym liczne gatunki drzew egzotycznych i dąb – pomnik przyrody oraz kamienny obelisk z symbolicznym sarkofagiem Urszulki i popiersiem Piotra Kochanowskiego, bratanka poety. Znajduje się tu również pamiątkowy głąz. Przed dworkiem-muzeum pomnik poety z 1980 r. wykonany przez Mieczysława Weltera.

Drzewica nad rzeką Drzewiczką (dopływem Pilicy) przy dawnym trakcie krakowsko-warszawskim. Nadana w XIII w. komesowi Gosławowi z rodu Ciołków Drzewickich, którzy posiadali ją z okolicą do pocz. XVIII w. Najstawniejszy z nich, Maciej (1467-1535), kanclerz wielki koronny, arcybiskup gnieźnieński i dyplomata, przyczynił się znacznie do jej rozwoju. Prawa miejskie otrzymała w 1429 r. wraz z przywilejami targowymi. Zbudowano miasto na planie owalnicy oraz kościół i zamek. W pocz. XVIII w. przeszła w ręce Szaniawskich, z których Filip Nereusz wykorzystując miejscowe pokłady piaskowca i rud żelaza zbudował w 1760 r. Kuźnice Drzewickie z wielkim piecem (istniał do 1885 r.) i 2 fryszerkami. Założył cech rzemieślniczy, manufaktury ceramiczne i tkackie (wytwórnia pasów słuckich) oraz przebudował miasto na murańskie. W 1827 r. Kuźnice wydzierżawili, a w 1842 r. kupili bracia Ewansowie z Anglii. Potem przeszły w ręce spółki przemysłowców warszawskich Lilpop-Rau-Loewenstein. Od nich przejęła rodzina Kobylańskich, która rozwinęła je w zakłady metalowe „Gerlach”. Prawa miejskie utraciła Drzewica w 1869 r. Odzyskała je w 1986 r. Liczy 5000 mieszkańców. Jest siedzibą władz miejsko-gminnych, ośrodkiem przemysłowym i usługowym. Posiada zabytki: kościół z XV w. (przebud. na pocz. XX w.) z ciekawym wyposażeniem z XVI-XVII w. (płyty nagrobne, chrzcielnica, obraz Szymona Czechowicza), ruiny zamku z XVI w. (spalony w 1814 r.) w stylu gotycko-renesansowym z ostrołukowymi portalami, otoczone 2 fosami i wałem ziemnym, dwór gotycki z XV w. (odbud. w XVIII i XIX w.). Zachowały się fragmenty średnio-wiecznego układu urbanistycznego. Staw fabryczny posiada przystań dla kajaków i żaglówek, a rzeczny tor jest miejscem treningów wyczynowego sportu kajakarstwa górskiego. W okolicy zachowało się dawne budownictwo drewniane i opoczyński strój ludowy. Dolina Drzewiczki posiada cechy krajobrazu naturalnego.

RUINY ZAMKU. DRZEWICA

GARBATKA

Duża wieś, składająca się z kilku części: Garbatka–Letnisko, Garbatka–Podlas, Garbatka Długa i inne, 15 km na pd. od Kozienic, na pd.–wsch. skraju Puszczy Kozienickiej.

Nazwę swą zawdzięcza licznym terenowym „garbom”. Znana od XV w., należała do rodziny Szlizów z Piastowa, później przeszła w ręce Kochanowskich (przez małżeństwo Barbary Szlizówny z Janem, dziadem poety). W 1 poł. XIX w. tutejszy folwark dzierżawił pisarz August Wilkoński wraz z żoną Pauliną, także pisarką i pamiętnikarką. Po I wojnie światowej nastąpił szybki rozwój wsi i powstanie osady letniskowej (Garbatka–Letnisko), położonej na pn. od st. PKP, wśród malowniczych sosnowych borów. W 1942 r. hitlerowcy przeprowadzili tu 2 krwawe pacyfikacje, w których zginęły 62 osoby pochodzenia żydowskiego, a ok. 800 osób zostało wywiezionych do obozów koncentracyjnych, skąd nikt nie powrócił. Pacyfikację z 12 lipca 1942 r. upamiętnia pomnik przed bramą Zakładów Chemicznej Przeróbki Żywicy. Podczas okupacji działały w okolicy oddziały AK i BCh oraz Oddział GL im. Dionizego Czachowskiego, który w l. 1943–44 przeprowadził 9 udanych akcji kolejowych, co upamiętnia tablica na budynku stacyjnym.

Przed stacją pomnik ku czci partyzantów Gwardii Ludowej i obrońców władzy ludowej. Przy przejeździe kolejowym, w zach. części wsi, kamień z datą wymarszu 1 Kompanii Kadrowej Legionów Polskich (6 sierpnia 1914). We wsi duży tartak i Zakłady Chemicznej Przeróbki Żywicy.

GRÓDEK

Wieś, 10 km na pn. wsch. od Zwolenia.

We wczesnym średniowieczu najprawdopodobniej był tu gród, stąd nazwa. Wieś notowana w XIV w., w XVI należała do rodziny Mysłowskich, potem wraz z pobliskim Czarnolasem i Policzną do Kochanowskich.

Kościół renesansowy Świętej Trójcy wzniesiony został w l. 1593–95 z fundacji Andrzeja Kochanowskiego, stryjecznego brata Jana. Złupiony w czasie potopu przez Szwedów, rozbudowany ok. 1907 r., odnowiony został w l. 1950–51. Wewnątrz sklepienie kolebkowo–krzyżowe i fragmenty XVI–wiecznej polichromii oraz epitafium Andrzeja Kochanowskiego z 1 poł. XVII w. Obok kościoła drewniana dzwonnica z 1896 r. Kaplica przydrożna z rzeźbą św. Jana Nepomucena pochodzi z XVIII w.

Przyst. PKS na linii Kozienice — Zwolen. Sklep.

Grójec nad rzeką Molnicą przy drodze Warszawa – Radom – Kraków (do XVI w. nazywany Grodziec). W XII w. gród obronny południowego Mazowsza, siedziba kasztelanii i archidiakonatu. Prawa miejskie otrzymał w 1419 r. wraz z przywilejami handlowymi. Pomyślny rozwój miasta w XV-XVII w.: wybudowano ratusz i kościół, wybrukowano ulice, produkcja piwa i strun do lutni. Miejsce urodzenia Piotra Skargi (1536-1612), kaznodziei i pisarza. Zniszczony przez Szwedów w 1655 r. Ponowny rozwój miasta nastąpił w XIX w. po wybudowaniu drogi bitej, potem kolei wąskotorowej oraz utworzeniu powiatu w 1867 r. Od końca XIX w. ośrodek rejonu sadowniczo-warzywnego zaopatrującego Warszawę. Liczy 15 000 mieszk. Jest siedzibą władz miejsko-gminnych, ośrodkiem przemysłowym, usługowym i turystycznym. Posiada zabytki: kościół z XV w. (wielokrotnie przebudowywany) z neogotycką fasadą i wyposażeniem z XVI-XVII w. (krucyfiks, zegar słoneczny, chrzcielnica gotycka i barokowa, ambona, rzeźby, obrazy, kielichy, ornaty), ratusz klasycystyczny z ok. 1820 r., budynki poczty, szpitala, szkoły, hal targowych i domy w rynku. Drewniana sześcioboczna stodoła z poł. XIX w. została przeniesiona do Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu. Zachowała się pierwotna szachownica sieci ulicznej. Grójec jest dogodnym punktem wycieczkowym do licznych okolicznych dworów klasycystycznych, zabytkowych kościołów, rezerwatu „Modrzewina” oraz otaczających sadów owocowych (coroczne uroczystości Dni Kwitnącej Jabłoni).

Łźa nad rzeką Łźanką (dopływem Wisły) przy drodze Radom – Sandomierz. Wczesnośredniowieczny gród, od XII do XVIII w. własność biskupów krakowskich. Prawa miejskie otrzymała w 1239 r. Wtedy wybudowano drewniany zamek, który zniszczyli Tatarzy w 1241 i 1260 r. Następny wymurowano w 1342 r. Miasto było otoczone murem z basztami. W XV i XVI w. otrzymało przywileje handlowe, wodociąg, łaźnię i ratusz. Rozwijało się rzemiosło garncarskie. W tym czasie Łźa wydała szereg znakomitych osób, m.in. profesorów Akademii Krakowskiej, Jakuba Starszego – astronoma i Jakuba Młod-

szego – działacza reformacji oraz Marcina Szyszkowskiego – biskupa krakowskiego, fundatora kościoła w Iłży. Wojny i liczne pożary spowodowały upadek miasta a próby ożywienia gospodarczego (manufaktura sukienicza, farbiarnia) nie powiodły się. W 1831 i 1863-64 r. stoczono tu bitwy powstańcze. W XIX w. produkowała fajans fabryka Sunderlandów. W 1869 r. utraciła prawa miejskie, chociaż od 1867 r. była siedzibą powiatu. W XX w. garncarstwo iłżeckie osiągnęło wysoki poziom artystyczny. Prawa miejskie przywrócono w 1925 r., a siedzibę powiatu przeniesiono do Starachowic (utrzymując nazwę). We wrześniu 1939 r. stoczono bitwę o Iłżę. W czasie wojny działała w okolicy, liczna partyzantka. Liczy 5000 mieszk. Jest siedzibą władz miejsko-gminnych, ośrodkiem gospodarczym i kulturalnym. Posiada zabytki: kościół z kamienia z 1603 r. z bogatym wyposażeniem (ołtarze, rzeźby, krucyfiksy, tablice i epitafia), kościół i szpital św. Ducha z 1754 r., ruiny zamku z basztą (doskonały punkt widokowy) z XIV-XVI w., figury przydrożne, domy mieszczańskie, piece garncarskie i wapiennik. Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Iłżeckiej organizuje corocznie Dni Leśmianowskie. Dwa muzea z licznymi eksponatami historii i etnografii regionu. Zalew na Iłżance umożliwia uprawianie sportów wodnych. Dogodny punkt wycieczkowy do torfowiska w Pakostawiu, lasów starachowickich i pobojojisk (Piotrowe Pole).

JEDLNA

Wieś, 15 km na zach. od Radomia, na rozległej polanie Puszczy Kozienickiej.

Ślady osadnictwa pochodzą z epoki brązu (ok. 1835 odnaleziono 3 popielnice). Notowana już w XII w. Być może we wczesnym średniowieczu był tu gród. Prawdopodobnie pierwotna nazwa brzmiała Jedlna (1410 — Gedlna, 1419 — lodlna, 1480 — Gyedlna). Istniał tu pradawny ośrodek bartniczy, posiadający własny sąd bartny, rządzący się tzw. „prawem obelnym”. Jeszcze po II wojnie światowej na terenie boiska szkolnego znajdował się głaz narzutowy, zwany „kamieniem sądowym”, przy którym dawniej odbywano sądy. W 1554 r. notowano w Jedlni aż 49 bartników. O znaczeniu osady w tamtym okresie świadczy nazwa — Puszcza Jedleńska — stosowana na oznaczenie całej ówczesnej Puszczy Radomskiej. Leżąca na szlaku z Krakowa na Litwę Jedlnia stanowiła ulubione miejsce postojów króla Władysława Jagiełły, który bywał tu wielokrotnie, mieszkając w modrzewiowym dworku (spalonym później przez wojska Jerzego II Rakoczego w 1657). W 1387 r. Jagiełło obdarzył wieś przywilejem zwalniającym ją od wszelkich obowiązków, prócz dani miodowej oraz posług przy polowaniach, a w 1430 r. wydał przywileje jedleńskie (potwierdzone w Krakowie w 1433), gwarantujące szlachcie nietykalność osobistą. W 1838 r. Jedlnię wraz z sąsiednimi wsiami otrzymał rosyjski gen. Aleksander Bezak. W 1841 r. założył on fajansiernię, która jednakże dość szybko podupadła (istniała do 1873). Podczas powstania styczniowego miały tu miejsce 2 bitwy. Pierwsza w nocy z 22 na 23 stycznia 1863 r., w której oddział pod dowództwem Narcyza Figettiego rozbroił stacjonującą we wsi rotę carskich saperów (jedna z niewielu udanych akcji tego typu w kraju). W drugiej, zwanej bitwą nad Rzekietką, partia kpt. Zielińskiego odparła szarżę kawalerii rosyjskiej, dowodzonej przez gen. Meller-Zakamelskiego. W czasie powstania proboszczem parafii jedleńskiej był ks. Józef Gacki, patriota i historyk, autor wielu prac historycznych o regionie radomskim, m.in.: *Jedlnia, w niej kościół i akta obelnego prawa* (Radom 1874), *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie* (Radom 1872), *O rodzinie Jana Kochanowskiego* (Warszawa 1869). W 1864 r. przeprowadzono kolonizację i komasację gruntów, w wyniku czego z Jedlni utworzono kilka wiosek.

Kościół parafialny św. Mikołaja i Małgorzaty. Pierwszy na tym miejscu, drewniany, ufundowany przez Władysława Jagiełłę, wzniesiono w l. 1387-91. W 1790 r. rozpoczęto budowę nowego, murowanego kościoła w stylu klasycystycznym, z fundacji króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, według planów Jana Kantego Fontany. Budowę ukończył w 1834 r. Jan Kubicki. W l. 1898-1901 przebudowano go całkowicie według projektu Stefana Szyllera w stylu neorenesansowym. Z dawnego kościoła wykorzystano chór i fragmenty murów kruchty. Wewnątrz znajdują się 2 boczne późnobarokowe ołtarze oraz kamienna, późnorenesansowa chrzcielnica z pocz. XVII w. Z 2 dzwonów jeden jest gotycki, drugi datowany na 1580 r. Przed kościołem widoczne żeliwne nagrobki z XIX w. Na starym cmentarzu m.in. grób powstańców styczniowych, a obok mogiła ks. Józefa Gackiego. Przy drodze do Radomia stoi kapliczka z końca XVIII w. z rzeźbą św. Jana Nepomucena.

W Jedlni Kościelnej mieszka i tworzy znany rzeźbiarz ludowy Stanisław Denkiewicz.

Jedlnię otacza rozległa polana, mająca w przybliżeniu kształt trójkąta o bokach dł. ok. 8 km (jeden z boków polany dochodzi do linii kolejowej Radom — Dęblin). Środkiem płynie na pn. rzeczka Leniwka, do której wpadają liczne drobne dopływy. Na polanie znajduje się wiele wsi: Jedlnia Kościelna, Poświętne, Kieszek, Huta, Jaroszek, Jaśce, Żdzary, Brzeziny, Karpówka, Podsiczki, Stoki, Zadobrze. Najstarsza z nich, Jedlnia, jeszcze w XIX w. zachowała typowy charakter wsi śródleśnej, z nieregularną zabudową i rozproszonym układem pól. Natomiast wieś Jaroszek to dawna osada młyńska. Pozostałe powstały po 1835 r., czyli po utworzeniu majoratu jedleńskiego, będącego własnością gen. Aleksandra Bezaka (tylko w 1843 na gruntach folwarku jedleńskiego powstało aż 5 wsi). Poza fajansiernię w Jedlni Bezak założył 2 huty szkła: w Stokach oraz dzisiejszej Hucie. Wszystkie te działania przyczyniły się do rozległych wylesień i wytrzebienia zwierzyny bytującej w okolicznych lasach oraz do zaniku starych tradycji puszczańskich. Sztuka ludowa przetrwała jeszcze w niektórych wsiach, takich jak: Jaroszek, Jedlnia Kościelna, Jaśce. Gdzieś tam zachowały się drewniane chaty konstrukcji zrębowej z XIX w.

„JEDLNIA”

Rezerwat przyrody, leśny częściowy (pow. 80,88 ha). Utworzony został w 1983 r. Obejmuje stare drzewostany naturalnego pochodzenia, w wieku 140-200 lat, porastające prawy brzeg zalewu w Jedlni—Letnisku. Przeważają dęby i piękne strzeliste sosny. Nad brzegiem zalewu rośnie największy w Puszczy Kozienickiej jawor. W runie występują m.in. rośliny chronione: buławnik czerwony i lilia złotogłów oraz rzadkie gatunki ziół: żankiel zwyczajny, miodunka wąskolistna, turzyca pagórkowata. Na terenie rezerwatu gnieździ się wiele gatunków ptaków. W pobliżu zalewu znajdują się mogiły Polaków rozstrzelanych tu podczas okupacji przez hitlerowców.

JEDLNIA—LETNISKO

Wieś, 10 km na pn. wsch. od Radomia, nad rzeczkami: Pacynką i Gzówką.

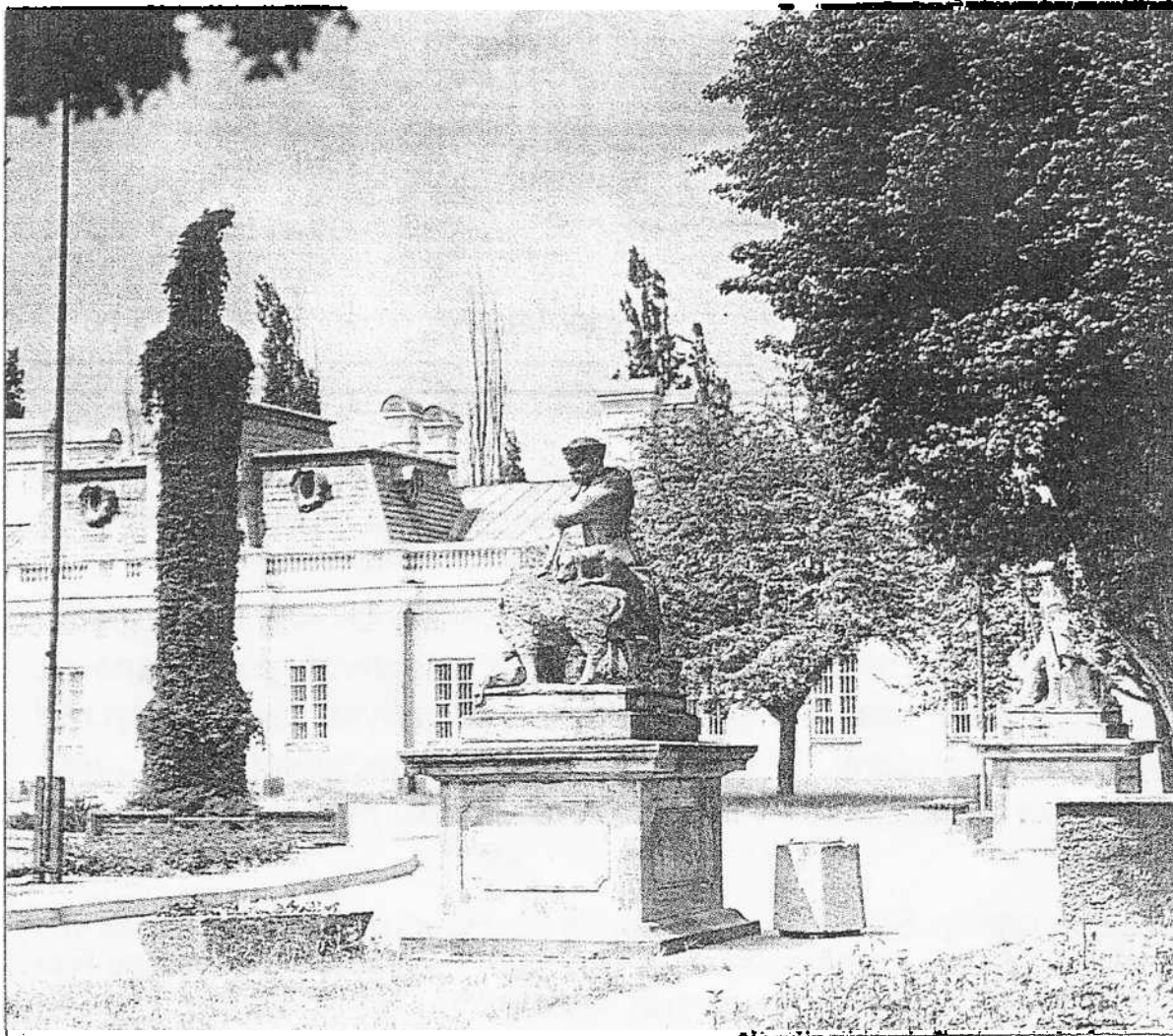
Powstała w 1903 r. wokół stacji kolejowej Jedlnia, na polach wsi Piotrowice, szybko zyskując znaczenie jako miejscowość wypoczynkowa. We wrześniu 1939 r. miały tu miejsce walki Wileńskiej Brygady Kawalerii z Niemcami (groby żołnierskie na cmentarzu). Od grudnia 1939 do lutego 1940 r. odbywały się masowe egzekucje. Ofiary przywożono z więzienia w Radomiu.

Zbiorowe mogiły rozstrzelanych przez Niemców ok. 450 ofiar znajdują się w lesie, koło zalewu, a na miejscowym cmentarzu groby ułanów z września 1939 r. Przed st. PKP pomnik ku czci partyzantów poległych w walkach z hitlerowcami. W pobliżu znajduje się rezerwat leśny „Jedlnia” i zalew na **Gzówce** — miejsce wypoczynku mieszkańców Radomia.

Siedziba gminy. St. PKP na linii Dęblin — Radom. Przyst. PKS na linii Radom — Czarna. Obok zalewu, w Śiczkach — przyst. PKS na linii Radom — Kozienice. Końcowy przyst. autobusów MPK Radom (linia J). Schronisko młodzieżowe — sezonowe, szkoła podstawowa, ul. Żwirowa 1. Ośrodek wypoczynkowy (WOSiR Radom) nad zalewem na Gzówce (basen kąpielowy, wypożyczalnia sprzętu sportowego i wodnego). Restauracja „Leśna”. Nad zalewem sezonowy bar. Sklepy.

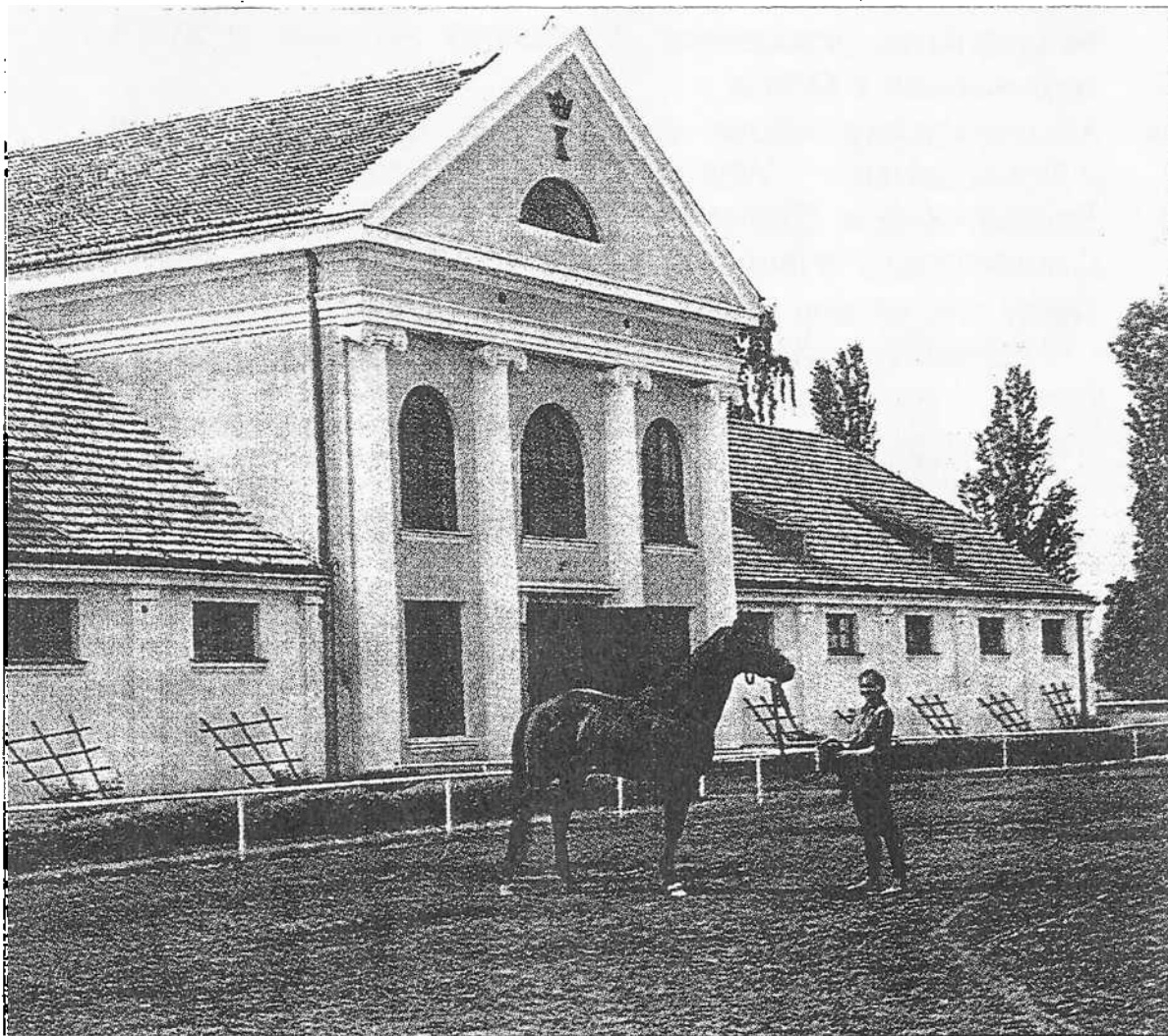
Kozienice nad rzeką Zagożdżanką (dopływem Wisły). Wymienione w 1206 r., od 1429 r. własność królewska, w XVI-XVIII w. siedziba ekonomii obejmującej okoliczne lasy. Nabraly znaczenia za Jagiellonów, którzy tu mieli dwór, urządzali polowania i zjazdy (w 1467 r. urodził się tu król Zygmunt Stary). W 1410 r. zbudowano na Wiśle pod Kozienicami most łyżwowy, który posłużył do przeprawy wojsk polskich w Czerwińsku pod Grunwald. Miasto założono w 1549 r., zniszczone w 1657 i 1781 r. Stefan Czarniecki stoczył tu bitwę ze Szwedami. Stanisław August przeniósł miasto w 1782 r. z obecnej Starej Wsi, zbudował dwór, założył rusznikarnię, hamernię i szkołę. W pobliżu Kozienic stoczono bitwy w 1809, 1831 i 1863-64 r. W I wojnę światową otrzymało

DZIEDZINIEC PAŁACOWY. KOZIENICE

połączenie kolejowe. W latach 1867-1975 stolica powiatu. Budowa elektrowni w Świerżach Górnych ożywiła po 1968 r. miasto; powstało osiedle dla energetyków i zakłady przemysłowe (fabryka mebli). Liczy 21 000 mieszk. Jest siedzibą władz miejsko-gminnych, ośrodkiem przemysłowym, usługowym i kulturalnym. Posiada zabytki: kościół z końca XIX w., pałac (ocalałe skrzydło z 1 poł. XIX w.), kolumnę z XV w. upamiętniającą miejsce urodzenia Zygmunta Starego, park z okazami egzotycznych drzew. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kozienskiej organizuje coroczne Dni Puszczy Kozienskiej. Działa grupa ludowych twórców-rzeźbiarzy w drewnie. Muzeum z licznymi eksponatami historii i etnografii regionu. Stadnina koni angielskich. Jezioro i ośrodek wypoczynkowy oraz las stwarzają dogodne warunki odpoczynku i turystyki.

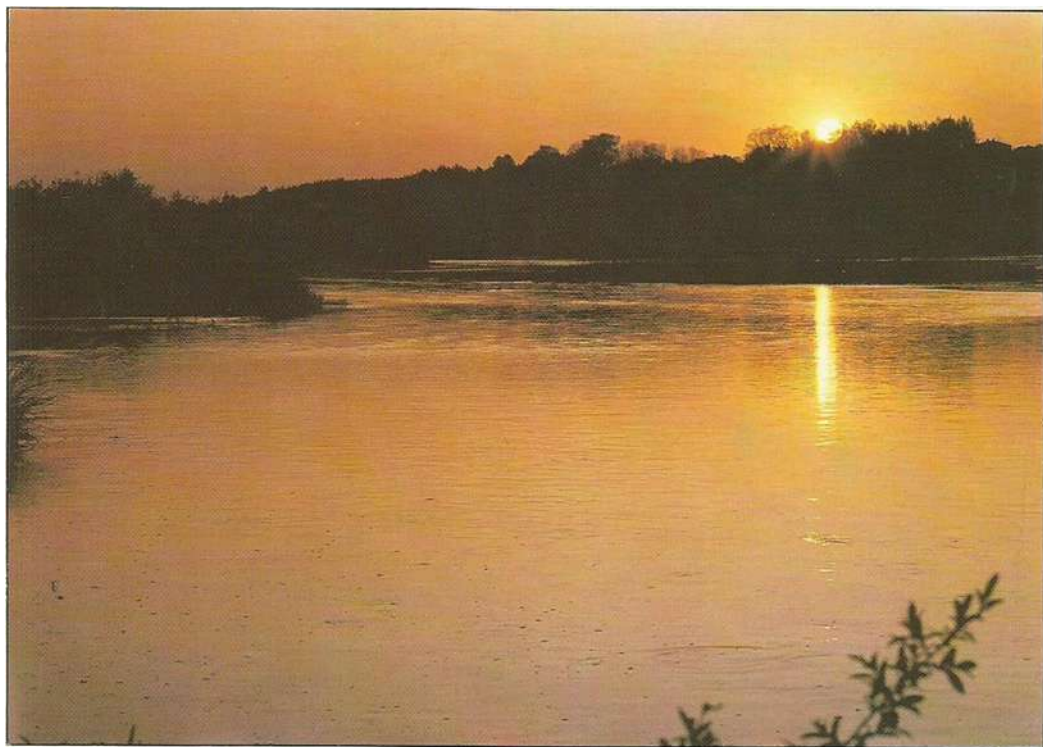
— STADNINA KONI. KOZIENICE

MOGIELNICA – miasto (1317-1869 i od 1919 r.) nad rzeczką Mogielanką w pow. grójeckim, na Wysoczyźnie Rawskiej, siedziba urzędu gminy, ok. 3 tys. mieszkańców. Wieś odstąpiona w 1249 r. przez Zimowita I księcia mazowieckiego (w zamian za Łów) klasztorowi cystersów w Sulejowie, w posiadaniu cystersów do 1788 r. Miasto na prawie średzkim od 1317 r. W XV-XVI w. rozwój miasta w oparciu o handel i rozwijające się lokalne rzemiosło: tkactwo, sukiennictwo, garbarstwo. Od poł. XVIII w. upadek gospodarczy miasta. Od 1779 r. Mogielnica przechodzi w ręce Bazylego Walickiego wojewody rawskiego, ponowne ożywienie w 1 poł. XIX w. Miasto zniszczone w czasie II wojny światowej.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół parafialny p.w. św. Floriana z 1892-5 r. wg projektu Władysława Marconiego. Polichromia wnętrza z 1830-1, wykonana przez Leona Zdziarskiego. Ciekawe, XVIII-wieczne wyposażenie.
- Drewniany kościół filialny p.w. Trójcy Św. jest usytuowany na cmentarzu grzebalnym. Wzniesiony zapewne w XVII w., wyposażenie z XVIII w.
- Klasycystyczny ratusz z 1823-7 r. fundacji Klementyny z Kozietulskich Walickiej wg projektu Hilarego Szpilkowskiego. Spalony w 1861 r., odbudowany w 1965 r. i remontowany w latach 1968-9.
- Domy mieszkalne drewniane, podcieniowe w rynku (nr 10 i 14) zbudowane ok. poł. XVIII w., przekształcone w XIX w.
- Domy w rynku (nr 7, 11, 22 i 23), przy ul. Dziernowskiego (nr 1 – 5), przy ul. Kościelnej nr 4 i inne z XIX w.

Zachód słońca nad Pilicą koło Nowego Miasta

NOWE MIASTO N. PILICĄ – miasto (1400-1870 i od 1916 r.) na wysokim brzegu Pilicy w Dolinie Białobrzesckiej w pow. grójeckim; siedziba urzędu gminy; ok. 5 tys. mieszkańców. Dawna wieś targowa Pobiedna w pobliżu przeprawy przez Pilicę. Nazwa Nowe Miasto od 1400 r. Rozwój handlu dzięki położeniu na trakcie z Krakowa do Warszawy. W 1873 r. pod miastem powstał zakład przyrodoleczniczy, który istniał do 1914 r.

Na uwagę zasługuje:

- Późnobarokowy pałac z 2 poł. XVIII w. w parku z XVIII w.
- Zespół klasztoru kapucynów (1765-86 r.): w kościele św. Kazimierza obrazy F. Szmuglewicza i Sz. Czechowicza.
- Kościół parafialny p.w. Opieki Matki Boskiej z 1856 r.
- W rynku skromne muzeum miejskie (na bazie zbiorów PTTK).

OROŃSKO – wieś nad rzeczką Oronką w pow. szydłowieckim, na Równinie Radomskiej, siedziba urzędu gminy, ok. 1,2 tys. mieszkańców. Rozwój miejscowości wiąże się z oddaniem do użytku w 1836 r. drogi z Warszawy do Krakowa. Miejscowość została rozstawiona w kraju i zagranicą dzięki Józefowi Brandtowi – wybitnemu malarzowi-bataliście, który w 1877 r. poślubił właścicielkę Orońska, Helenę z Wojciechowskich, wdowę po Aleksandrze Prusaku. Posiadłość stanowiła letnią rezydencję malarza aż do 1914 r. Od 1981 r. zespół pałacowo-parkowy jest siedzibą Centrum Rzeźby Polskiej – unikalnego w skali kraju ośrodka rzeźbiarskiego, gdzie organizowane są plenery rzeźbiarskie (udostępnianie artystom pracowni i pokoi hotelowych), wystawy sztuki, sympozja itp.).

Na uwagę zasługuje:

- Dawny zespół dworski założony ok. 1840 r. przez Franciszka Ksawerego Christianiego, dyrektora generalnego dróg i mostów w Królestwie Kongresowym, rozbudowany w II poł. XIX w.: Dwór wg projektu Franciszka Marii Lanciego z poł. XIX w. obecnie muzeum obrazujące fragment brandtowskiego domu; dawna oranżeria i pracownia malarska Brandta z poł. XIX w. – miejsce ekspozycji prac artystów rzeźbiarzy; oficyna, spichlerz i stajnia z II poł. XIX w. zamienione na pracownie artystów rzeźbiarzy i pokoje hotelowe;
- Późnoklasycystyczna kaplica wzniesiona w 1841 r. przez Franciszka Ksawerego Christianiego. Obecnie jest wykorzystywana do okresowych wystaw.
- Park krajobrazowy z XIX w. stanowi wspaniałe tło do wystawy rzeźby.
- Dawny zajazd z I poł. XIX w.
- Późnoklasycystyczny domek dróżnika z ok. 1840 r.

PAŁAC JÓZEFA BRANDTA. ORONSKO. Obecnie: Centrum Rzeźby Polskiej

PIONKI

Miasto, 25 km na wsch. od Radomia, na linii kolejowej Radom — Dęblin, 12 km na pd. zach. od Kozienic, malowniczo położone wśród lasów nad rzeką Zagożdżonką, ok. 23 000 mieszkańców.

Nazwę swą zawdzięcza rodowi młynarzy Pianków (lub Pionków), notowanych już w 1543 r. (Mathie Pyanka). W 1827 r. wieś Pionki liczyła zaledwie 4 domy. Miasto powstało w okresie międzywojennym z osady Zagożdżon i kilku sąsiednich wiosek, w związku z rozpoczętą w 1922 r. budową wielkiej wytwórni prochu. Podczas okupacji miejsce wielu akcji partyzanckich i sabotażowych. 12 stycznia 1943 r. wysadzono tu 5 ton prochu, a 4 kwietnia 1944 r. oddziały AK: Stefana Bembińskiego — „Harnasia” i BCh Józefa Abramczyka — „Tomasza” opanowały całą miejscowość. Także w maju 1944 r. oddział „Harnasia” zajął miasto, dokonując rekwizycji. Prawa miejskie od 1955 r. Herb przedstawia głowę jelenia z tarczą strzelecką pomiędzy stylizowanymi rogami z liści dębowych.

Szybki rozwój zawdzięcza Pionki rozbudowie Zakładów Tworzyw i Farb „Pronit”, które obecnie oprócz amunicji myśliwskiej produkują farby, kleje, lakiery, płyty gramofonowe i sztuczną skórę — polcorfam. Przedsiębiorstwo Montażowe „Chemontaż” specjalizuje się w budowie obiektów chemicznych. Tartak i zakłady drzewne. Siedziba nadleśnictwa Kozienice.

Zagożdżon — dawna wieś, obecnie część miasta Pionki. Osada młynarska o tej samej nazwie notowana była już w czasach Władysława Jagiełły. W 1606 r. „młynarze Zagożdżony” otrzymali przywilej od króla Zygmunta III Wazy. Później typowa osada leśna. Po pomiarze gruntów w 1843 r. Zagożdżon i sąsiednie Pionki połączono w jedną wieś. Wybudowanie w okresie międzywojennym zakładów „Pronit” spowodowało z czasem zmianę nazwy wsi na Pionki (podobno dla ułatwienia wymowy cudzoziemcom; kupującym produkowaną tu amunicję myśliwską). Dawny młyn stał prawdopodobnie w miejscu, gdzie dziś znajduje się most na drodze prowadzącej do Zwolenia.

W pobliżu st. PKP stoi kamienny słup, upamiętniający pobyt króla Kazimierza Jagiellończyka. Przed bramą Zakładów „Pronit” pomnik ku czci ofiar egzekucji, dokonywanych na miejscowej ludności przez hitlerowców. Za mostem na Zagożdżonce pomnik „Chwała poległym”. Na terenie składnicy drewna, przy st. PKP pomnik przyrody — giaz narzu-

towy o obw. 8,7 m. Przy ul. Fabrycznej rośnie 7 szypułkowych dębów — pomników przyrody.

Stacje PKP: Pionki Zachodnie, koło przyst. autobusowego; Pionki, koło siedziby nadleśnictwa. Kilka przyst. PKS (główny — przy st. PKP Pionki Zachodnie). Komunikacja miejska. BORT PTTK, pl. Manifestu PKWN 11. Hotel „Chemik”, pl. Manifestu PKWN 1. Schronisko młodzieżowe, Szkoła Podstawowa Nr 2. Restauracje: „Adria”, ul. Dębowa 102; „Casino”, pl. Manifestu PKWN 7. Bar „Mikrus”, ul. Kozienicka 1.

„PIONKI”

Rezerwat przyrody, leśny, częściowy (pow. 81,60 ha). Utworzony został w 1982 r. Obejmuje piękne, stare drzewostany jodłowo-dębowe i sosnowe naturalnego pochodzenia, położone po obu stronach szosy Kozienice — Pionki, na pn. zach. od granic miasta Pionki. W drzewostanie panuje dąb szypułkowy w wieku 110-210 lat, przy czym wiele drzew ma pomnikowe rozmiary. Z roślin chronionych występują tu: widłak jałowcowaty i widłak goździeniec oraz lilia złotogłów. W rezerwacie gniazduje wiele gatunków ptaków, m.in: gil, grzywacz, turkawka, piochacz pokrzywnica.

PRZYTYK — wieś nad rzeką Radomką w pow. radomskim, na Równinie Radomskiej, siedziba urzędu gminy; ok. 900 mieszkańców. Miasto założone przed 1464 r. Ok. 1488 r. lokowane obok nowe miasto, później prawdopodobnie złączone ze starym. W XV – XVII w. własność Podlodowskich, później Kochanowskich. Siedzibą właścicieli był Zameczek (dawniej zwany Ostrów). Miasto zostało zniszczone w czasie wojen w II poł. XVII w. i przez liczne pożary. Do utraty znaczenia przyczyniło się wybudowanie w 1834 r. szosy Szydłowiec – Radom – Białobrzegi i odebranie praw miejskich w 1869 r.

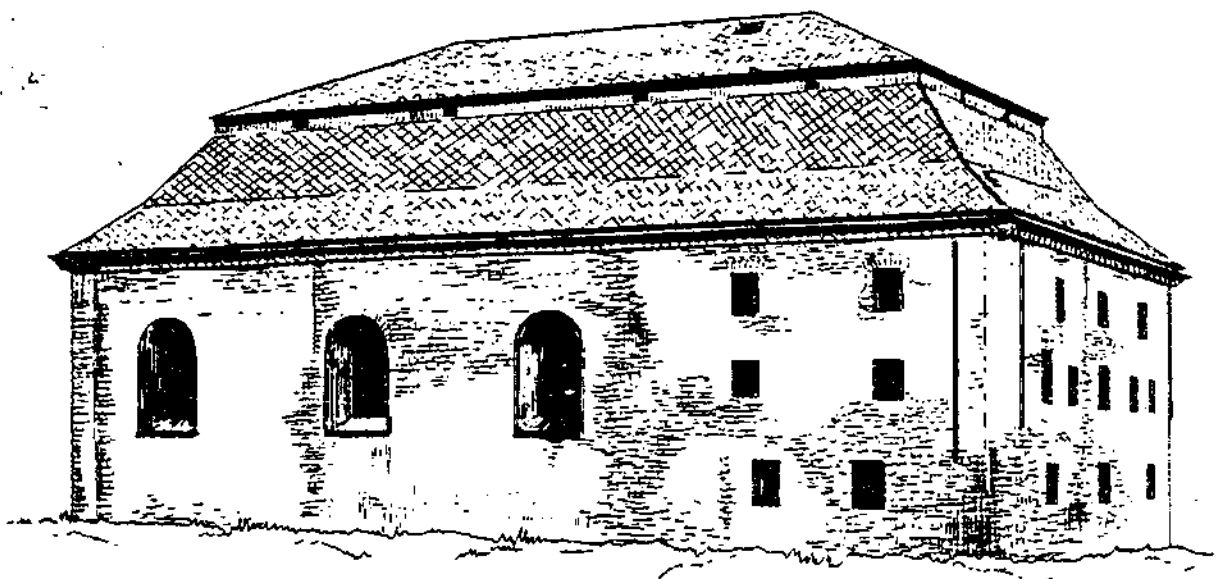
- Kościół parafialny p.w. Św. Krzyża wzniesiony wg projektu Stefana Szyllera w 1936 r. na miejscu drewnianego.
- Nad rzeką Radomką pozostałości kirkutu – cmentarza żydowskiego.

Przysucha nad rzeką Radomką (dopływem Wisły) przy drodze Radom – Łódź (dawnym trakcie wołyńsko-śląskim). Pierwszy raz wymieniona w 1490 r. W XVI w. istniała tu dymarka i kuźnica. Prawa miejskie otrzymała w 1745 r., kiedy powstał ośrodek górniczo-hutniczy, eksploatujący okoliczne rudy żelaza, fabryka broni i papiernia (dotąd nazwy wsi: Blachownia, Drutarnia, Gwarek, Młyny, Topornia). Upadek hutnictwa w 2 poł. XIX w. zahamował rozwój miasta. Od 1728 r. w posiadaniu Dębińskich. Na przełomie XVIII/XIX w. ośrodek chasydyzmu żydowskiego, wzniesiono synagogę i założono cmentarz. Miejsce urodzenia Oskara Kolberga (1814-1890), etnografa i muzykologa, autora monumentalnego dzieła *Lud*. Prawa miejskie utraciła w 1869 r. W 1918 r. otwarto tu pierwszą w kraju spółdzielczą szkołę zawodową. W okresie II wojny światowej okolice Przysuchy były terenem działalności wojskowej Henryka Hubala-Dobrzańskiego i licznych oddziałów partyzanckich. Prawa miejskie odzyskała w 1958 r. Siedziba powiatu w latach 1956-1975. Uprzemysłowienie miasta i okolicy: zakłady metalowe, okładzinowych płytek kamionkowych i przetwórstwa owocowo-warzywnego „Hortex”, budownictwo mieszkaniowe, szkoły zawodowe i średnie. Liczy 6000 mieszk. Ośrodek przemysłowy i usługowy. Posiada zabytki: kościół klasycystyczny z 1780-86 r. (restaurowany 1844 r.), synagogę murowaną z końca XVIII w., dwór z 1 poł. XIX w., lamus murowany z XVIII w. Przysuskie Towarzystwo im. Oskara Kolberga organizuje corocznie Dni Kolbergowskie. Muzeum z eksponatami dotyczącymi Oskara Kolberga i historii miasta. Ośrodek wypoczynkowy w Toporni nad Radomką z zalewem. Dogodny punkt wycieczkowy w zachodnią część Gór Świętokrzyskich i miejsca walk partyzanckich (liczne pomniki i tablice pamiątkowe).

MUZEUM im. OSKARA KOLBERGA. PRZYSUCHA

Zabytkowa synagoga w Przysusze

SIECIECHÓW – OPACTWO – wieś nad Łachą w pow. kozienickim, w dolinie środkowej Wisły; siedziba urzędu gminy; ok. 700 mieszkańców. Sieciechów rozwinął się jako osada przy przeprawie przez Wisłę, na trakcie handlowym z Małopolski na Mazowsze, własność wojewody Sieciecha w XI w., w 1132 r. własność opactwa benedyktynów. Od XII do XV w. siedziba kasztelanii. Po zmianie koryta rzeki Wisły stracił swe znaczenie. Prawa miejskie 1430-1869 r. W szkole opackiej nauczał poeta Sebastian Klonowic (1545-1602).

Na uwagę zasługuje:

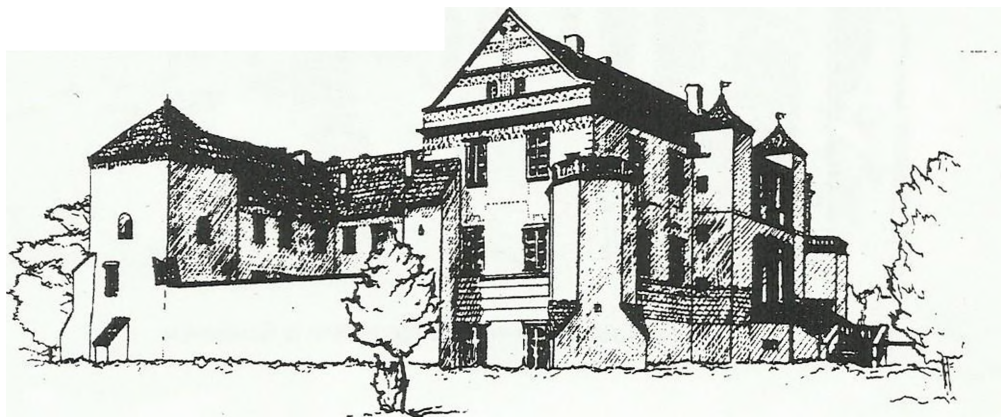
- Zespół opactwa benedyktynów w Opactwie: kościół p.w. Wniebowzięcia NMP, późnobarokowy z 1739-67 r., polichromia 1769/79 Szymona Mańkowskiego, z klasztoru zachowane skrzydło wsch. na wątkach romańskich z XII w., gruntownie przebudowane w 1733 r. obecnie w ruinie; przeorat barokowy z 1733 r. i pałac opacki neoklasycystyczny z 1800-23 r.
- Barokowy kościół p.w. św. Wawrzyńca z 1710-80 r. w Sieciechowie
- Dzwonnica z XIX w. w Sieciechowie

Przez Sieciechów i Opactwo przechodzi zielony szlak z Kocka do Zwolenia.

Zespół pobenedyktynski w Sieciechowie—Opactwie

Szydłowiec nad rzeką Korzeniówką (dopływem Radomki) przy drodze Warszawa – Radom – Kraków. Od początku XIII w. siedziba Odrowążów (Szydłowieckich). Od średniowiecza ośrodek wydobywania i obróbki piaskowca (stąd zwanego „szydłowieckim”) oraz rud żelaza. Miastem był przed 1427 r. Od 1548 r. do końca XVIII w. w posiadaniu Radziwiłłów. Szydłowieccy i Radziwiłłowie zapewnili miastu rozwój i stał się ważnym ośrodkiem gospodarczym: skład żelaza, górnictwo, kamieniarstwo, przywileje handlowe. Powstają okazałe budowle: kościół, zamek i ratusz. Siedziba powiatu 1795-1842 i ponownie 1954-1975. Miejsce wydarzeń hist. w 1863, 1905-07 i 1939 r. Od końca XIX w. drobny przemysł: kamieniarski, mechaniczny i odlewniczy, narzędzi rolniczych, powozów i bryczek, karoserii samochodowych, fabryka gwoździ, garbarnia i browar. W 1923 r. połączenie koleją wąskotorową. Liczy 13 000 mieszk. Siedziba władz miejsko-gminnych, ośrodek przemysłowy i usługowy. Posiada zabytki: kościół z lat 1493-1509, późnogotycki, kamienny, z portalami, ołtarzami, rzeźbami, nagrobkami i obrazami; zamek gotycko-renesansowy z 1510-1526 r., z kamienia i cegły, trójskrzydłowy z dziedzińcem i narożnymi wieżyczkami, kasetonowymi stropami, sklepieniami kolebkowymi, kartuszami herbowymi i stiukowymi dekoracjami, okolony fosą; ratusz późnorenesansowy z 1602-26 r., z kamienia z attyką i wieżą oraz sklepieniami; kamienne figury przydrożne z XVIII-XIX w. Cmentarze, katolicki i żydowski, z licznymi zabytkami sztuki kamieniarskiej. Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych. Pomnik Tadeusza Kościuszki. Punkt wycieczkowy w północną część Gór Świętokrzyskich (rezerwaty modrzewiowe w Majdowie i Ciechostowicach, osobliwości skalne, pobojuwiska, wyrobiska kopalniane, zabytki dawnego hutnictwa).

Renesansowy zamek w Szydłowcu

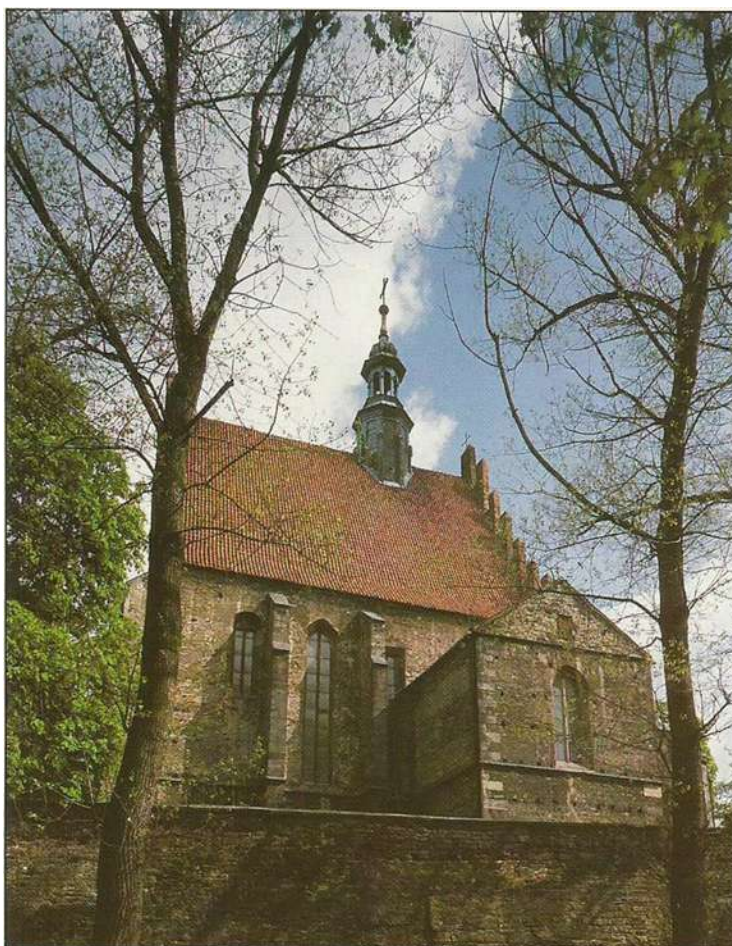

RATUSZ W SZYDŁOWCU. Obecnie: siedziba Urzędu Miasta i Gminy

Nagrobki na cmentarzu żydowskim w Szydłowcu

SZYDŁOWIEC

Warka nad rzeką Pilicą (dopływem Wisły) przy dawnym trakcie nadwiślańskim. W XIII w. gród z osadą miejską w dzisiejszej Starej Warce. Przeniesiony na przełomie XIII/XIV w., po zmianie koryta Wisły, w dzisiejsze miejsce. Rozwój ośrodka handlowego (spław Pilicą i Wisłą, skrzyżowanie dróg) i rzemieślniczego, głównie szewców i piwowarów. Od poł. XIV w. do XVIII w. siedziba powiatu ziem po obu stronach Pilicy. W 1564 r. liczyła 369 domów i około 2500 mieszk. W wojnach i pożarach bardzo zniszczona; w 2 poł. XVII w. tylko 70 domów. W 1656 r. Stefan Czarniecki stoczył tu bitwę ze Szwedami. W 1795 r. utraciła prawa powiatu w zaborze pruskim. Na przełomie XVIII/XIX w. ośrodek chasydyzmu żydowskiego. Z Warki pochodzą: Kazimierz Pułaski (1747-1779), konfederat barski, uczestnik walk o niepodległość Stanów Zjednoczonych oraz Piotr Wysocki (1797-1874), przywódca podchorążych w

1830 r. i zesłaniec sybirski. Rozwój miasta w XIX w.: regulacja miasta 1840-1850, budowa dróg i mostów, wzrost ludności z 1087 osób w 1810 r. do 2761 w 1857 r. i 5940 w 1910 r. W 1934 r. kolejowe połączenie z Warszawą i Radomiem. Całkowicie zniszczona w 1944 r. podczas walk na przyczółku magnuszewsko-wareckim. Po wojnie odbudowana i uprzemysłowiona (wytwórnia win, browar, fabryka obrabiarek). Liczy 11 000 mieszk. Siedziba władz miejsko-gminnych. Ośrodek przemysłowy i usługowy rejonu sadowniczo-warzywnego. Posiada zabytki: kościół farny z 1603-35 r., murowany; kościół i klasztor pofranciszkański z XVII-XVIII w., murowany z bogatym wyposażeniem; ratusz klasycystyczny z pocz. XIX w. W Winiarach pałac w parku z okazami rzadkich odmian drzew (obecnie muzeum im. K. Pułaskiego). Posiada duże walory wypoczynkowe: rzeka Pilica, pobliska Puszcza Stromiecka, okoliczne dworki klasycystyczne, pobojuwiska (Mniszew):

MUZEUM im. KAZIMIERZA PUŁASKIEGO. WARKA

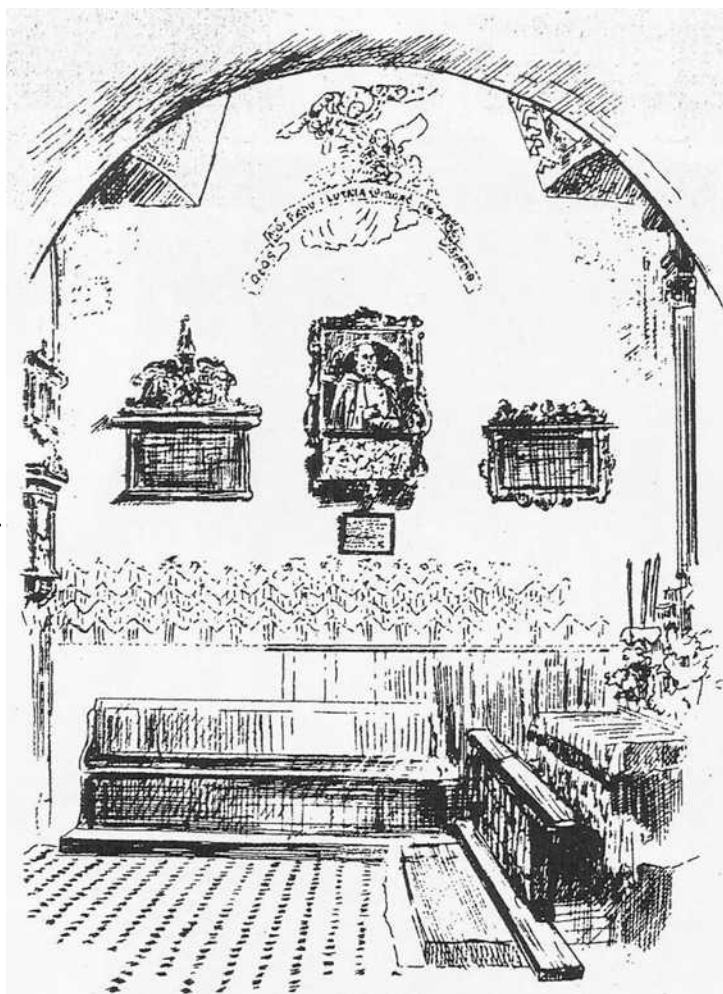

ZWOLEŃ

Miasto, 25 km na pd. od Kozienic, w połowie drogi z Radomia do Puław, ok. 7300 mieszkańców.

Założony został w 1425 r. przez łóżniczego Władysława Jagiełły Jana Cielątko (Czeladko) na gruntach wsi Gotardowa Wola, na prawie magdeburskim. W średniowieczu siedziba starostwa niegrodowego. W 1559 r. zniszczył go pożar, a w 1656 Szwedzi. Od XVI w. osiedlali się tu Żydzi. Zwoleń utracił prawa miejskie po powstaniu styczniowym w 1869 r., odzyskał je ponownie w 1925 r. Miasto było bardzo zniszczone we wrześniu 1939 r. Mieszkało tu wtedy 5000 Żydów i oni stanowili większość ludności miasta. W 1942 r. z getta utworzonego przez Niemców wywieziono do Treblinki ok. 11 000 Żydów. W czasie hitlerowskiej okupacji w Zwoleniu i okolicy miały miejsce liczne egzekucje dokonywane na obywatelach polskich oraz akcje partyzanckie. Najgłośniejszą z nich było rozbicie 3 maja 1943 r. przez Oddział GL im. Dionizego Czachowskiego miejscowego aresztu i uwolnienie 30 osób. W l. 1955-75 stolica powiatu.

Zachowany został dawny układ urbanistyczny, z dużym czworobocznym rynkiem i ulicami wychodzącymi z jego narożników. Obecny, późnogotycki kościół parafialny Świętego Krzyża (pierwotny wzmiankowany ok. 1470, spłonął w 1559), z zębatą fasadą, pochodzi z l. 1564-95.

Kaplica Kochoanowiczów w kościele parafialnym w Zwoleniu

Ok. 1619 r. dobudowano kaplicę Kochanowskich, ufundowaną przez Adama Kochanowskiego, a ok. 1630 r. kaplicę Owadowskich, fundacji Zuzanny z Owadowskich Wałuckiej, kasztelanowej małogoskiej, wnuczki Jana Kochanowskiego. Przebudowa i rozbudowa kościoła trwała do pocz. XX w. W 1979 r. pożar zniszczył część wnętrza, obecnie odnowionych. Kaplice boczne późnorenesansowe, w kaplicy Owadowskich ołtarz z piaskowca, z płaskorzeźbą przedstawiającą scenę zabójstwa św. Stanisława (1630). W podziemiach kościoła znajdowała się dawniej trumna ze zwieczkami Jana Kochanowskiego. W 1830 r. woda zalała krypty i wówczas trumnę przeniesiono do kaplicy obok kościoła. Obecnie nie ma pewności, gdzie znajdują się szczątki poety. Wyposażenie świątyni barokowe. Epitafium Jana Kochanowskiego z rzeźbionym popiersiem poety (jedyne jego „portret” będący wizerunkiem z epoki) oraz jego rodziców. Naprzeciwko kościoła wznosi się pomnik poświęcony Nieznanemu Żołnierzowi. Kaplica św. Anny na miejscu kościoła szpitalnego z 1569 r., spalonego w 1800 r. W pn. pierzei rynku pomnik z zachowaną ścianą budynku, tzw. Ścianą Straceń, pod którą 17 kwietnia i 19 czerwca 1944 r. hitlerowcy rozstrzelali 65 osób. W środku rynku (pl. Jana Kochanowskiego) granitowy pomnik Jana Kochanowskiego, dłuta Władysława Jani. Tu także Muzeum Jana Kochanowskiego (czynne codziennie, prócz niedziel i świąt).

EPITAFIUM JANA KOCHANOWSKIEGO. KOŚCIÓŁ PARAFIALNY W ZWOLENIU

**CZĘŚĆ
SZCZEGÓŁOWA**

Wisło, rzeko domowa

Wisło, rzeko domowa, czyś ty kiedy widziała
takie tu domy?
Zeby wieża nad miastem do księżycy sięgała?
Zeby dom był jak Koscielec ogromny?

Wisło, rzeko domowa, czyś ty kiedy słyszała
tyle wesela?
Zeby w sercu człowieka, kiedy oczy odmyka,
grała złota kapela?

Wisło, rzeko domowa, czy choć trochę pamiętasz
Krew żołnierską w twojej wodzie?
Ze na brzegu wysokim była cisza i cmentarz,
tu gdzie dzisiaj niedziela co dzień?

Ze to myśmy bez skąpstwa, dla tej chwili krew lali
w twój strumień?
Ześmy domy stawiali, żeśmy pola orali,
zeby człowiek żył tu jasno i dumnie?

Wisło, rzeko domowa, dziś się tamto od nowa
wszystko powtarza.
I dlatego ta radość. I dlatego te słowa
jakby z karty zdartej z kalendarza.

Stanisław Ryszard
DOBROWOLSKI

TRASA NR 1 – „NADWIŚLAŃSKA”

(14 dniowa: 1-15.07.2000) – 315 km:

1.07 So

SKARŻYSKO ZACH. PKP – REJÓW – Brzask – cm. Partyzancki pod Skarbową Górą – Pogorzałe – Skarżysko Kamienna –
REJÓW 23 km

2.07 N

REJÓW – Stokowiec – Mostki – Kaczka – **UROCZYSKO WYKUS** 18 km

3.07 Pn

WYKUS – Rataje – Wąchock – Starachowice – Wierzbnik – Łazy –
RUDA 26 km

4.07 Wt

RUDA – Piotrowe Pole – Koszary – Kotlarka – Błaziny Dolne –
ILŻA 25 km

5.07 Śr

ILŻA – Stara Ilża – Piłatka – Kotlarka – Podkończyce – Maziarze Stare – Rybiczyna – Grabowiec – Mł. Krzyżówka – **SIENNO** 24 km

6.07 Cz

SIENNO – Nowa Wieś – Wygoda – Długowola – Lipsko – (rez. „SADKOWICE”) – Nowe Pole I – **SOLEC n. Wisłą** 26 km

7.07 Pt

SOLEC n. Wisłą – Kłudzie – Boiska – Białobrzegi – Chotcza – Gniazdków – rez. „BOROWIEC” – Lucimia – **JANOWIEC** 31 km

8.07 So

JANOWIEC – dzień wolny (zwiedzanie Kazimierza n. Wisłą)

9.07 N

JANOWIEC – Oblasy – Kol. Piskorów – Leokadiów – Zwola Stara – **CZARNOLAS** 23 km

10.07 Pn

CZARNOLAS – Grzywacz – Wysokie Koło – Gniewoszków – Oleksów – Borek – **ZAJEZIERZE** 24 km

11.07 Wt

ZAJEZIERZE – Głusiec – Opactwo – Sieciechów – **GARBATKA LETNISKO** 27 km

12.07 Śr

GARBATKA LET. – Molendy – Kajzerówka – Babie Góry – Katarzynów – **KOZIENICE** 20 km

13.07 Cz

KOZIENICE – Chartowa – Łuczynów Nowy – Wola Chodkowska – Chodków – **STUDZIANKI PANCERNE** 23 km

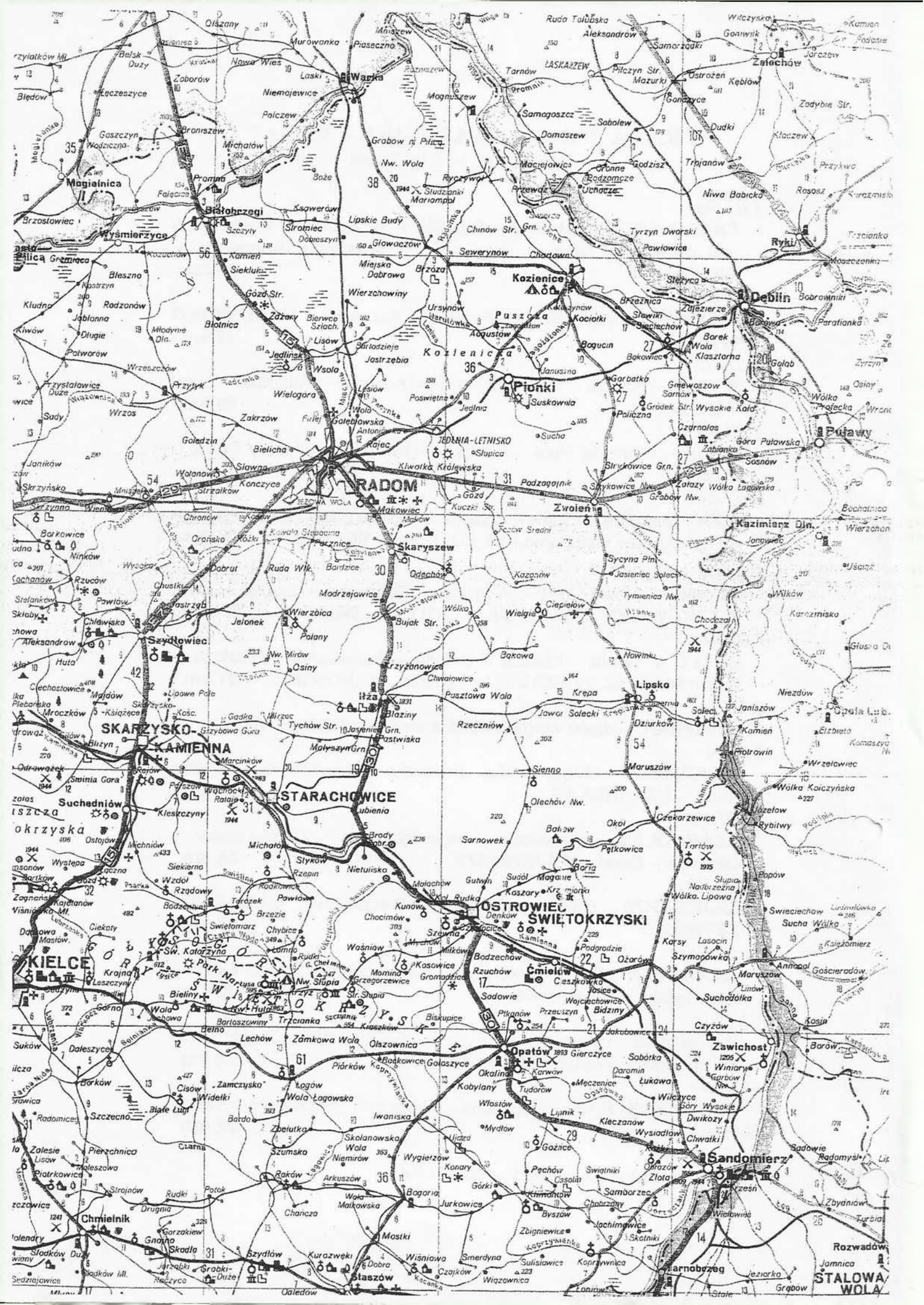
14.07 Pt

STUDZIANKI PAN. – Paprotnia – Grabów n. Pilicą – Wyborów – **WARKA** 22 km

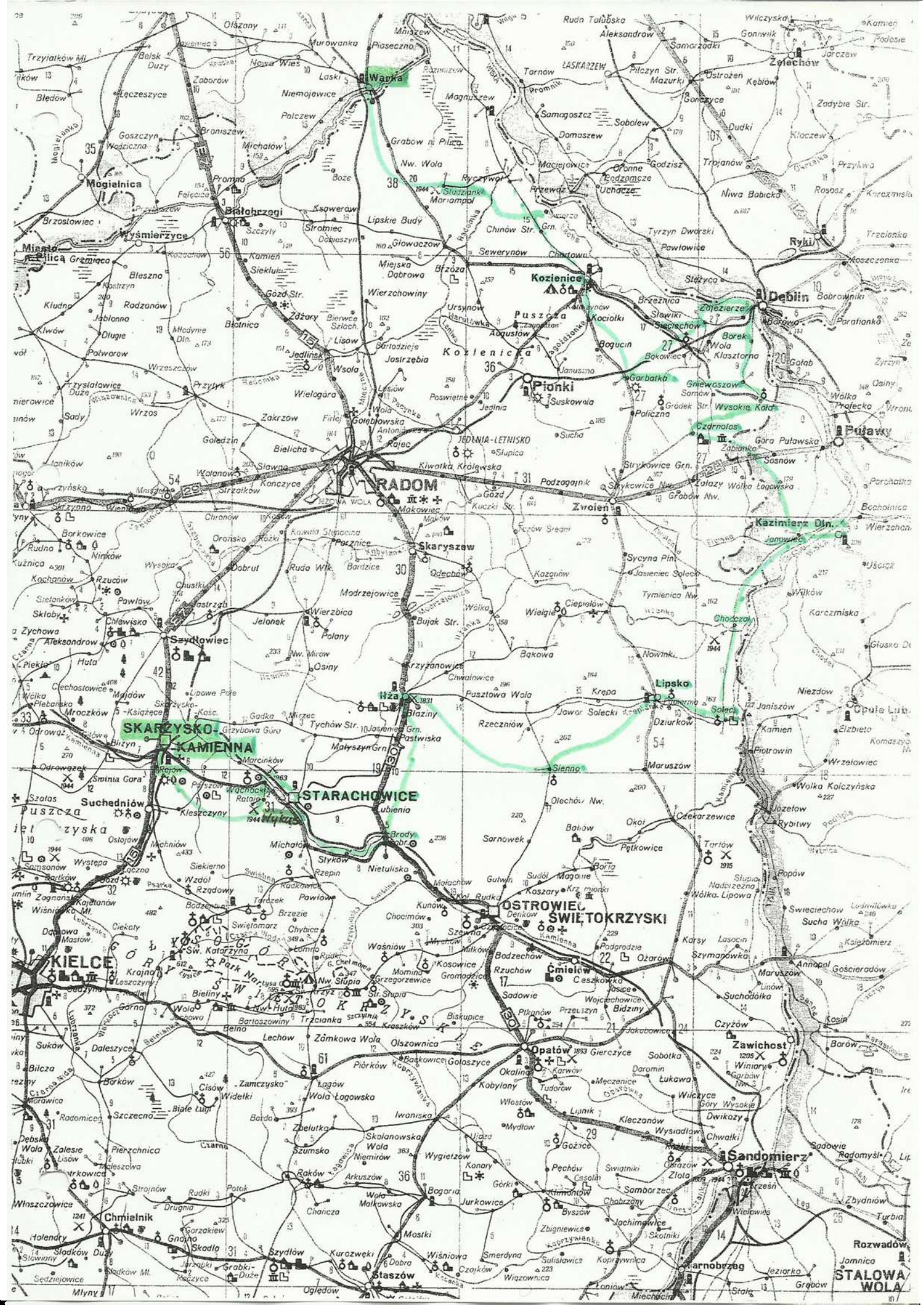
15.07 So

zwiedzanie Warki, rozjazd uczestników.

Sobota dnia 1. lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

SKARŻYSKO-KAMIENNA Z biwaku przy Technikum Kolejowym ul. Szkolna 13 idziemy ul. Legionów przez wiadukt nad torami kolejowymi dochodzimy do pomnika pomordowanym w latach 1939-1945. Idąc dalej ul. Legionów dochodzimy do pomnika Leopolda Staffa stojącego przy chodniku tuż za ogrodzeniem Zakładowego Domu Kultury Zakładów Metalowych. Zaraz za pomnikiem przy ul. Legionów znajdują się dwa kościoły. Stary drewniany z 1933r i nowowbudowany kościół murowany. Po obejrzeniu obu kościołów z zewnątrz - zamknięte - Al. Niepodległości dochodzimy do kościoła parafialnego. Po zwiedzeniu kościoła i zanotowaniu jego historii, ul. Słowackiego, Armii Krajowej i Wilenskiej dochodzimy do Sanktuarium Matki Bożej Ostrobramskiej. Stanowi ono kościół i kopię Ostrej Bramy w Wilnie.

Po zwiedzeniu ważniejszych zabytków miasta autobusem MPK jedziemy do dzielnicy Pogorzale. Stąd od przystanku MPK Wyprawy, żółtym i niebieskim szlakiem turystycznym idziemy drogą przez las sosnowo-jodłowy z domieszka drzew liściastych. Mijamy ocembrowane źródelko, przekraczamy niewielki strumień i podchodząc nieco pod górę dochodzimy do partyzanckiego cmentarza pod SKARBOWĄ GORĄ. Od cmentarza idziemy szlakiem żółtym w kierunku południowo-zachodnim ścieżką pod górę. Po kilkuset metrach szlak skręca w prawo i nim dochodzimy do polanki. Stąd szutrową drogą w kierunku południowo-zachodnim dochodzimy do skrzyżowania z utwardzoną drogą. Dalej żółty szlak prowadzi nasypem dawnej kolejki leśnej, linią działową a potem ścieżką przekraczającą strumień - dopływ Kamiennej. Nadal szlakiem żółtym dochodzimy do pomnika na zbiorowej mogile w miejscu rozstrzelania 29.VI.1940 roku 760 osób. Stąd żuźlową drogą w prawo - ul. 26 Czerwca - do dawnej leśniczówki i dalej szlakiem żółtym do zabudowań Zagórza. Tu idziemy w lewo do przydrożnego krzyża. Od krzyża idziemy w ul. Źródlaną i dochodzimy do zabudowań Brześcia. Za znakami żółtymi przez pole, łąki i zarośla dochodzimy do wsi Bugaj a następnie do przystanku PKP i MPK Brzask. Do Skarżyska-Kamiennej wracamy autobusem MPK.

Trasa piesza 18 km

SKARBOWA GÓRA

Skarbowa (Skarbkowa) Góra, 5 km na pn. zach. od centrum Skarżyska-Kamiennej, w lasach koło wsi Pogorzale. Ważny węzeł szlaków turystycznych. Na zboczu góry znajduje się cmentarz partyzancki z l. 1943-44. Pochowani są tu żołnierze z oddziału AK Antoniego Hedy — „Szarego” (33 mogiły). W głównej alei żeliwny krzyż na cokole i kilka pamiątkowych tablic. Ważniejsze akcje tego oddziału to cpanowanie Końskich, zdobycie niemieckiego pociągu z amunicją w Wólce Plebańskiej, wysadzenie mostu w Sołtykowie, bitwa z niemiecką obławą w okolicy Mroczkowa.

Cmentarz partyzancki pod Skarbową Górą

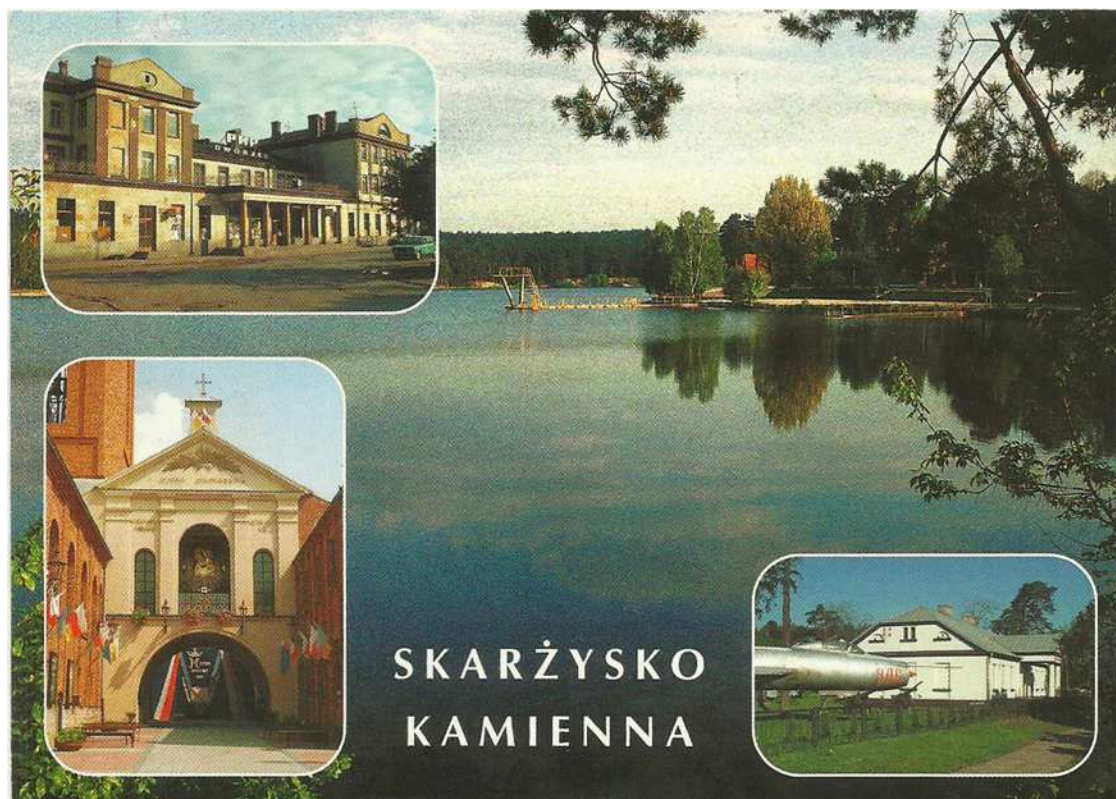

Kościół Ostrobramski. Muzeum Orła Białego. Kościół parafialny. Dworzec PKP. Fragment miasta.

Dworzec PKP. Zalew w Rejowie. Sanktuarium Matki Bożej Ostrobramskiej (kopia Ostrej Bramy w Wilnie). Muzeum Orła Białego.

P o m n i k
pamięci zamordowanych w latach 1939 - 1945
przy ul. Legionów

Treść tablicy na pomniku. Pamięci 350 tysięcy zamordowanych w hitlerowskim obozie pracy niewolniczej w firmie Hasa w Skarżysku-Kamiennej w latach 1940 - 1944, członków ruchu oporu, mieszkańców miasta oraz jeńców wojennych, którzy oddali swoje życie by żyć mogli inni.

Społeczeństwo miasta Skarżysko-Kamienna. Maj 1965r

*Przy pomniku: Wala Krawczyk z Gryfowa,
Ewa Galińska z Jeleniej Góry, Antos Litwin z
Olszyny, Basia Marusiak ze Złotoryci, Ma-
gda Cackowska z Jeleniej Góry.*

SKARŻYSKO–KAMIENNA

Miasto 40 km na pd. zach. od Radomia, nad rzeką Kamienną, pomiędzy Wzgórzami Bliżyńsko–Nieklańskimi a Płaskowyzem Suchedniowskim, ok. 50 000 mieszkańców.

Miasto powstało z połączenia wielu osad i wsi: Milica, Bzin, Rejów, Bór, Brzask i innych, mających niekiedy długą historię. Milicę wymieniono już w 1173 r., gdy ks. Kazimierz Sprawiedliwy podarował ją joanitom z Zagości. W 1178 r. miał tu miejsce zjazd książęcy, na którym podzielono tutejsze ziemie pomiędzy Odrowążów a wąchockich cystersów, granicę stanowiła rzeka Oleśnica, uchodząca do Kamiennej poniżej dzisiejszego miasta. Na wsch. od niej powstała wieś Skarżysko Kościelne, a na zach. Skarżysko Książęce.

W 1 poł. XV w. należący do cystersów Bzin stał się ważnym ośrodkiem hutniczym. Stały jego rozwój wiązał się z udoskonaleniem metalurgii. XVI– i XVII-wieczne dymarki zastąpiono w 1754 r. piecem typu półwielkiego oraz fryszerkami. Równolegle zyskiwał na znaczeniu w XVIII i XIX w. Rejów. Także w Kamiennej, będącej w XVII w. własnością Szydłowieckich i Sapiehów, rozwijał się przemysł. W 1780 r. wybudowano tu 3 fryszerki, a w 1878 wielki piec (czynny do 1935). Dalszy rozwój wiązał się z przeprowadzeniem do Skarżyska w 1885 r. kolei żelaznej z Dębina (wówczas Iwanogrodu). Na przełomie XIX i XX w. powstało w Kamiennej wiele różnych zakładów przemysłowych: hut, odlewni, emalierni, fabryki farb, beczek, kamionki ogniodpornej, kamieni młyńskich. Wiodącą rolę odgrywało w rozbudowie osady Towarzystwo Akcyjne „Skarżysko”.

Prócz istniejącej mniejszości niemieckiej, związanej z przemysłem (inżynierowie, majstrowie) pojawiło się osadnictwo żydowskie. W 1920 r. Żydzi stanowili jedną czwartą mieszkańców Kamiennej. W 1922 r. Kamienna uzyskała prawa miejskie. Dzisiejszy kształt miasta wyznacza rozpoczęta w 1922 r. budowa w Skarżysku wielkiego zakładu zbrojeniowego — Państwowej Fabryki Amunicji. W 1928 r. zmieniono nazwę miasta na Skarżysko–Kamienna (już w 1925 nazwano tak stację kolejową).

Podczas II wojny światowej miasto stanowiło ośrodek ruchu oporu, a okoliczne lasy były miejscem licznych egzekucji dokonywanych przez hitlerowców na polskich patriotach (Brzask, Bór, Baranowska Góra). Dalszy rozwój Skarżyska po wyzwoleniu wiązał się z rozbudową przemysłu metalowego; także węzeł kolejowy stał się jednym z większych w kraju.

W Skarżysku często przebywał i tworzył Leopold Staff. Poeta zmarł tu 31 maja 1957 r. W ścianę domu, w którym mieszkał wmurowano tablicę pamiątkową. Ponadto w pobliżu Zakładowego Domu Kultury Zakładów Metalowych odsłonięto w 1978 r. jego pomnik.

Kościół parafialny zbudowany został w 1923 roku, a na osiedlu Milica w latach 90-tych zbudowano replikę „Ostrej Bramy” z Wilna. Przy ul. Praga na skarpie Kamionki — pomnik przyrody nieożywionej — skałki triasowego piaskowca, tworzące 2 stoły o wysokości do 8 m.

Bór (Bzinek–Bór), to jedno z osiedli Skarżyska–Kamiennej, położone w lesie, 4 km na pd. zach. od centrum. 12-16 lutego 1940 r. Niemcy rozstrzelali w pobliskim lesie 360 osób, działaczy ruchu oporu, w tym wielu harcerzy. Na mogile wznosi się pomnik z piaskowca.

P o m n i k
L e o p o l d a S t a f f a
przy ul. Legionów

Treść tablicy na pomniku:

"Ostatnich z m^ogo pokolenia drogich przyjaciół pogrzebałem.
Widziałem jak życie się zmⁱnia, więc sam jak życie się zmieniam"

Leopold Staff ur. 14. XI. 1878r
zmarł w Skarżysku-Kamiennej
dnia 31. V. 1957r
W 10 lecie śmierci społeczeństwo Miasta.

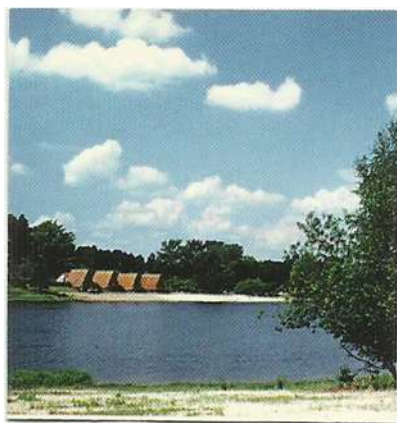
Brzask, dawna wieś, obecnie włączona do Skarżyska–Kamiennej. Leży w pd. części Wzgórz Nieklańsko–Bliżyńskich, 5 km na zach. od centrum. Na pn. od zabudowań, w lesie, znajduje się mogiła w miejscu egzekucji 760 osób, należących do organizacji „Orzeł Biały”, zamordowanych przez hitlerowców 29 czerwca 1940 r. Na mogile pomnik z czerwonego piaskowca, przedstawiający Chrystusa w cierniowej koronie i płyta żeliwna z napisem; przed pomnikiem żelazny orzeł zakuty w kajdany.

Rejów, dzielnica Skarżyska–Kamiennej, do 1928 r. samodzielna osada.

Położony na lewym brzegu Kamionki, prawobrzeżnego dopływu Kamiennej, Rejów należał niegdyś do rodu Reyów. W XIII w. подарowany został klasztorowi wąchockiemu. W 1635 r. opat Jan Lipski oddał tutejszą kuźnicę w dzierżawę B. Szelągowskiemu. W 1730 r. zbudowano tu pierwszą dymarkę, w 1770 wielki piec, do którego rudę sprowadzano z kopalni „Paweł”, „Anna”, „Piotr i „Elżbieta”. Rozwój Rejowa wiąże się z działalnością Stanisława Staszica. Wybudowano wtedy zaporę na Kamionce, zabezpieczoną następnie murem falochronowym, osiedle robotnicze, kanały. W 1830 r. zakład hutniczy, mający już wielowiekową tradycję, został zniszczony, a kilka lat później w okresie działalności Banku Polskiego, odbudowany. W l. 1833-38 wybudowano nowy wielki piec, który pracował w oparciu o węgiel drzewny do 1901 r. W Rejowie produkowano głównie żelazo i odlewy (m.in. do budowy warszawskiego mostu Kierbedzia). Ujęcie wody wykorzystywane było do 1939 r. przez zlokalizowaną tu elektrownię.

Zachowały się: mury wielkiego pieca (przed nimi popiersie Stanisława Staszica), fragment muru oporowego, przepust, kanał, kapliczka żeliwna z 1848 r. (dzieło tutejszych giserów), 3 domki robotnicze oraz budynki administracji zakładów, w którym mieści się obecnie Społeczne Muzeum Miejskie.

Nad zalewem (dł. 2 km, 60 ha) mieści się wypożyczalnia sprzętu wodnego i kawiarnia.

Zalew w dzielnicy Rejów.

Muzeum im. Orła Białego w Rejowie.

Kościół drewniany z 1933r p.w. św. Józefa przy ul. Legionów.

**SKARŻYSKO
KAMIENNA**

K o ś c i ó ł   P a r a f i a l n y

Parafia rzymsko-katolicka Najświętszego Serca Jezusowego
Skarżysko-Kamienna Al. Niepodległości 77

Parafia Najświętszego Serca Jezusowego w Skarżysku-Kamiennym została erygowana w roku 1925. Kościół parafialny jest wybudowany w stylu neogotyckim trzynawowy. Starania o budowę kościoła rozpoczęto w roku 1897. W roku 1908 poświęcono kamień węgielny świątyni. Do 1923 roku wzniesiono mury i sklepienia. W 1926 roku ukończono budowę wież. W 1929 roku zainstalowano 26 głosowe organy. W 1930 roku umieszczono w kościele stacje drogi krzyżowej. W 1934 roku ułożono posadzkę. W noc Bożego Narodzenia 1923 roku w budującym się kościele odprawiono pierwszą mszę świętą. - Pasterkę i od tej pory systematycznie odprawiano nabożeństwa. W 1933 roku kościół został konsekrowany przez ks. biskupa Sandomierskiego Włodzimierza Jasińskiego. Stara plebania została wybudowana w roku 1924. Nowa w roku 1983.

Kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Jezusowego.

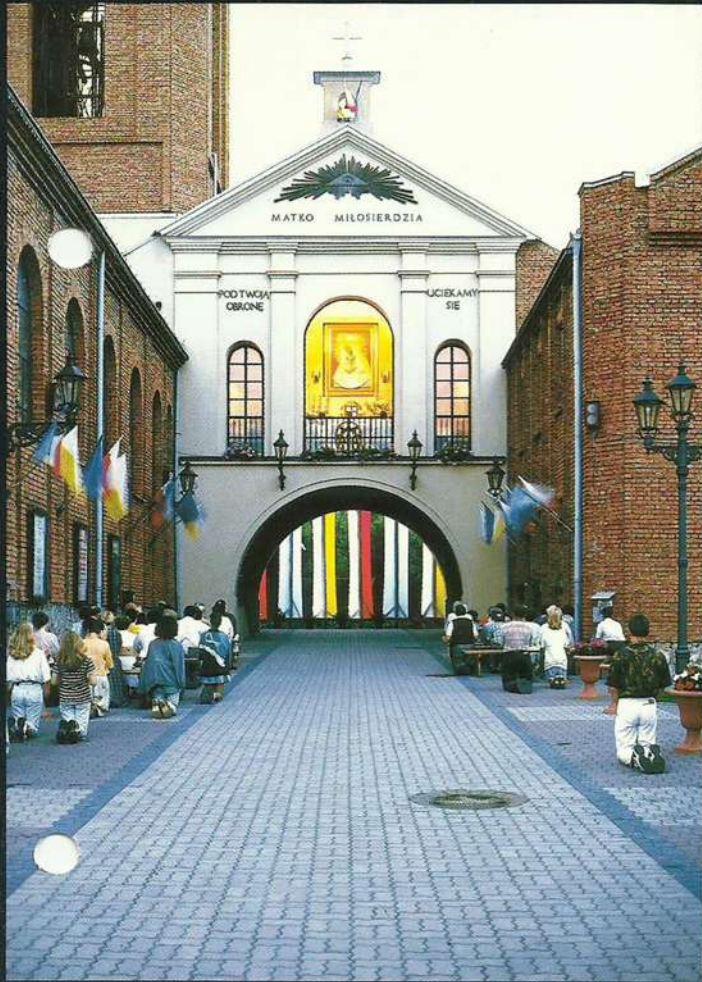

Kościół p.w. Matki Bożej Ostrobramskiej

*Sanktuarium Matki Bożej Ostrobramskiej - kopia
Ostrej Bramy w Wilnie.*

Sanktuarium Matki Bożej Ostrobramskiej
Skarżysko-Kamienna, ul. Wileńska 33, tel. (041) 253-88-00

Matka Boża Ostrobramska - Patronka Skarżyska-Kamiennej
z różą poświęconą przez Ojca Świętego

LITANIA OSTROBRAMSKA

O Maryjo,
Matko Miłosierdzia,
czuwaj nad wszystkimi,
aby nie był daremny Krzyż Chrystusa,
aby człowiek nie zgubił drogi dobra,
nie utracił świadomości grzechu
i umiał głębiej ufać Bogu
„bogatemu w miłosierdzie”
by z własnej woli spełniał dobre czyny,
które Bóg z góry przygotował
i w ten sposób żył
„ku chwale Jego majestatu”

Jan Paweł II, papież

Matko Boska Ostrobramska w podwójnej koronie!
Matko Boska Ostrobramska z Orłem i Pogonią!
Matko Boska Ostrobramska w warownej kaplicy! ☹
Matko Boska Ostrobramska z wileńskiej ulicy!
Matko Boska – Śliczna Panno w pozłocistej Szacie!
Matko Boska – moja Matko z dziecięcych zdrowasiek!
Matko nasza z codziennego szkolnego pacierza!
Matko Wilnian ta z hejnału katedralnej wieży!
Matko z wierszy Adamowych, z filareckich pieśni!
Matko tych, co przy Twej Bramie ginęli we Wrześniu!
Matko nasza partyzancka z ryngrafów szlacheckich!
Matko ofiar zawleczonych do łagrów sowieckich!
Matko armii spod Tobruku i tej spod Lenino!
Tych, co szli przez Ziemię Świętą na Monte Cassino!
Matko Boska Ostrobramska z księżycowym sierpem!
Matko Boska Miłosierna dla tych, którzy cierpią! ☹
Matko w niebie królująca, ku której – stęsknione...
Kroczą marszem już ostatnim, ostanie plutony!
Wyznacz trasę, trudną trasę, ale dobrze znaną!
Daj nam dojść do Twego nieba poprzez Ostrą Bramę!

S a n k t u a r i u m

M a t k i B o ż e j O s t r o b r a m s k i e j

Skarżysko-Kamienna ul. Wileńska 33

Kamień węgielny pod kościół Matki Bożej Ostrobramskiej poświęcony przez ojca świętego Jana Pawła II, wmurowany przez nuncjusza apostolskiego ks. abp. Józefa Kowalczyka w obecności ks. bp. ordynariusza Edwarda Materskiego w dniu 14. lipca 1991 roku.

Historia Sanktuarium

Kult Matki Bożej Ostrobramskiej zwanej Matką Miłosierdzia zawsze był żywy wśród Polaków zwłaszcza pochodzących ze wschodu. Biorąc pod uwagę trudności jakie były i są w pielgrzymowaniu do Wilna do Sanktuarium Matki Bożej Ostrobramskiej zdecydowaliśmy się wybudować kopię Bramy w Skarżysku-Kamiennej aby umożliwić czczenie Matki Miłosierdzia bliższy kontakt. Wydaje się, że Matka Boża torowała sobie drogę poszczególnych ludzi i niektóre wydarzenia aby w tym miejscu powstało Sanktuarium.

25 stycznia 1980 roku została erygowana parafia pod wezwaniem Matki Bożej Ostrobramskiej przez ks abp Edwarda Materskiego. 31 maja 1988 roku rozpoczęliśmy budowę Sanktuarium. Jesienią tego roku poświęcone zostały fundamenty pod obiekt kościoła. 22 października 1989 roku ks abp Karol Gulbinowicz wraz z przedstawicielami episkopatu Polski dokonał poświęcenia kaplicy. Umieszczony w niej obraz Matki Bożej Ostrobramskiej jest darem ks abp Edwarda Materskiego rodem z Wilna a wykonany został przez artystkę malarzkę Izabelę Borowską - Wilniankę.

25 lipca 1990 roku uroczystego wmurowania aktu erekcyjnego w mury kościoła dokonał ks abp ordynariusz Edward Materski, udział wzięła pielgrzymka 25 księży ze Stanów Zjednoczonych. 14 lipca 1991 roku nuncjusz apostolski w Polsce ks abp Józef Kowalczyk dokonał wmurowania kamienia węgielnego w ścianę kościoła. Kamień ten został poświęcony przez Ojca Świętego w Tarnowie w czasie III Pielgrzymki. 17 maja 1990 roku Jego Eminencja ks kard. Józef Glemp prymas Polski wraz z ks abp ordynariuszem Edwardem Materskim dokonał konsekracji kościoła pod wezwaniem Matki Bożej Ostrobramskiej.

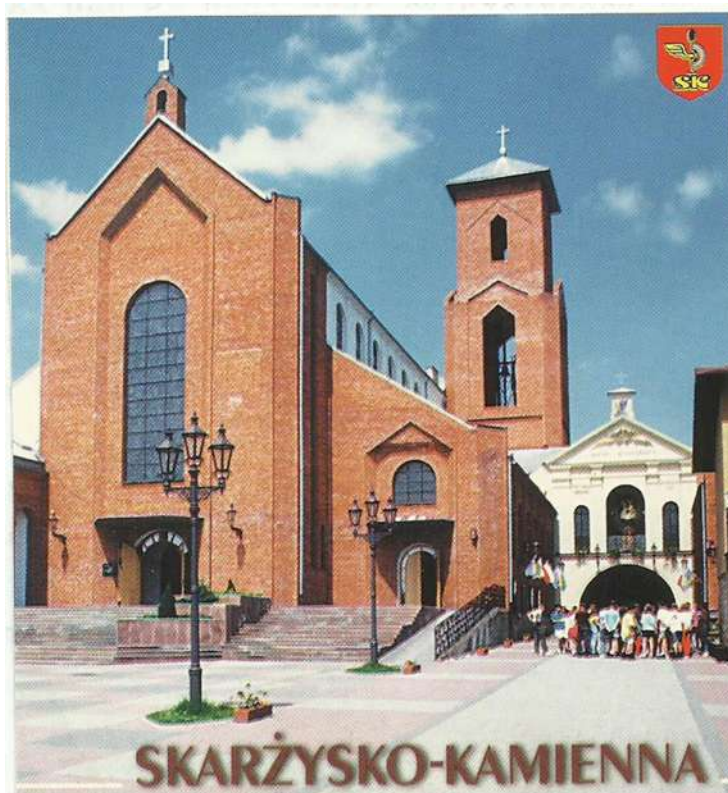

12 września 1993 roku zostały sprowadzone do Sanktuarium relikwie świętego Rafała Kalinowskiego karmelity bosego, który życie swe związał z Ostrą Bramą w Wilnie. Uroczystościom przewodniczył ks kard Franciszek Macharski oraz przedstawiciele episkopatu Polski. Tego samego dnia ks abp Edward Macharski ustanowił przy tym Sanktuarium kapitułę, której celem jest czczenie kultu Matki Miłosierdzia i utrzymywanie łączności z Wilnem.

W tym Sanktuarium byli: Jego Eminencja ks Józef Glemp prymas Polski, wszyscy księża biskupi naszej diecezji oraz nuncjusz apostolski w Polsce ks abp Józef Kowalczyk, ks kard Edward Gulbinowicz, ks kard Franciszek Macharski, oraz wielu biskupów polskich. Przybywają tutaj liczne pielgrzymki, wśród nich były z Wilna, Anglii, USA i z różnych stron Polski.

Parafia liczy ok 5500 mieszkańców, głównie młode małżeństwa. Od czasu powstania sanktuarium wybudowaliśmy kaplicę Ostrobramską, kościół, Dom Pielgrzyma z miejscami noclegowymi. Budowę i urządzenie wnętrza kościoła w dużym stopniu wspierali i wspierają pielgrzymi i ludzie dobrej woli, także polonia z Anglii, Kanady i USA. Pielgrzymi i czciciele Matki Bożej składają liczne wota, które umieszczane są w gablotach obok obrazu jako dowód miłości i wdzięczności do Matki Miłosierdzia.

Kustoszem Sanktuarium jest ks kanonik Jerzy Targownik.

Niedziela dnia 2 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

SKARŻYSKO-KAMIENNA Po mszy świętej w nowym kościele przy ul. Legionów ulicami Staffa, Sportową, Wioślarską, - przez koronę zapory na Kamionce dochodzimy do Muzeum im Orła Białego przy ul. Słonecznej w dzielnicy Rejów. Zwiedziliśmy muzeum, w którym eksponatami są: broń, pojazdy wojskowe, działa, czołgi, samoloty i inny sprzęt wojskowy używany głównie w czasie ostatniej wojny przez Ludowe Wojsko Polskie.

Od muzeum idąc zielonym szlakiem turystycznym w kierunku południowym wzdłuż Zalewu Rejowskiego dochodzimy do pomnika poświęconego bohaterom powstania 1863 roku. Stoi on przy starym dębie ze spróchniałym wnętrzem. Szlak zielony, którym idziemy schodzi z leśnej drogi za zalewem ścieżką w lewo przez łąki, przekracza Kamionkę i dochodzi do drogi żwirowej. Droga tą w prawo przy torze kolejowym dochodzimy do przystanku PKP w Stokowcu. Tu przekraczamy tory kolejowe i początkowo drogą przy torach na północ a następnie w prawo drogami i ścieżkami leśnymi po ok. 6 kilometrach dochodzimy do wsi Mostki. Po odpoczynku i posiłku szlakiem zielonym dalej w kierunku południowo-wschodnim po ok. 4 kilometrach dochodzimy do leśnej osady Kaczka. Stąd idąc dalej szlakiem zielonym cały czas lasami po ok. 7,5 kilometrach dochodzimy do UROCZYSKA WYKUS. Tu biwak.

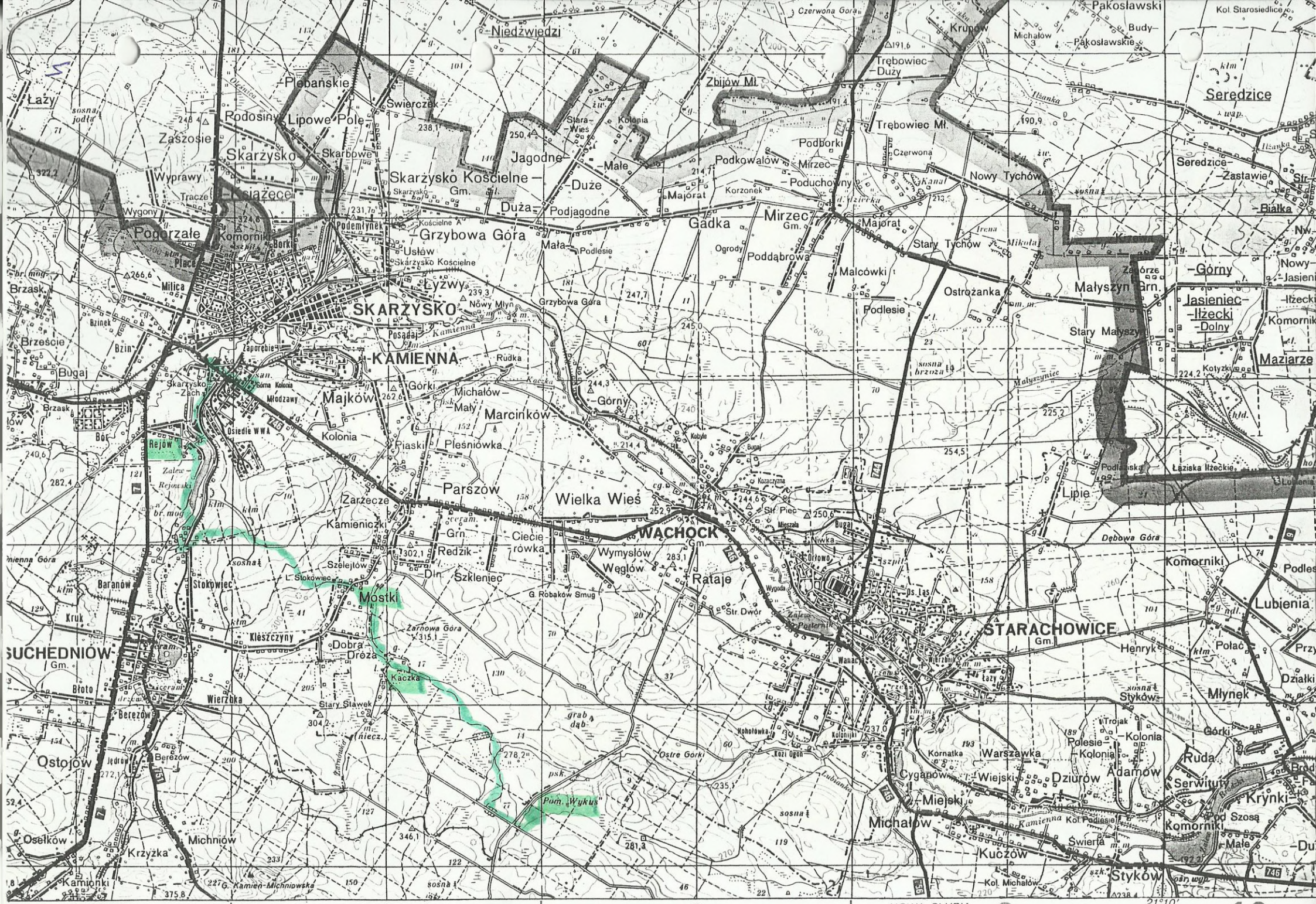
Trasa 20 km.

Skarżysko - Kamienna ul. Staszica. Na chodniku:
Wala Krawczyk z Gryfowa śl. Staszek Ciecko i Ewa
Galińska z Jeleniej Góry.

MUZEUM ORŁA BIAŁEGO

SKARŻYSKO-KAMIENNA

Budynek Muzeum im. Orła Białego w Rejowie.

MUZEUM im. ORŁA BIAŁEGO
Skarżysko-Kamienna, ul. Słoneczna 90

BILET WSTĘPU

ULGOWY

Cena: 2,-

012168

KUPON
KONTROLNY

REJÓW – dzielnica Skarżyska-Kamiennej. Istniała tu dymarka, a w latach 1770–1901 wielki piec. Zachował się kanał doprowadzający wodę do koła wodnego, fragment murów oporowych, przepust i fundamenty wielkiego pieca. Obok ww. pozostałości popiersie – St. Staszica. W budynku administracyjnym dawnego zakładu z połowy XIX w. mieści się Muzeum im. Orła Białego, posiadające eksponaty historyczne obrazujące rozwój miejscowego przemysłu i działalność ruchu oporu w Skarżysku i okolicach. Na placu zgromadzono dawne maszyny i uzbrojenie LWP.

W miejscu dawnego zbiornika Staropolskiego Okręgu Przemysłowego na rzece Kamionce utworzono zalew o pow. 60 ha.

Przebiegają tu dwa szlaki: żółty Skarżysko – Skarżysko i zielony ze Skarżyska na Wykus. Na ich rozwidleniu pomnik z 1963 r. poświęcony pamięci 5-ciu powieszonych tu robotników i rannych powstańców w 1863 r.

Muzeum im. Orła Białego w Rejowie. Samolot transportowy Pt-14. Na stopniach: Staszek Ciećko z Jeleniej Góry, Ewa Galinska z Jeleniej Góry, Wala Krawczyk z Gryfowa śl.

Antos' Litwin z Olszyny, Ewa Galińska i Staszek Ciećko z Teleniej Góry w samolocie transportowym Ił-14.

Staszek Ciećko w pomnikowym dębie.

W miejscu tym doszło do bitwy pomiędzy niedobitkami z oddziału Dawidowicza, którzy po przegranej pod Wąchockiem wycofali się w tutejsze lasy pod dowództwem płk. Zygmunta Chmielowskiego, a 3 rotami Kozaków i dragonów Czengerego. Rannych powstańców i produkujących dla nich broń robotników z Rejowa Rosjanie powiesili na dębie 2 lutego 1863 r.

P o m n i k
pamięci powieszonym robotnikom i powstańcom z 1863 roku
Rozwidlenie szlaków żółtego i zielonego
w lesie na pd od Rejowa.

Treść tablic na pomniku.

"W tym miejscu w 1863 roku oprawcy carscy powiesili 9 hutników z Rejowa, uczestników patriotycznego zrywu niepodległościowego. Chwilą zadumy uczcijmy ich pamięć"

Pomnik postawiono w 1963 roku w setną rocznicę wybuchu Powstania Styczniowego.

Pomnik wybudowano z inicjatywy inżyniera Stanisława Sławińskiego. Inicjatywę budowy pomnika poparły zakłady pracy Skarżyska wykonując odlew orła - Parowozownia PKP, ogrodzenie Odlewnia Kamienna, transport ciosów kamiennych - Zakład Energetyczny, fundament i montaż pomnika - Oddział PTTK przy Zakładach Metalowych "Mesko".

MOSTKI – wieś nad rzeką Kaczką w pow. starachowickim (gm. Wąchock), na Płaskowyżu Suchedniowskim, ok. 500 mieszkańców. W latach 1859-1903 pracował tu wielki piec. Z dawnego zakładu, oprócz grobli i upustu, zachował się budynek administracyjny z XIX w., zbudowany na wzór dworku szlacheckiego. Na rzece utworzono zalew.

*Odpooczynek na trasie Kaczki – Wykus.
Ewa Galińska, Staszek Ciećko i Wala Krawczyk - jedzą.*

Poniedziałek dnia 3 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

UROCZYSKO WYKUS   Z biwaku w lesie przy rzeczce Lubianka szlakiem niebieskim po ok 250m dochodzimy do pomnika w formie kapliczki świętokrzyskiej postawionej na miejscu głównego obozu zgrupowania Armii Krajowej dowodzonego przez "Ponurego". Czytamy tablice na słupkach ogrodzenia kapliczki oraz tabliczki na murze za pomnikiem upamiętniające zmarłych partyzantów. Idziemy dalej lasem szlakiem niebieskim w kierunku północno-wschodnim. Przy szlaku napotykamy mogiłę poległych partyzantów z plutonu ochrony radiostacji "Jacka" oraz mogiłę Krzysztofa Kamila Baczyńskiego z napisem: "Pomódl się obcy człowieku co kości odkopiesz białe - kiedy wystygną już boje - szkieletu mego .. będziesz miał z tamtej ojczyzny mojej" Krzysztof Kamil Baczyński poległ 28. X. 1943 roku. Żołnierzom Armii Krajowej zgrupowania "Ponurego" i "Nurta" - towarzysze broni. Idąc dalej za skrzyżowaniem dróg w lesie, szlak skręca w prawo na wschód i nim dochodzimy do Polany Langiewicza. Na polanie pomnik /kamień/ upamiętniający miejsce obozowania powstańców oddziałów gen. Mariana Langiewicza w 1863 roku. Na polanie tej rośnie sosna - pomnik przyrody a na niej żeliwna tablica pamiątkowa.

Po odpoczynku za znakami szlaku niebieskiego dochodzimy do skraju wsi Rataje a dalej po ok 2km dochodzimy do WĄCHOCKA. Szlak prowadzi obok Domu Langiewicza. W rynku stoi pomnik Jana Piwnika "Ponurego". Przy szkole jest pomnik Piłsudskiego z tablicą pamiątkową - "przedwojenny - który powrócił na swoje miejsce 11 lat temu.

W Wąchocku zwiedzamy zespół klasztorny Cysternów. W nim muzeum i zabytkowe wnętrza klasztorne. W muzeum zgromadzono eksponaty poświęcone walce Polaków o odzyskanie niepodległości. Zabytkowe wnętrza klasztoru pokazał nam przewodnik klasztorny Brat Marian.

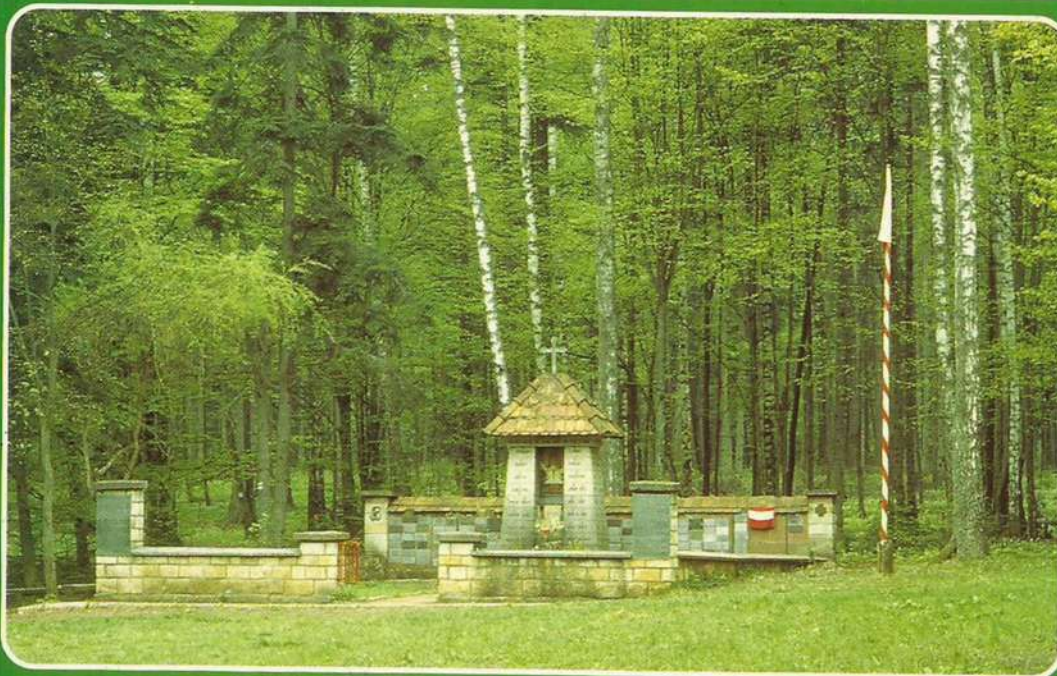
W pierwszą niedzielę po 22 stycznia w Wąchocku odbywają się centralne uroczystości obchodów rocznicy wybuchu Powstania Styczniowego. W czerwcu odbywają się doroczne uroczystości związane z Armią Krajową.

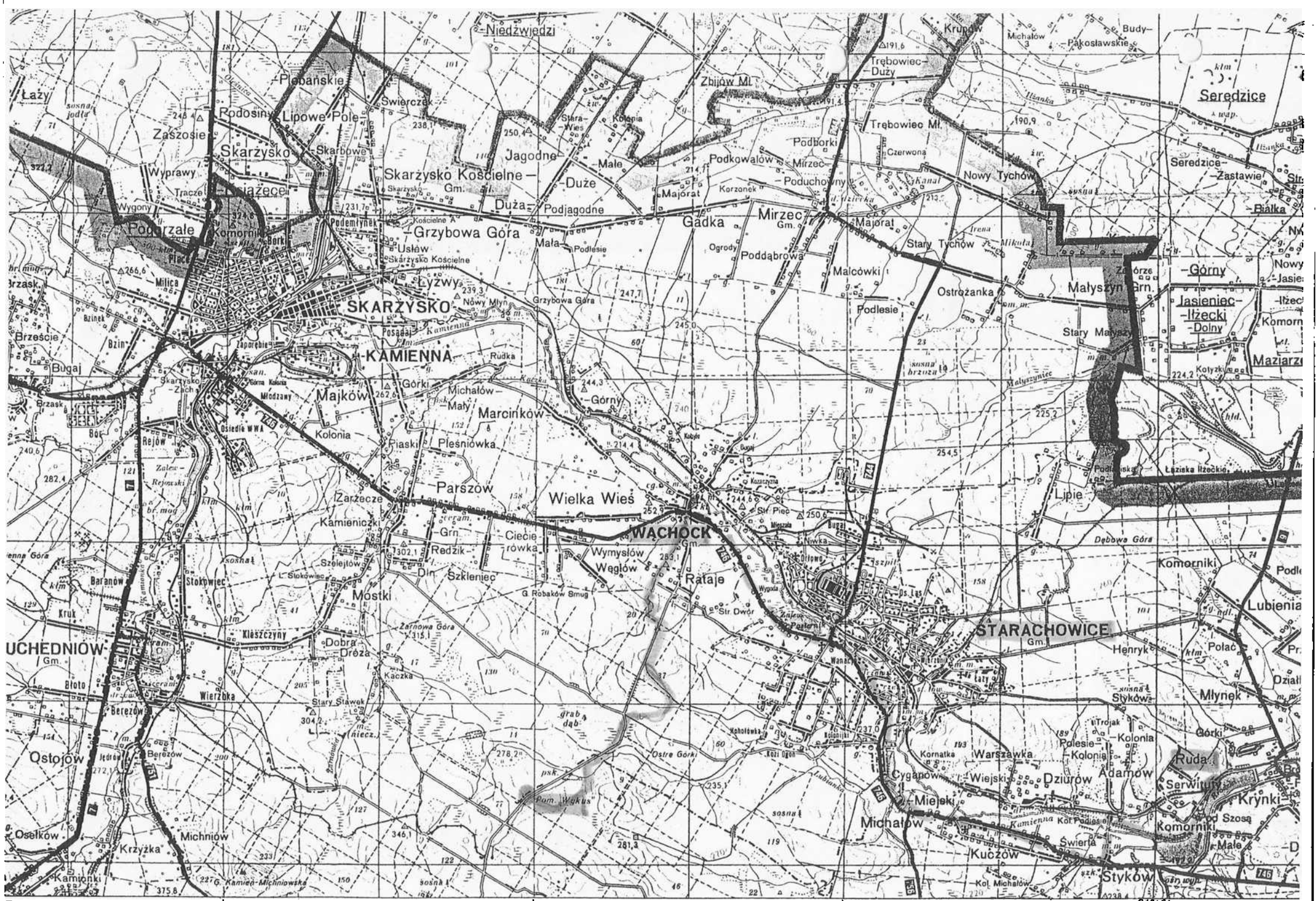
W barze "U Maksyma" zjedliśmy prawdziwy żur świętokrzyski. W barze tym jest dostępna pieczęć Honorowego Sołtysa Wąchocka. W restauracji u Sołtysiaka zjedliśmy świężonkę - regionalną potrawę świętokrzyską.

Z Wąchocka do Starachowic - 7km - przejechaliśmy autobusem PKS. W Starachowicach zwiedziliśmy Muzeum Wielkiego Pieca, Muzeum Miejskie i centrum miasta. Ze Starachowic autobusem MPK przyjechaliśmy do wsi RUDA. Tu biwak nad zalewem przy szkole podstawowej.

Trasa piesza 9 km

WYKUS * Kapliczka Ponurego

Wykus. Kapliczka Ponurego w zbli-
żeniu.

WYKUS – uroczysko w Sieradowickim Parku Krajobrazowym, we wsch. części Płaskowzgórza Suchedniowskiego; rezerwat przyrody o pow. 50,01 ha utworzony w 1978 r., chroniący fragmenty lasu mieszanego o charakterze naturalnym w wieku 60 – 90 lat. Miejsce biwakowania i walk oddziałów partyzanckich w II wojnie światowej. W czerwcu 1943 r. przeniosło się tu z Kamienia Michniowskiego zgrupowanie AK, dowodzone przez „Ponurego”, zakładając główny obóz. Toczyło ono 16 IX i 28 X ciężkie walki z obławami niemieckimi. W dniach 30 VII – 7 VIII 1944 r. nastąpiła na Wykusie koncentracja oddziałów AL. 6 X 1944 r. z niemiecką obławą toczyły walki oddziały AL.

Na miejscu obozu „Ponurego” postawiono w 1952 r. pomnik w formie kapliczki świętokrzyskiej, na której wyryto pseudonimy poległych partyzantów. Na tablicach, obok bramki w ogrodzeniu, krótka historia i kalendarium walk zgrupowania AK „Ponury”. Za pomnikiem na murze tabliczki upamiętniające zmarłych partyzantów.

W lesie porozrzucane mogiły partyzanckie, m.in. przy szlakach do Wąchocka dwie pojedyncze mogiły oraz pomnik na grobie poległych partyzantów z plutonu ochrony radiostacji „Jacka” – J. Kosińskiego, a przy drodze do Siekiernia z lewej strony mogiła partyzantów ze zgrupowania „Warszawskiego”, a dalej po prawej stronie mogiła „Zjawy” – L. Stefańskiej. Partyzanci ci polegli w czasie walki z obławą 28 X 1943 r.

Jest tu węzeł szlaków: zaczynają się szlaki: zielony do Skarżyska; czarny do Starachowic i przechodzi niebieski z Wąchocka do Cedzyny.

Staszek Ciećko z Jeleniej Góry i Wala Krawczyk z Gryfowa Śl. zwiedzają kapliczkę Ponurego.

Treść tablic na słupkach ogrodzenia

Kaplicy "Ponurego"

Wczesną wiosną 1943 roku w lasach Kielecczyzny powstają większe oddziały partyzanckie Armii Krajowej. Dowódcą tych oddziałów na terenie Gór Świętokrzyskich jest skoczek spadochronowy Donat "Ponury". Jako komendant dywersji Okręgu Kieleckiego Armii Krajowej "Kedyw" scala działające luźno oddziały partyzanckie. W skład dywersji okręgu dowodzone przez "Ponurego" wchodzi następujące zgrupowania:

I Zgrupowanie "Nurta" składa się z oddziału "Grota", "Szota" oraz grupy konnej "Tarzana".

II Zgrupowanie "Robota" tworzą oddziały "Wilka" i Grupa Warszawska.

III Zgrupowanie, którym dowodzi Mariński stanowią oddziały "Jurka" i "Oseta".

Ochrona radiostacji pod dowództwem "Jacka"

Liczebność oddziałów waha się od 30 do 80 żołnierzy. Ogółem zgrupowanie liczy ok 400 partyzantów stanowiąc Oddział Dyspozycyjny Komendy Okręgu. W okresie jesieni giną w walkach dowódcy oddziałów "Oset", "Wilk", "Jacek", "Robot".

W styczniu 1944 roku "Ponury" zostaje przeniesiony na teren Nowogródzczyzny gdzie jako dowódca 7 batalionu 77 półku Armii Krajowej dnia 16. VI. ginie pod Jermaszczany. Po jego odejściu dowództwo oddziału obejmuje "Nurt". W lipcu 1944 roku zgrupowanie zostaje przemianowane na 1 batalion 2 półku piechoty legionów, który w składzie 2 Dywizji Armii Krajowej zbrojnie działa do listopada na terenie Okręgu Kielecko-Radomskiego.

POLANA LANGIEWICZA – był na niej najprawdopodobniej obóz ćwiczebny jednego z oddziałów korpusu Langiewicza. Na sośnie żeliwna tablica pamiątkowa, obok dwa pomniki, a nieco dalej wywierzyisko, nazwane źródłem Langiewicza.

Treść tablic pomnika na Polania Langiewicza

Kamień ten w 122 rocznicę Powstania Styczniowego poświęcają żołnierze Armii Krajowej zgrupowań partyzanckich "Ponury" kontynuatorzy tradycji wolnościowych. Wykus 1985.

Tablica na cokole.

"Błogosławieni, którzy łakną i pragną sprawiedliwości"
1863 - 1963 w 130 rocznicę obozowania powstańczych oddziałów
gen. Mariana Langiewicza. Teren urządzili i nadali obecny
kształt - mieszkańcy Wąchocka.

Pomnik przyrody ożywionej – sosna pospolita

Położenie: Sierakowicki Park Krajobrazowy, nadleśnictwo Skarżysko-Kamienna, leśnictwo Węglów, gmina Wąchock.

Pomnik przyrody stanowi sosna – *pinus silvestris* – o wymiarach: obwód pnia na wysokości 1,3m – 2,53m, wysokość 35m, wiek ok 200 lat. Numer rejestracyjny wojewódzkiego konserwatora przyrody 105.

Treść tablicy na sośnie.

Obóz generała Mariana Langiewicza 1863

RATAJE – wieś na skraju Sieradowickiego Parku Krajobrazowego w pow. starachowickim (gm. Wąchock), na Płaskowyżu Suchedniowskim. Miejsce bitwy stoczonej przez oddział Czachowskiego 11 VIII 1863 r.

Tu urodził się Władysław Sabatowski (1899-1960), działacz społeczny, oświatowy i kulturalny. Nauczyciel w wielu szkołach dawnego powiatu iłżeckiego. Członek Polskiej Organizacji Wojskowej, żołnierz wojny z bolszewikami

- Resztki parku podworskiego z 5 lipami ok. 200-letnimi, uznanymi za pomniki przyrody;
- Drewniany kościółek p.w. św. Zofii.

Wąchock. Dom Langiewicza

Treść tablicy na Domie Langiewicza

w Wąchocku

1863 - 1993

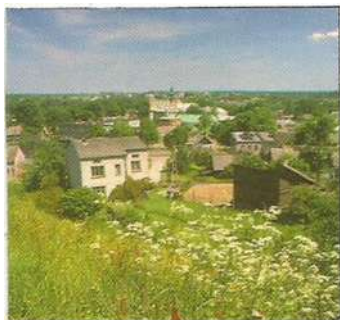
W tym domu przebywał gen. Marian Langiewicz.

W 130 rocznicę powstania styczniowego
dla potomnych - mieszkańcy Wąchocka.

WĄCHOCK – miasto (1454-1869 i od 1994 r.) nad rzeką Kamienną w pow. starachowickim, na Przedgórzu Iłżeckim; siedziba urzędu gminy; ok. 1 tys. mieszkańców. - W 1179 r. powstało tu z fundacji biskupa Gedeona opactwo cystersów jako filia klasztoru w Morimond (Francja). Zakonnicy przyczynili się do rozwoju górnictwa i przemysłu metalurgicznego w dolinie Kamiennej. Pracowały tu kuźnice i dymarki, a potem wielkie piece, wytwórnia narzędzi oraz fabryka mechaniczna. W 1819 r. nastąpiła kasata opactwa. Od 23 I do 3 III 1863 r. mieścił się w Wąchocku obóz powstańczy M. Langiewicza, który formował tu korpus powstańczy. W 1951 r. zespół klasztorny przejęli ponownie cystersi.

Do najcenniejszego zabytku zaliczany jest romański zespół klasztorny z 1 poł. XIII w. (bryła kościoła oraz parter wsch. i część pd. skrzydła klasztorne), przebudowany w XVI, XVII i XIX w. W XVII w. stworzono obwód warowny, z którego zachowały się 2 bramy: zamurowana w budynku dzisiejszej apteki i przy drodze do dworca kolejowego. Kościół NMP i św. Floriana zbudowany z dwubarwnych (szary i czerwony) ciosów piaskowca, ułożonych pasowo naprzemianległe. Szczyty nadbudowano w okresie gotyku. Od zach. dobudowano w XIX w. kruchtę, która częściowo przykryła romański portal, a od pn. barokową kaplicę błogosławionego Wincentego Kadłubka. Kościół w formie trójnawowej, orientowanej bazyliki z transeptem tworzy plan krzyża łacińskiego. We wsch. zakończeniach naw bocznych znajdują się dwie pary kaplic bliźniaczych. W ścianach: transeptu, pd. kościoła i wsch. prezbiterium zachowały się autentyczne otwory okienne. Sklepienie późnogotyckie, krzyżowo-żebrowe z zachowanym autentycznym zwornikiem w pd. ramieniu transeptu. Wyposażenie wnętrza barokowe i rokokowe z XVII w.

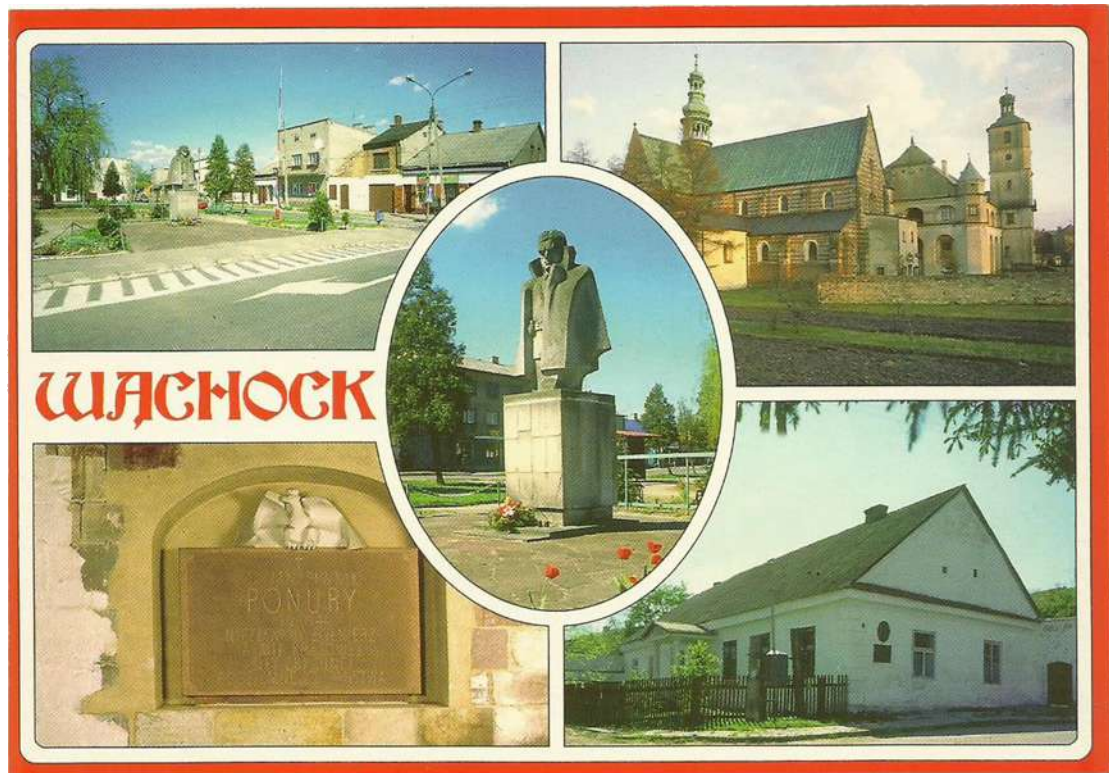
Widok na miasto.

Rzeka Kamienna z zaporą wodną z okresu Staszica.

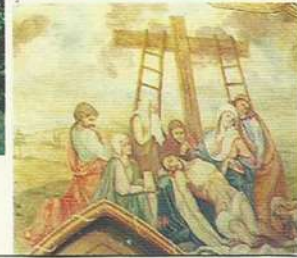
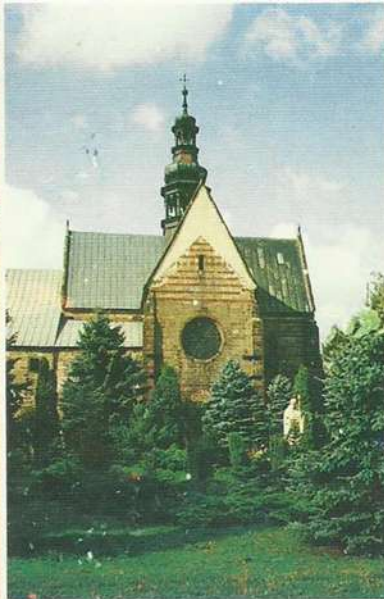
W późnorenesansowych zabudowaniach klasztoru zachowało się jedno z najpiękniejszych wnętrz romańskich w kraju – dawna sala obrad kapituły zakonnej tzw. kapitularz. Otwarty jest on do krużganków dwudzielnymi przezroczami, pośrodku których wejście, zamknięte półkoliście od góry. Sala na planie kwadratu, przykryta jest sklepieniem krzyżowo-żebrowym na gurtach, wspartym na 4 kolumnach i 6 wspornikach bocznych. Zwraca uwagę bogate zdobnictwo detali architektonicznych. Z kapitularzem graniczy karcer (rodzaj dawnego więzienia dla zakonników). W skrzydle pd. romański refektarz. W krużganku złożono urnę ze szczątkami dowódcy zgrupowań partyzanckich AK – Jana Piwnika „Ponurego”.

- Przed kościołem na murze szereg tablic upamiętniających zgrupowania i ich dowódców z czasów powstania 1863-64 r. i II wojny światowej.
- Nad Kamienną resztki zakładu metalurgicznego z 1833 r. Zachowana grobla, zarys stawu, ujęcie wody oraz zabudowania fabryczne z budynkiem zarządu tzw. pałacem Schoenberga.
- Przy szlaku niebieskim (do Cedzyny), w rynku, pomnik J. Piwnika „Ponurego” i nieco dalej - dworek-kwatera gen. M. Langiewicza z okolicznościową tablicą.

Rynek. Klasztor cystersów. Pomnik Jana Piwnika „Ponurego”. Płyta „Ponurego” w krużganku klasztornym – miejsce złożenia prochów sprowadzonych z Wileńszczyzny w 1998 r. Dom Langiewicza

WĄCHOCK

Romański kościół w zespole klasztornym, wzniesiony przez sprowadzonych w 1179 r. z Morimond (Francja) Cystersów. Prezbiterium. Widok od strony wsch. Kaplica bł. Wincentego Kadyubka. XVIII-wieczne malowidło ścienna.

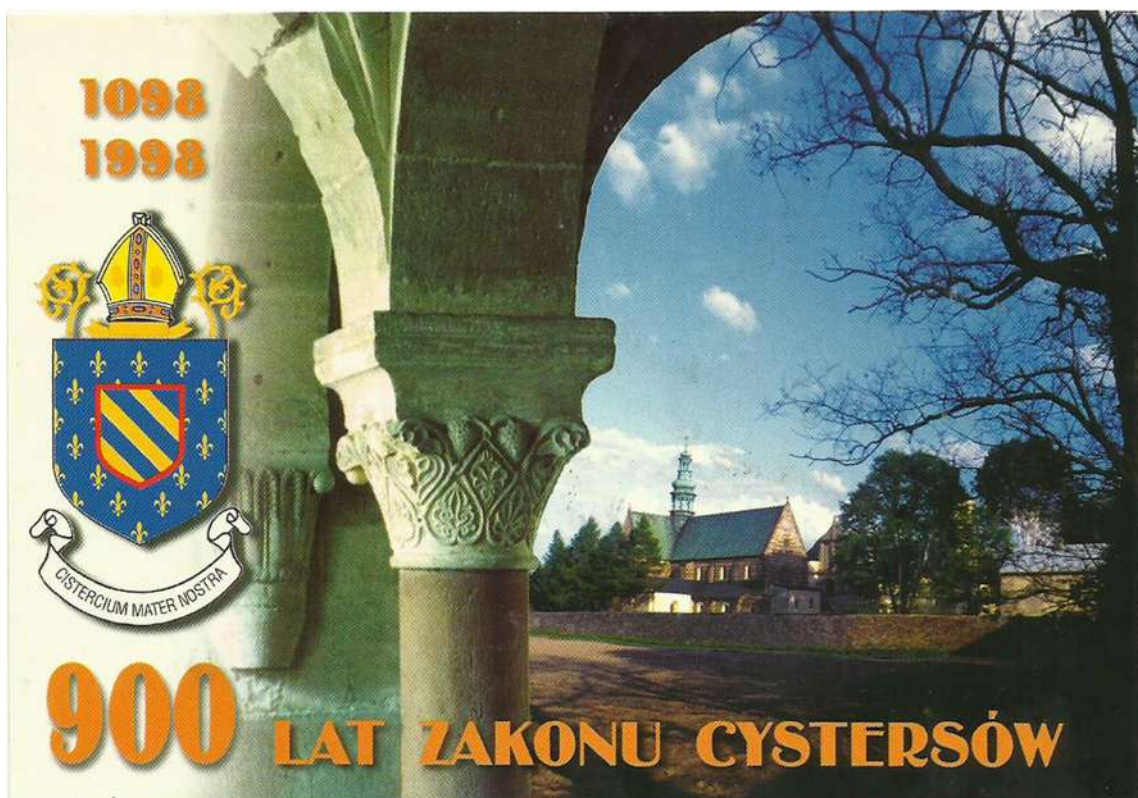
WĄCHOCK

Widok od zachodu na zespół klasztorny.

Matka Boża w ołtarzu kościoła św. Floriana w zespole klasztornym.

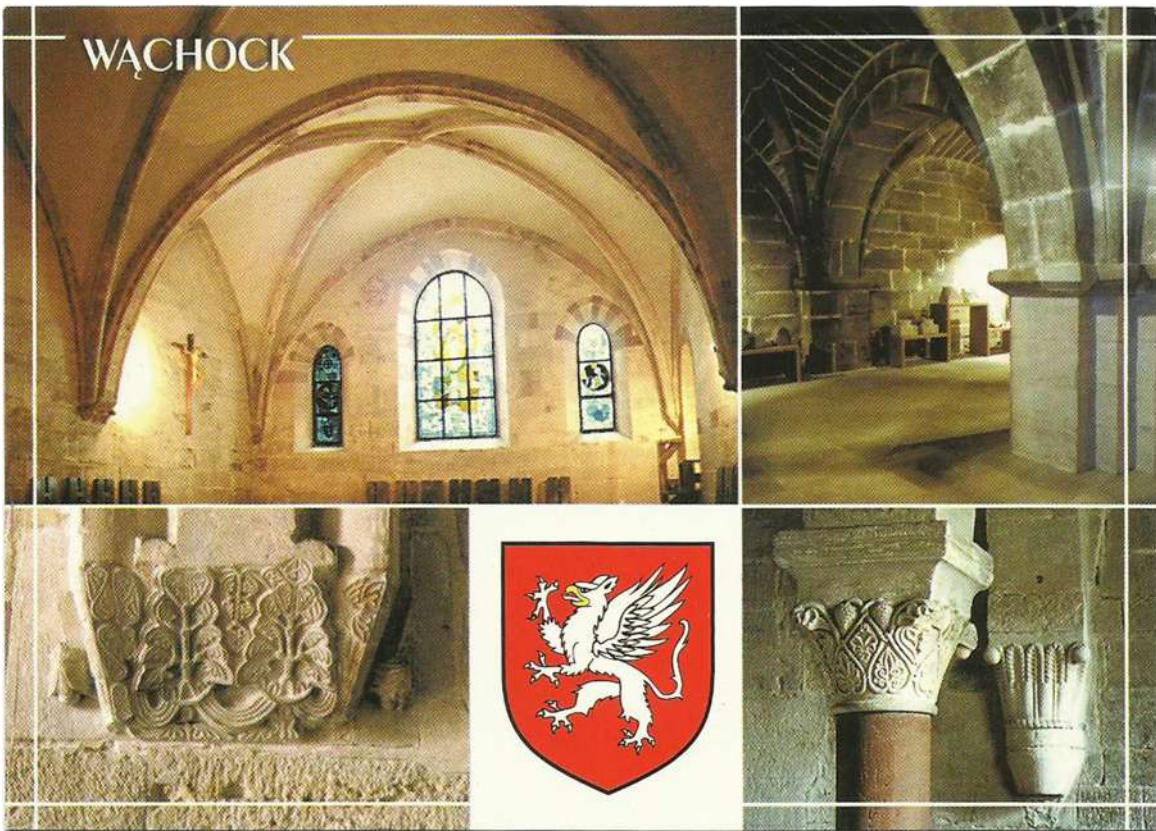

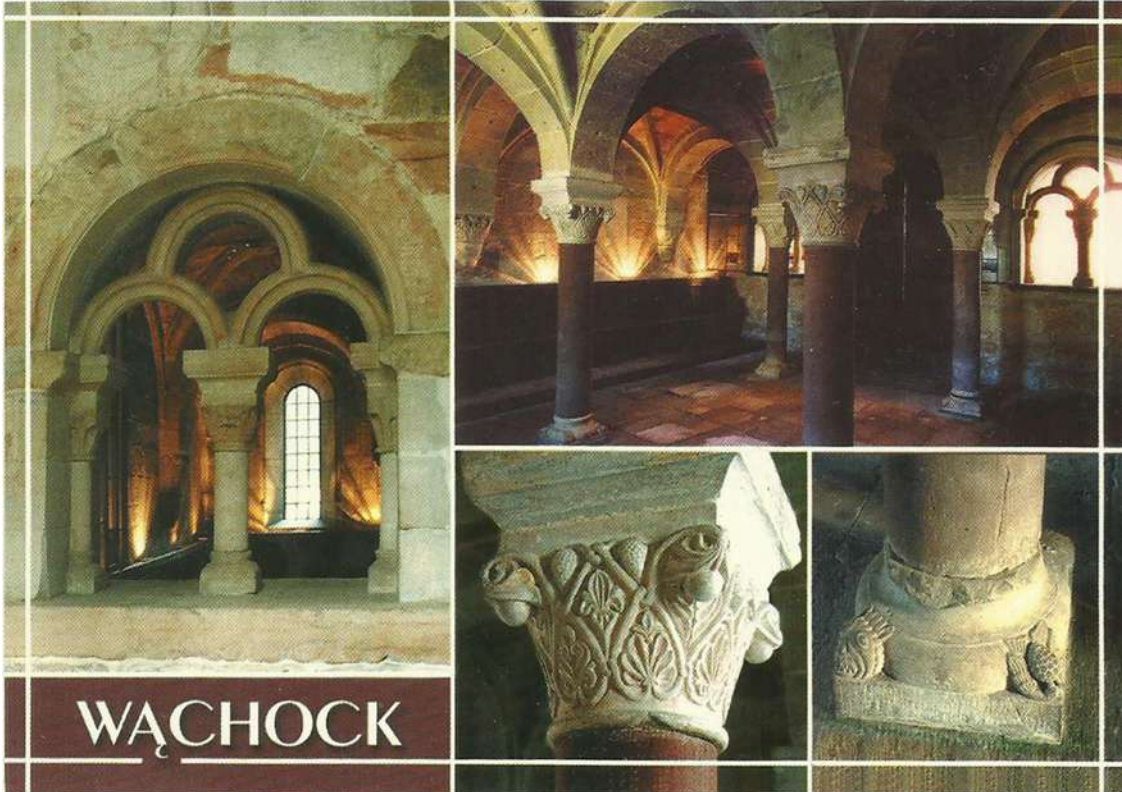
Widok z „lotu ptaka” na zespół klasztorny.

WACHOCK

Refektarz (jadalnia) i frateria (sala w której pracowali bracia zakonni) oraz dekoracyjna kamieniarka z okresu romańskiego.

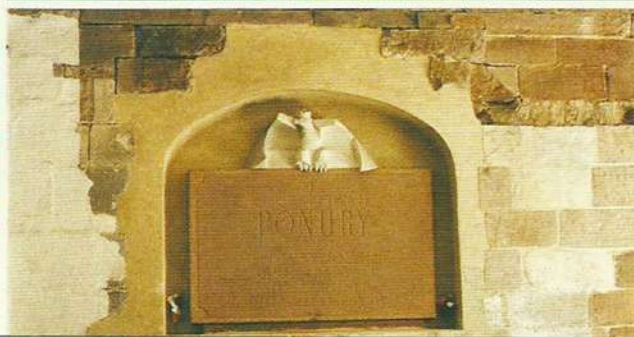
WACHOCK

Romański kapitularz. Okno na krużganki. Wnętrze kapitularza. Głowica kolumny. Baza kolumny.

WĄCHOCK

Pomnik Jana Piwnika „Ponurego”. Kapliczka „Ponurego” w Uroczysku Wykus. Tablica „Ponurego” w krużganku klasztornym – miejsce złożenia jego prochów.

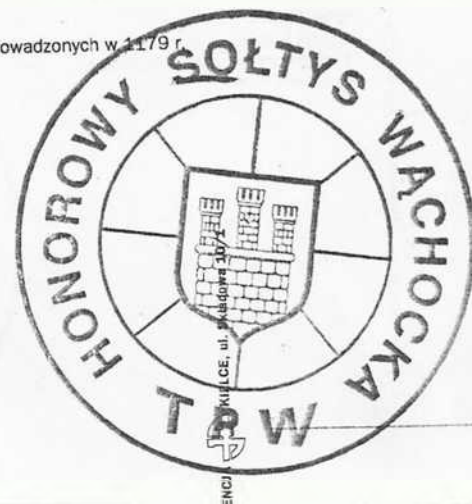
Widok na zespół klasztorny

PRZEWODNIK
KLASZTORNY

Brat Marian

27 - 215 Wąchock, ul. Kościelna 14

prowadzonych w 1179 r.

Panorama miasta. Budynek Centrum Kultury. Pomnik poległym za ojczyznę. Kościół św. Trójcy. Muzeum W. Pieca

Panorama miasta. Pomnik poległym za ojczyznę. Budynek Centrum Kultury. Kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Muzeum Wielkiego Pieca.

STARACHOWICE – miasto nad rzeką Kamienną na Przedgórzu Ilżeckim; siedziba powiatu starachowickiego; ok. 58 tys. mieszkańców. Do 1939 r. Starachowice rozwijały się jako dwa odrębne organizmy: Wierzbnik należący pierwotnie do benedyktynów świętokrzyskich i Starachowice będące w rękach cystersów z Wąchocka. W XV w. istniały nad Kamienną kuźnice. W XVI w. zarządcą kuźnic była rodzina Starzechowskich. Od niej pochodzi użyta po raz pierwszy w 1547 r. nazwa Starachowice. W XVIII w. wybudowano tu wielki piec. Od 1815 r. obiekty przejął rząd Królestwa Kongresowego. W ramach „Kombinatu Kamiennej” postawiono baterię 3 wielkich pieców (1826-46). Do dziś przetrwała zapora i zalew (55 ha). W 1870 r. zakłady przejęła spółka prywatna, tworząc „Starachowickie Zakłady Górnicze”. W 1899 r. wzniesiono nowy wielki piec, pracujący do 1966 r. Obecnie Muzeum Wielkiego Pieca wpisane w 1992 r. na światową listę dziedzictwa techniki. Huta została przekształcona na Zakłady Metalowe. W okresie międzywojennym państwo wykupiło akcje i rozbudowało fabrykę. Powstał wówczas tzw. Górny Zakład, w którym od 1923 r. rozpoczęto produkcję m.in. dział przeciwlotniczych. Starachowice stały się jednym z głównych ośrodków COP. Wierzbnik natomiast posiadał prawa miejskie w latach 1624-1878 i ponownie od 1916 r. W 1939 r. połączone miejscowości otrzymały nazwę „Starachowice-Wierzbnik” (z drugiego członu zrezygnowano w 1949 r.). 6 IX 1939 r. oddział samoobrony, wykorzystując produkowane działka, odpierał tu niemiecki podjazd. Zdarzenie to upamiętnia pomnik. W czasie okupacji, w zakładach przejętych przez firmę „Hermann Göring” istniały 3 obozy pracy dla Żydów i Polaków. W okolicy silny ruch oporu. 7 VII 1943 r. oddział AK „Szarego” odbił 60 więźniów z aresztu, a 30 X 1943 r., zarekwirował gotówkę z kasy zakładów. 25 V 1944 r. bojówka AK zabiła na rynku w Wierzbniku inspektora gestapo z Radomia. Wydarzenie upamiętnia pomnik. Od 1948 r. ruszyła produkcja samochodów „Star”.

Wtorek dnia 4 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

(grupa A)

R U D A.   Z biwaku wyruszamy wzdłuż Zalewu Brodzkiego na rzece Kamiennej. Dochodzimy do wsi Brody. Idąc w kierunku Iłży, na wylocie z Brodów, na skarpie po lewej stronie szosy postawiony jest pomnik "Doktor Anki". Oglądamy go, notujemy treść tablicy na pomniku i idziemy dalej szosą w kierunku Iłży. Po ok 1km szosa przecina wieś Młynek a następnie po ok. 1,5km dochodzimy do wsi Lubienia. Tu zwiedzamy nowowybudowany kościół. Stąd nadal szosą w kierunku Iłży po ok 1km dochodzimy do osiedla Podlesie. Z przystanku w Podlesiu jedziemy autobusem PKS w kierunku Iłży do przystanku PKS Pastwiska Jasieńca Iłżeckiego. Po przejściu 1km w kierunku Iłży, skręcamy w lewo w kierunku północno-zachodnim w polną drogę. Drogą tą po ok 1,5km dochodzimy do osiedla Białka. Tu skręcamy w prawo na północ, przechodzimy przez Kol. Sieredzice i następnie w kierunku północno-wschodnim po 3km dochodzimy do I Ł Ź Y. Zwiedzamy miasto: Kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny z XVIIw, zabudowę rynku, Muzeum Regionalne, ruiny zamku z końca XIIIw, nieczynny piec garncarski.

Nocleg nad zalewem Iłżanki na terenie MOSiR.

Trasa piesza 12 km.

Treść tablicy na pomniku "Doktor Anki"

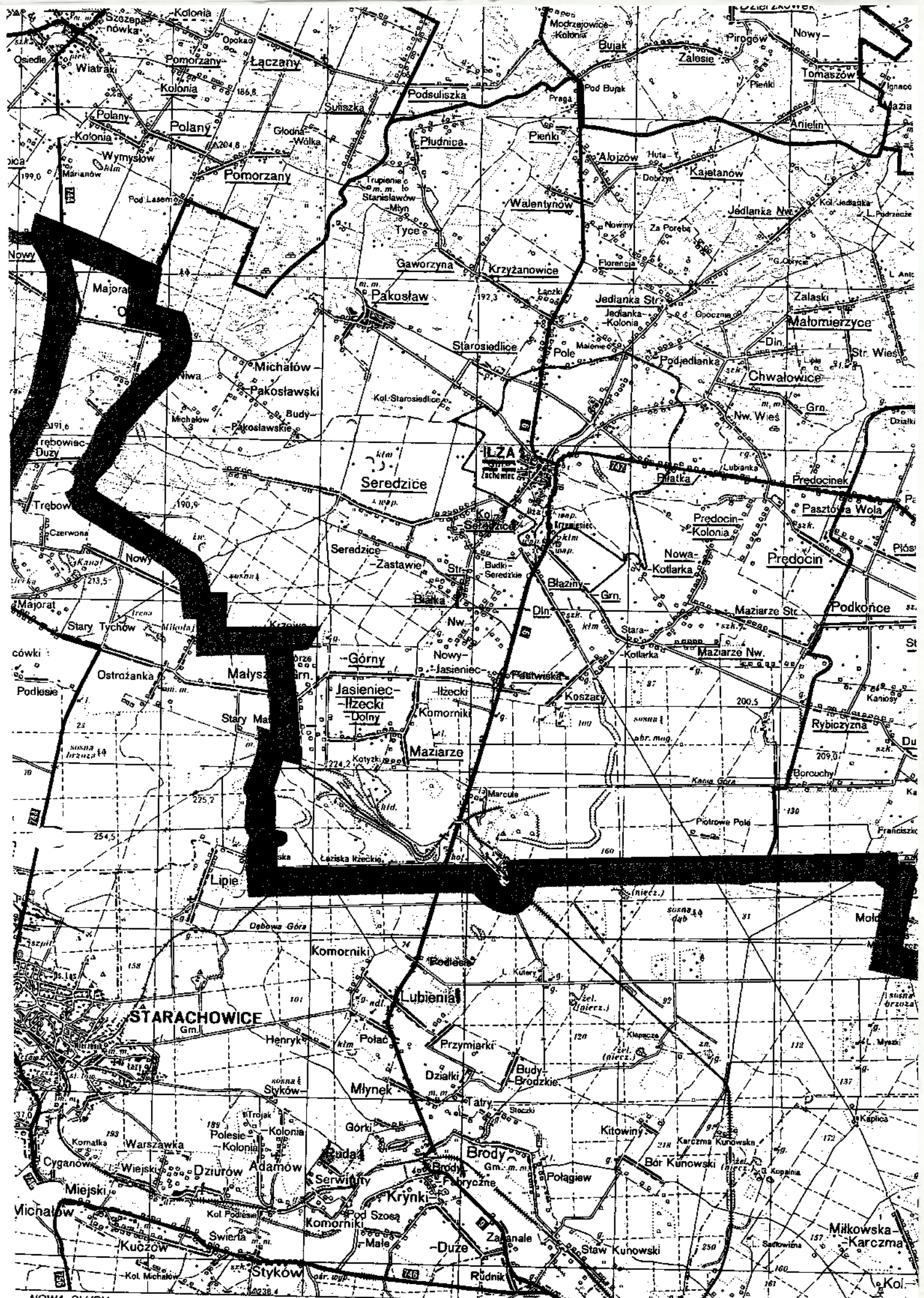
W B R O D A C H

W tym miejscu w listopadzie 1944 roku padła w walce z okupantem hitlerowskim za Polskę Ludową "Doktor Anka" - Helena Wolf - major Armii Ludowej. Cześć jej bohaterskiej pamięci. Pomnik ten został ufundowany ze składek kół młodzie-PCK wszystkich województw Polski.

*Przy pomniku Wala Krawczyk z Gryfowa śl.
i Ewa Galińska z Teleniej Góry.*

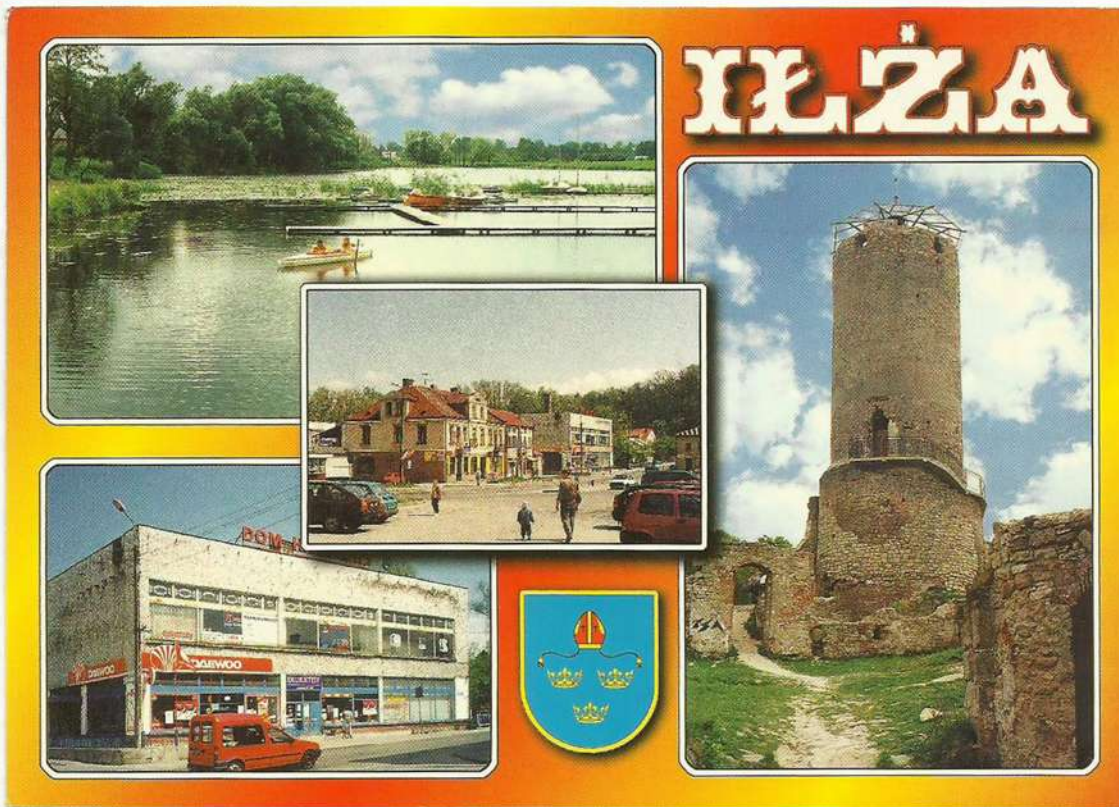

Ruiny Zamku z XIII- XIVw. Fragment miasta. Zalew. Muzeum Regionalne.

Zalew. Wieża zamku z XIII- XIVw. Rynek. Dom Handlowy.

Wtorek dnia 4 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

(grupa B)

R U D A   Wzdłuż Zalewu Brodzkiego na rzece Kamiennej dochodzimy do wsi Brody. Na końcu wsi przy szosie w kierunku Iłży po lewej stronie na skarpie, pomnik "Doktor Anki". Oglądamy go, robimy zdjęcia, nagrywamy treść tablicy na pomniku i wracamy do wsi. Wieś opuszczamy przez przysiółek Brody Iłżeckie gdzie przed szkołą skręcamy w bardzo piękny wąwozek w kierunku północno-wschodnim. Po wyjściu z wąwozu nie zmieniając kierunku po ok 4km dochodzimy do szosy. Przekraczamy ją i po kilkuset metrach dochodzimy do nasypu kolejowego. Idąc dalej w tym samym kierunku, za torami mogiła na starym torowisku kolejki wąskotorowej. Tu spotykamy turystyczny szlak żółty. Szlakiem tym po ok 4km dochodzimy Piotrowego Pola. Tu przy szlaku cmentarzyk z grobami żołnierzy Armii Krajowej z kompanii "Potoka", którzy zginęli w walce 28.IX.1944r. Od Piotrowego Pola idziemy szlakiem żółtym w kierunku północno-zachodnim. Prosta droga przez las dochodzimy do kolonii Koszary. Stąd idziemy w prawo do wsi Maziarze. W Maziarzach skręcamy w lewo drogą do Błazin Górnych. Tu odpoczywamy przy sklepie. Z Błazin do I Ł Ź Y idziemy szosa. W Iłży zwiedzamy ruiny zamku z wieżą z XIIIw, Muzeum Regionalne, zabudowe rynku, kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny z XVIw, nieczynny piec garncarski.

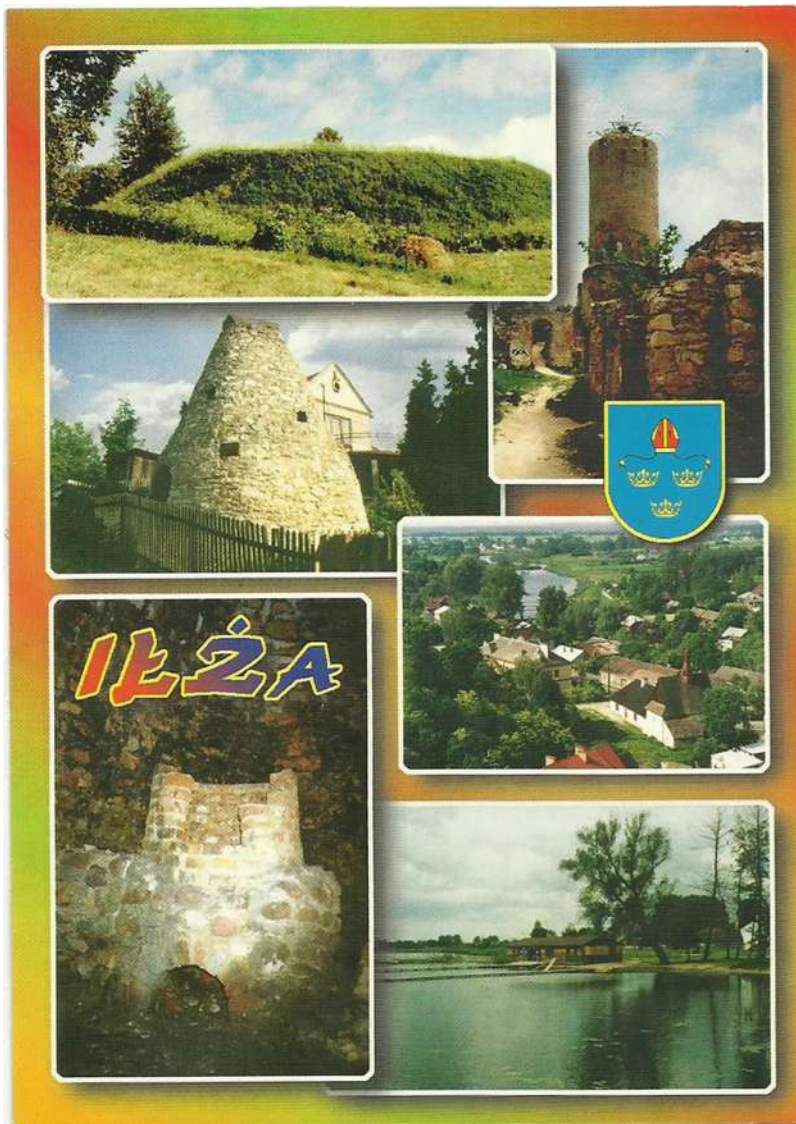
Nocleg zalewem Iłżanki na terenie MOSiR.

Trasa piesza 25 km.

PIOTRÓWE POLE – przysiółek w Puszczy Iłżeckiej w pow. radomskim (gm. Iłża), na Przedgórzu Iłżeckim. W dniu 28 IX 1944 r. kompania AK „Potoka” (WiktorTomasik) otoczona została przez przeważające wojska niemieckie i w toku kilkugodzinnej walki całkowicie rozbita. 37 partyzantów poległo, 18 zostało ujętych przez hitlerowców.

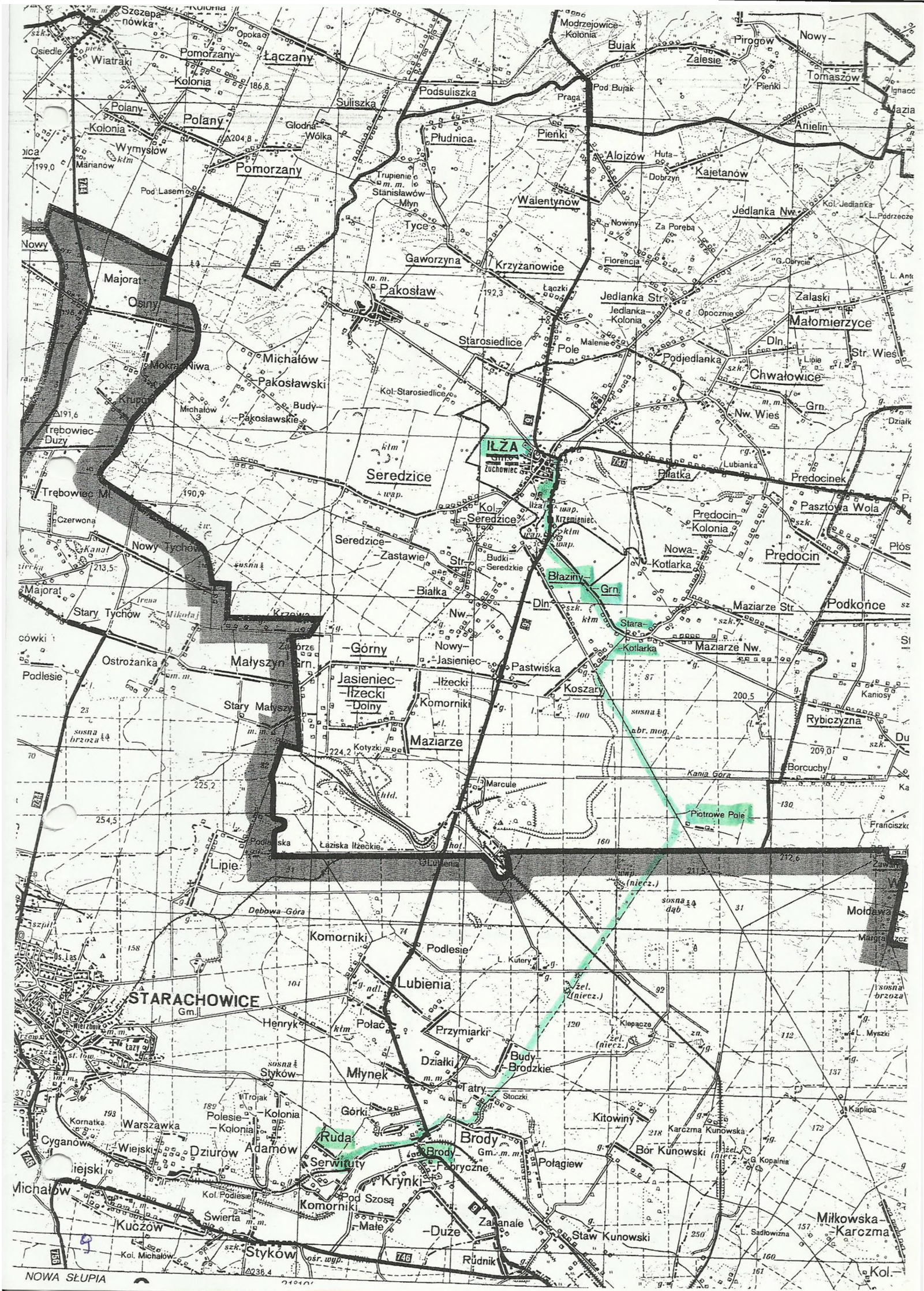
BŁAZINY – wieś nad rzeką Iłżanką w pow. radomskim (gm. Iłża) na Przedgórzu Iłżeckim. Tu urodził się i działał Józef Myszka (1928-1964), działacz społeczno-kulturalny, etnograf. Twórca i kierownik zespołów ludowych w Rzecznowie i Błazinach.

Tu również urodził się Stanisław Łęcki (1919-1985), partyzant i działacz społeczny. Członek pierwszej organizacji niepodległościowej „Biały Orzeł” i partyzant Związku Walki Zbrojnej w Starachowicach, później BCh „Ośki” – Jana Sołty. W 1943 r. wykonał w Starachowicach udany zamach na szefa Kriminalpolizei i agenta gestapo – Przewoźnego.

*Kopiec tatarski. Runy zamku. Zabytkowy piec.
Wnętrze pieca. Widok z wieży zamkowej. Zalew.*

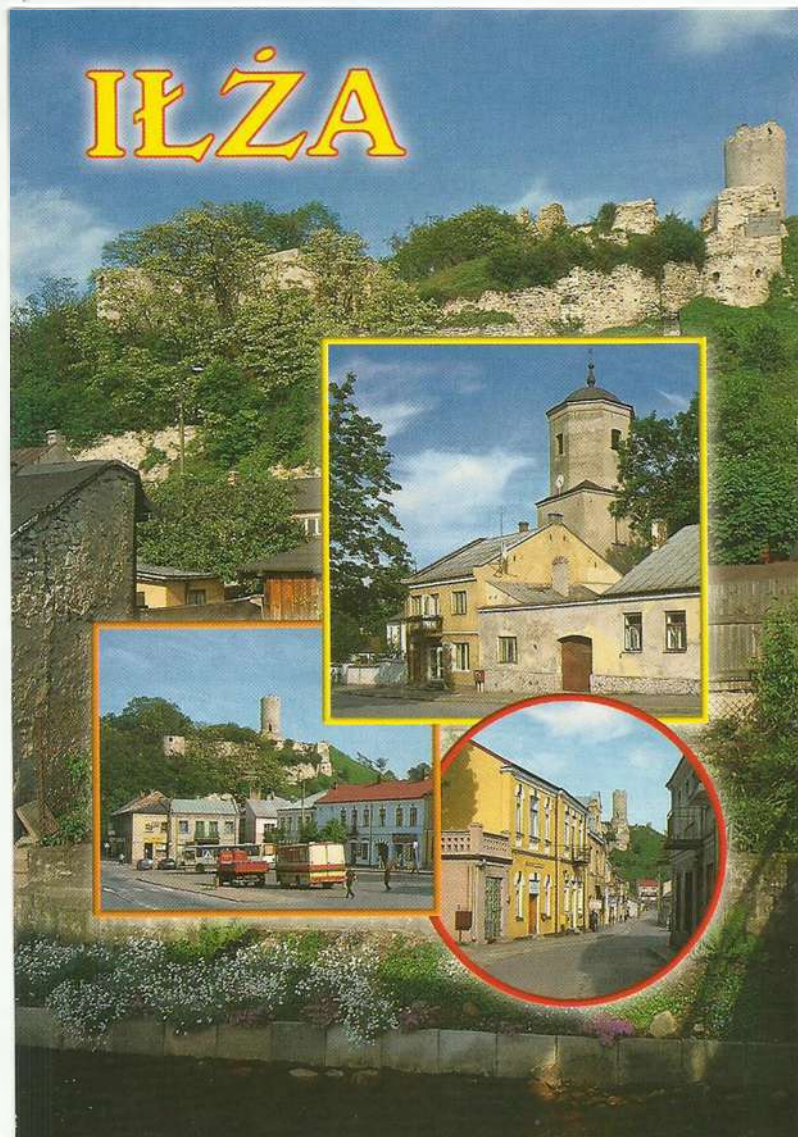

*Pomnik poległych 1939–1945. Fragment miasta. Dzwonnica.
Ruiny zamku z XIII–XIV w.*

IŁŻA – miasto (1294-1867 i od 1925) nad rzeką Iłżanką w pow. radomskim, na Przedgórzu Iłżeckim; siedziba urzędu gminy; ok. 5,5 tys. mieszkańców. Od XII w. do 1788 r. własność biskupów krakowskich. W XII–XIII w. osada miejska, w 1241 r. miasto spalone przez Tatarów. W 1342 zbudowano nowy zamek, a osadę przeniesiono na nowe miejsce i otoczono murami. W XV–XVI w. ważny ośrodek rzemieślniczo - handlowy (garncarstwo). Liczne walki w czasie powstań narodowych: m.in. 9 III 1831 i 17 I 1864 r. 7-8 IX 1939 r ciężkie walki obronne wojsk polskich z wojskami niemieckimi. W czasie II wojny światowej w okolicy silny ruch oporu – m.in. oddziałów AK „Ponurego” i AL „Świt”. Tu urodzili się:

- Stanisław Pastuszkiewicz (1888-1962), wybitny garncarz, uczestnik wielu wystaw, kontynuator tradycji garncarskich w Iłży.
- Maksymilian Jakubowski (1895-1918), uczestnik ruchu narodowowyzwoleńczego. Twórca Towarzystwa Sportowego „Piechur” w Iłży z ramienia Polskiej Organizacji Wojskowej.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół farny p.w. Wniebowzięcia NMP z 1603-34 r., bazylikowy przebudowany, przy kościele dobudowana kaplica manierystyczna fundacji bpa M. Szyszkowskiego; dzwonnica z 1758 r.; budynek parafialny, dawna mansjonoria, z 1 poł. XVIII w., przebudowany.
- Kaplica cmentarna z 1 poł. XIX w.
- Zespół kościoła szpitalnego p.w. Św. Ducha: kościół z XV w., odbudowany po 1922 i 1945 roku, szpital z 1754 r.
- Kościół cmentarny p.w. M.B. Śnieżnej z ok. 1820 r.
- Na wzgórzu nad miastem ruiny zamku biskupów krakowskich (z wieżą) z końca XIII w., rozbudowanego w XIV–XVI w.
- Dom z XVIII w. przy ul. Podzamcze 13.
- Na cmentarzu kwatera-mauzoleum poległych żołnierzy, partyzantów i ofiar terroru hitlerowskiego z lat 1939-45; m.in. grób Heleny Wolf – „Doktor Anka” (1915-1944), szefa służby sanitarnej Radomsko-Kieleckiego Obwodu AL., która została zamęczona przez Niemców w Ieśniczówce Maziarze, Stanisława Sionek (1916-1943), kolporter prasy konspiracyjnej Komendy Obwodu BCh w Iłży.
- Przy ul. Wójtowskiej nieczynny piec garncarski.

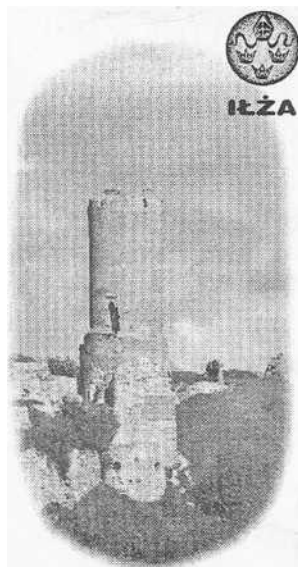
W dawnym szpitalu i kościele znajduje się Muzeum Regionalne. W Iłży zaczyna się żółty szlak do Starachowic.

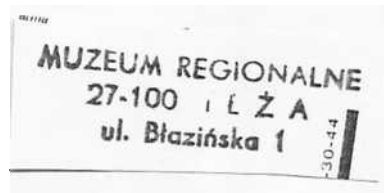
Iłża. Widok miasta z wieży zamkowej.

Wala Krawczyk na wieży zamkowej

Bilet wstępu na Basztę

Środa dnia 5 lipca 2000r

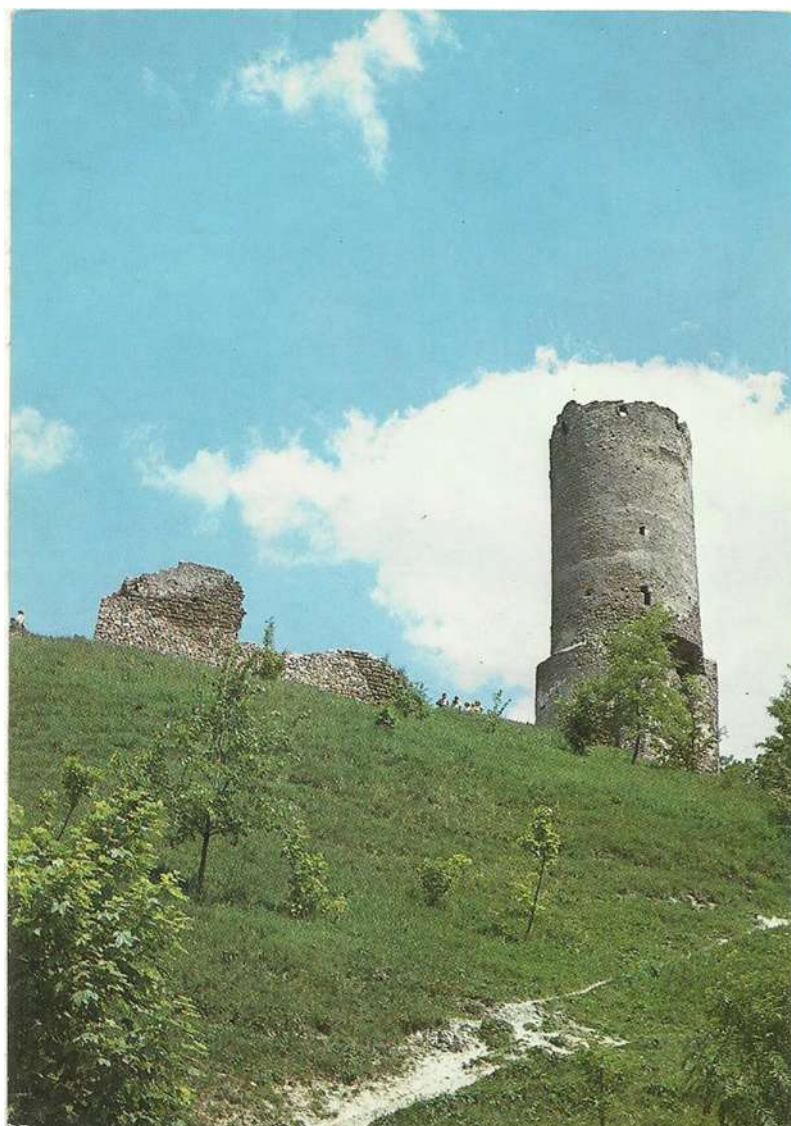

P R Z E B I E G   T R A S Y

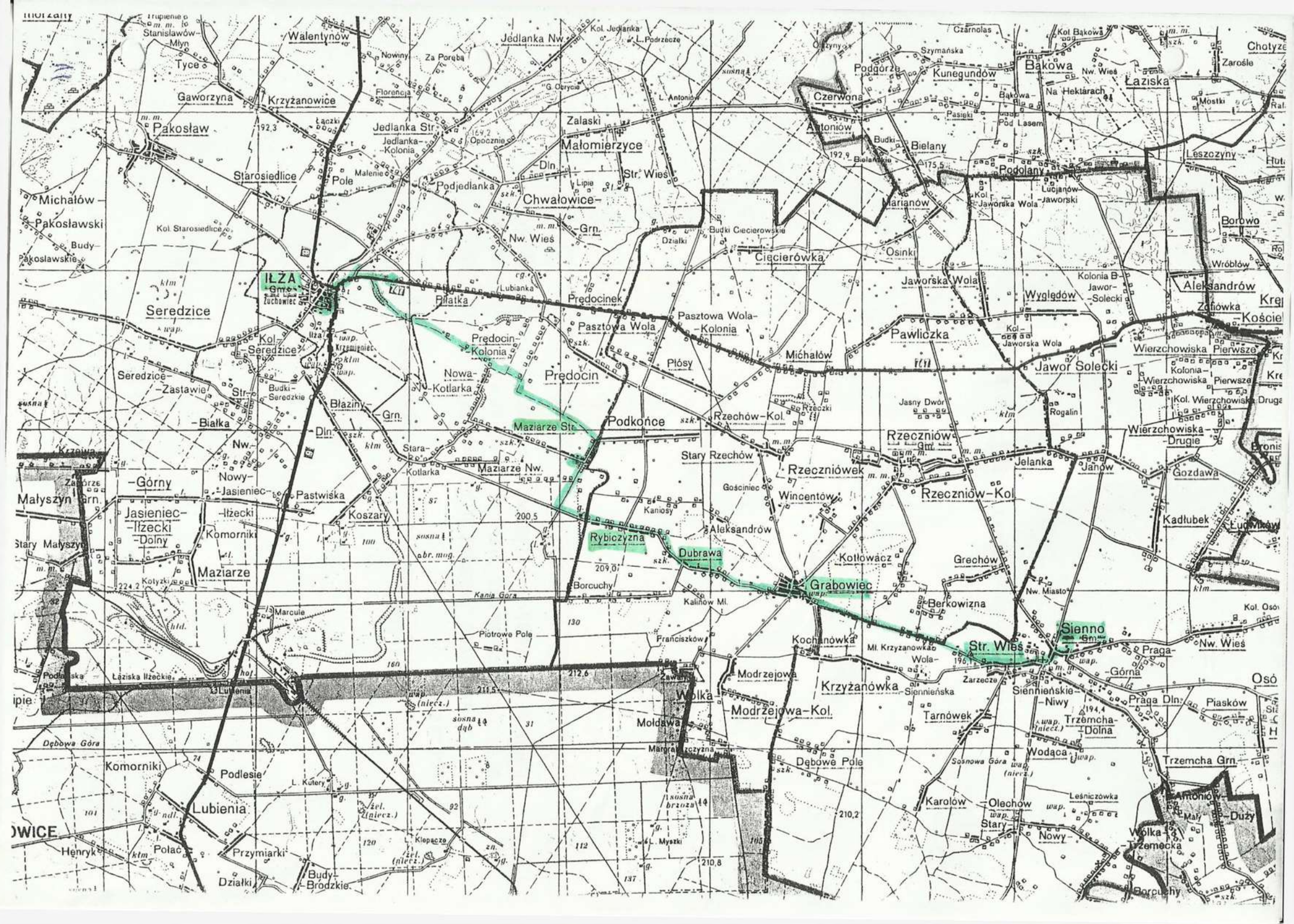
I Ł Ź A. Z biwaku nad zalewem ruszamy drogą zdłuż góry zamkowej na północ. Od rozwidlenia dróg idziemy drogą w prawo w kierunku Lipska. Za ostatnimi zabudowaniami mijamy po prawej stronie czarny stalowy krzyż. Od krzyża tego dalej w kierunku Lipska po ok 500m dochodzimy do pomnika poświęconego żołnierzom polskim z 1939r. Oglądamy pomnik, fotografujemy, nagrywamy treść tablicy na nim i wracamy do stalowego krzyża. Tu skręcamy w lewo w kierunku południowo-wschodnim i polną drogą wchodzimy w wąwozek, którym dochodzimy do trzech drewnianych kapliczek na rozstaju dróg. Nie zmieniając kierunku marszu mijamy Kol. Prędocin i dochodzimy do skraju wsi Kotlarka. Do wsi nie wchodzimy lecz nadal polną drogą po ok 1km nie dochodząc do pierwszych zabudowań wsi Prędocin skręcamy na południe by po ok 1km iść znów w kierunku południowo-wschodnim również polną drogą. Po ok. 3km dochodzimy do skraju wsi Podkońce. Tu skręcamy w kierunku południowo-zachodnim i po ok. 1km dochodzimy do skraju wsi Stare Maziarze. Tu odpoczywamy przy sklepie. Stąd idziemy do wsi Rybiczyna. Z Rybiczyny szosą przez wieś Dubrawa po 6 km dochodzimy do Grabowca. na początku Grabowca zwraca uwagę nowobudowany "współczesny pałac". Na głównym placu wsi figura św. Floriana i kopiec ze stalowym krzyżem poświęcony żołnierzowi polskiemu. Fotografujemy pomniki, nagrywamy treść napisów na nich i udajemy się do kościoła. Kościół z 1626r p.w. św. Mikołaja, wczesnobarokowy z XVIII wiecznym wyposażeniem. Przy nim dzwonnica z czasów budowy kościoła. Od cmentarza w Grabowcu drogą piaszczystą do skraju lasu a dalej drogą szutrową dochodzimy po ok. 5 km do Starej Wsi tuż przed Siennem. Wchodzimy do S I E N N A. Przed kinem skręcamy w lewo i po ok. 1,5 km dochodzimy do Zespołu Szkół Mechanicznych. Tu biwakujemy.

Trasa piesza 24 km.

IkZA. Ruiny wieży zamkowej z XIII w.

Pomnik u wylotu drogi z Iłży do Lipska

POMNIK ŻOŁNIERZOM POLSKIM, BOHATERSKIM UCZESTNIKOM HISTORYCZNEJ BITWY POD IŁŻĄ WE WRZEŚNIU 1939 ROKU W 40 ROCZNICĘ NAPAŚCI HITLEROWSKICH NIEMIEC NA POLSKĘ.

Społeczeństwo Ziemi Iłżeckiej. Wrzesień 1979

GRABOWIEC – wieś w powiecie lipskim (gm. Rzecznów), na Równinie Radomskiej. W 1601 r. miasto lokowane przez Krzysztofa Krzyżanowskiego.

- Wczesnobarokowy kościół parafialny p.w. św. Mikołaja fundowany w 1626 r. przez Mikołaja Skarszewskiego, kasztelana sandomierskiego, odnowiony m. in. w 1888 i 1921 r. Wyposażenie XVIII-wieczne.
- Dzwonnica z czasów budowy kościoła.

Napis na cokole figury św. Floriana

w Grabowcu

PATRONIE NASZ FLORIANIE ŚWIĘTY TYŚ Z WOJSKA JEST
DO NIEBA WZIĘTY, MIEJ W SWOJWJ OPIECE NASZE MIENIE,
ODDALAJ OD NAS OGNIĄ PŁOMIENIE.

1 9 0 6 r

Pomnik - kopiec - w Grabowcu

Treść napisu na płycie przed kopcem

"Żołnierzowi Polskiemu szkoły powszechne
Grabowiec - Dubrawa 1926 rok"

Czwartek dnia 6 lipca 2000r.

(grupa A)

P R Z E B I E G   T R A S Y

S I E N N O   Przed wyruszeniem na trasę zwiedzamy Sienno. Kościół parafialny p.w. św. Zygmunta gotycki z lat 1431 - 1432, który po zniszczeniu w czasie I wojny światowej, odbudowany w 1930r. Przy kościele pomnik poległym i pomordowanym w latach 1939 - 1956. W rynku pomnik poległym w walkach i pomordowanym w latach 1939 - 1945.

Siенno opuszczamy szosą asfaltową idąc w kierunku wschodnim przez Nową Wieś i Wygodę do początku wsi Długowola. Stąd w lewo drogą polną dochodzimy po ok. 1,5 km do rozwidle- dróg. My idziemy drogą w lewo w kierunku północno-wschodnim. Mijając wieś Gruszczyn, po prawej stronie drogi do Lipska na zalesionym wzgórzu murowana kapliczka. Fotografujemy ją, od- poczywamy i ruszamy do Lipska. W Lipsku zwiedzamy kościół p.w. św. Trójcy, zwiedzamy miasto i jemy obiad w restauracji. Z Lipska autobusem PKS jedziemy do SOLCA NAD WISŁĄ. Tu biwa- kujemy na boisku przy szkole podstawowej.

Trasa piesza 17 km

SIENNO – wieś nad rzeczką Wołanką w powiecie lipskim, na Przedgórzu Łżeckim; siedziba urzędu gminy. Pierwotnie wieś królewska. Miasto założone ok. 1389 r. przez Jana z Sienna, sędziego ziemi krakowskiej. Utrata praw miejskich w 1869 r.

- Kościół parafialny p.w. św. Zygmunta, gotycki z 1431-2 fundacji Dobiesława Oleśnickiego wojewody sandomierskiego. W 2 poł. XVI w. zamieniony na zbór kalwiński. Zniszczony w I wojnie światowej, odbudowany (częściowa rekonstrukcja) w 1930 r.
- Dzwonnica z XVIII w.

Pomnik przy kościele w Siennie

Na tablicy:

"PAMIĘCI ŻOŁNIERZY ARMI I KRAJOWEJ, RUCHU OPORU ARMI I KRAJOWEJ ORAZ WOLNOŚCI I NIEZAWIŚLOŚCI POLEGŁYCH I POMORDOWANYCH W LATACH 1939 - 1956"

Pod napisem wykaz osób i ich stopnie wojskowe.

Pomnik na głównym placu Sienna

Treść napisu na pomniku:

"Poległym w walkach z hitlerowskim okupantem i pomordowanym w latach 1939 - 1945 społeczeństwo gminy Sienna"

Wrzesień 1981r

Sienna, Urząd Gminy.

Gruszczyń. Kapliczka przy drodze do Lipska.

LIPSKO – miasto (1614-1868 i od 1958 r.) nad rzeczką Krępianką na Równinie Radomskiej, siedziba powiatu; ok. 6 tys. mieszkańców. Prawa miejskie Lipsko uzyskało dzięki staraniom Mikołaja Oleśnickiego. Początkowo własność Krępskich, a w XVIII w. Sanguszków. W okolicy we wrześniu 1939 r. walki obronne wojsk polskich. 8 IX 1939 r. pogrom Żydów przez żołnierzy Wehrmachtu – spalenie żywcem kilkudziesięciu Żydów w zabytkowej drewnianej synagodze.

Tu urodził się Stefan Fundowicz (1906-1967) lekarz i społecznik, uczestnik wojny obronnej w 1939 r., jeńiec niemiecki. Po II wojnie światowej przenosi się do Radomia, gdzie do końca swoich dni pracował w służbie zdrowia.

Kościół parafialny p.w. Św. Trójcy z 1614 r. z fundacji Mikołaja Oleśnickiego kasztelana radomskiego. Przebudowany przez Henryka Marconiego w 1844 r.

LIPSKO

Fragment miasta. Kościół parafialny św. Trójcy. Urząd Miasta. Samolot przy stacji CPN. Fragment miasta.

LIPSKO

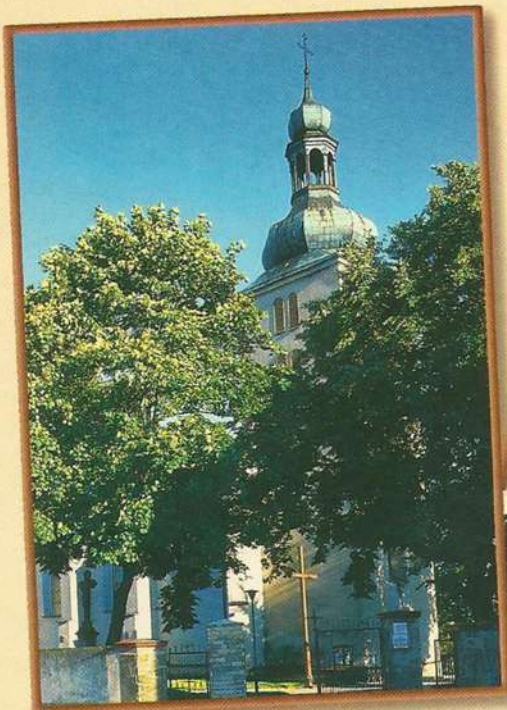
Historia kościoła w Lipsku nad Wisłą

Kościół został wmurowany w 1614 roku z kamienia wapiennego wzmocniony 12 szkarpami. Fundatorem owego kościoła byli Mikołaj i Zofia z Lubomirskich, Oleśnicy, kasztelanostwo Radomscy. Na ścianie frontowej i szkarpach umieszczone są ich herby, - Dębno i Szreniawa. Konsekrowany został w 1686 roku. Kościół ten w 1844 roku został odrestaurowany. Zmianie uległa wtedy piękna wieża frontowa. Sygnaturkę zaś całkowicie rozebrano a dzwonek umieszczono w wieży. Restauracja ta została dokonana przez dziedzica Żywiecka Eustachego Wielogłowskiego. Kosztowała 24000 złotych polskich.

Wnętrze kościoła: prezbiterium ma sklepienie i posadzkę marmurową, nawa zaś ma sufit i posadzkę ciosową.

Ołtarze: główny wybudowano w 1880 roku z fundacji parafian państwa Nowakowskiego, Makunckiej, Ozowskiego i Jana Wrońskiego. W głównym ołtarzu jest obraz MB Nieustającej Pomocy zasuwany obrazem Św. Trójcy. W chórze obraz Przemienienia Pańskiego, w nawie na lewo jest obraz MB Częstochowskiej, u góry obraz Św. Walentego. Po prawej stronie obraz Pana Jezusa na krzyżu fundacji Franciszka Nieśniaka, w górze oblicze Pana Jezusa. Żyrandol i krzyż sprawili Konikowscy w 1879 roku. Po lewej stronie kościoła znajduje się zasklepiona zakrystia z wyjściem na cmentarz.

Polichromie odnowiono w 1964 roku. Dzięki Bożej pomocy i ofiarności parafian dobrej woli w 1977 roku położono nowe tynki zewnętrzne na kościele i przeprowadzono remont wieży. Zniwelowano cmentarz przy kościele, ułożono chodnik, zagospodarowano plac przed kościołem od strony południowej. W 1978 roku ułożono nowe tynki wewnątrz kościoła. Nową polichromię techniką wapienną sgraffitto i obrazy al fresco wykonał artysta malarz mgr Zygmunt Klaryska z Torunia przy pomocy brata Jerzego Klaryski z Tomaszowa Mazowieckiego. Tynki wewnętrzne i kolorowe kładki - mułarze z Zaklikowa. Na posadzkę ciosową, ułożono marmurową - Bolechowice. Sprawiono nowe ławki i boazerie. Wstawiono kinkiety i witraże wykonane przez firmę "Renowacja" w Krakowie. Obłożono cokół kościoła płytkami z piaskowca. W 1980 roku wymieniono posadzkę w prezbiterium i dokonano odnowy połączeń ołtarzy.

Lipsko

Kościół parafialny. Fragment rynku.

Czwartek dnia 6 lipca 2000r

(grupa B)

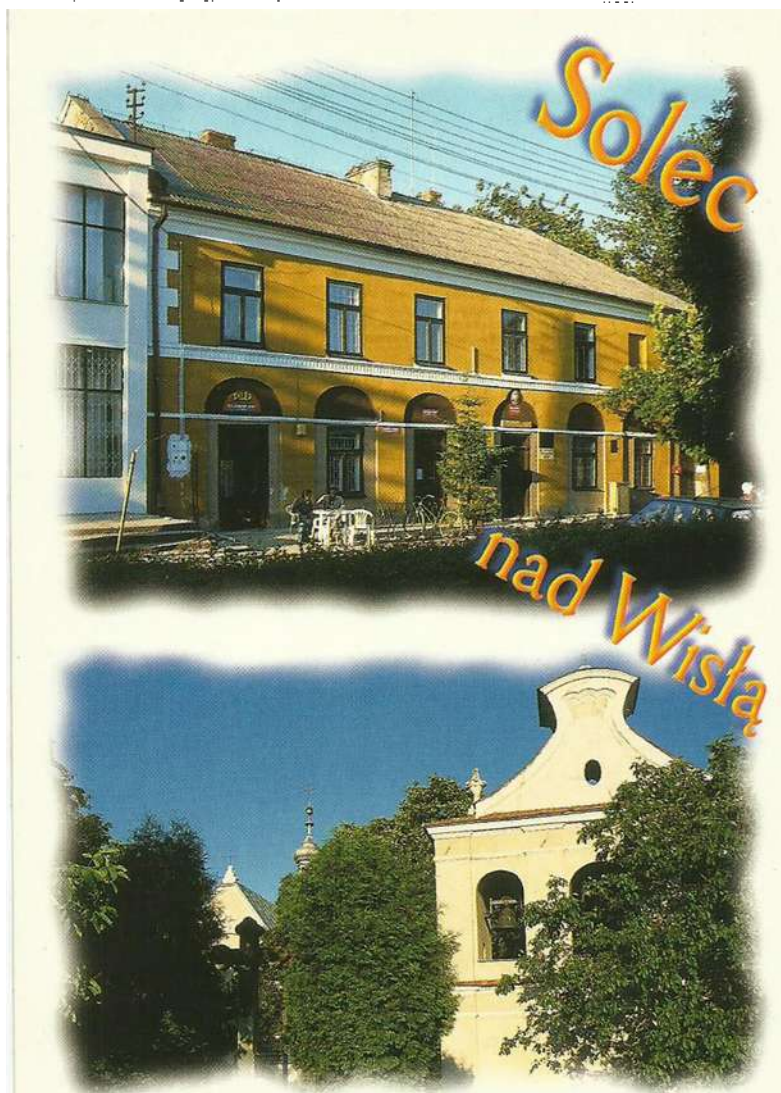
P R Z E B I E G   T R A S Y

S I E N N O Przed wyruszeniem na trasę zwiedzamy Sienno. Kościół parafialny p.w. św. Zygmunta, gotycki z lat 1431 - 1432, który po zniszczeniu w czasie I wojny światowej odbudowano w 1930 roku. Przy kościele pomnik poległym i pomordowanym w latach 1939 - 1956. W rynku pomnik poległym w walkach i pomordowanym w latach 1939 - 1945.

Siemno opuszczamy szosą asfaltową idąc w kierunku wschodnim przez Nową Wieś i Wygodę do początku wsi Długowola. Stąd w lewo polną drogą dochodzimy po ok. 1,5 km do rozwidle-
dróg. My nie zmieniamy kierunku marszu. Idziemy prosto do wsi Daniszów. Tu przekraczamy szosę i po ok. 800m po prawej stro-
nie mijamy zabytkowy park dworski. Idziemy nadal prosto na
wschód i po ok. 2 km dochodzimy do lasu. Idąc prosto po ok.
1,5 km wychodzimy z lasu. Stąd idziemy do wsi Sadkowice. W
Sadkowicach idziemy drogą asfaltową na północ. Za wsią ok. 1km
schodzimy z drogi w lewo i wchodzimy do Rezerwatu Sadkowice.
Zwiedzamy rezerwat stanowiący mały wąwóz z roślinnością ste-
pową. Z rezerwatu wychodzimy pod górę na skraj Pijanówki. Stąd
przez wieś Raj szosą dochodzimy do SOLCA NAD WISŁĄ. Tu biwa-
kujemy przy szkole podstawowej.

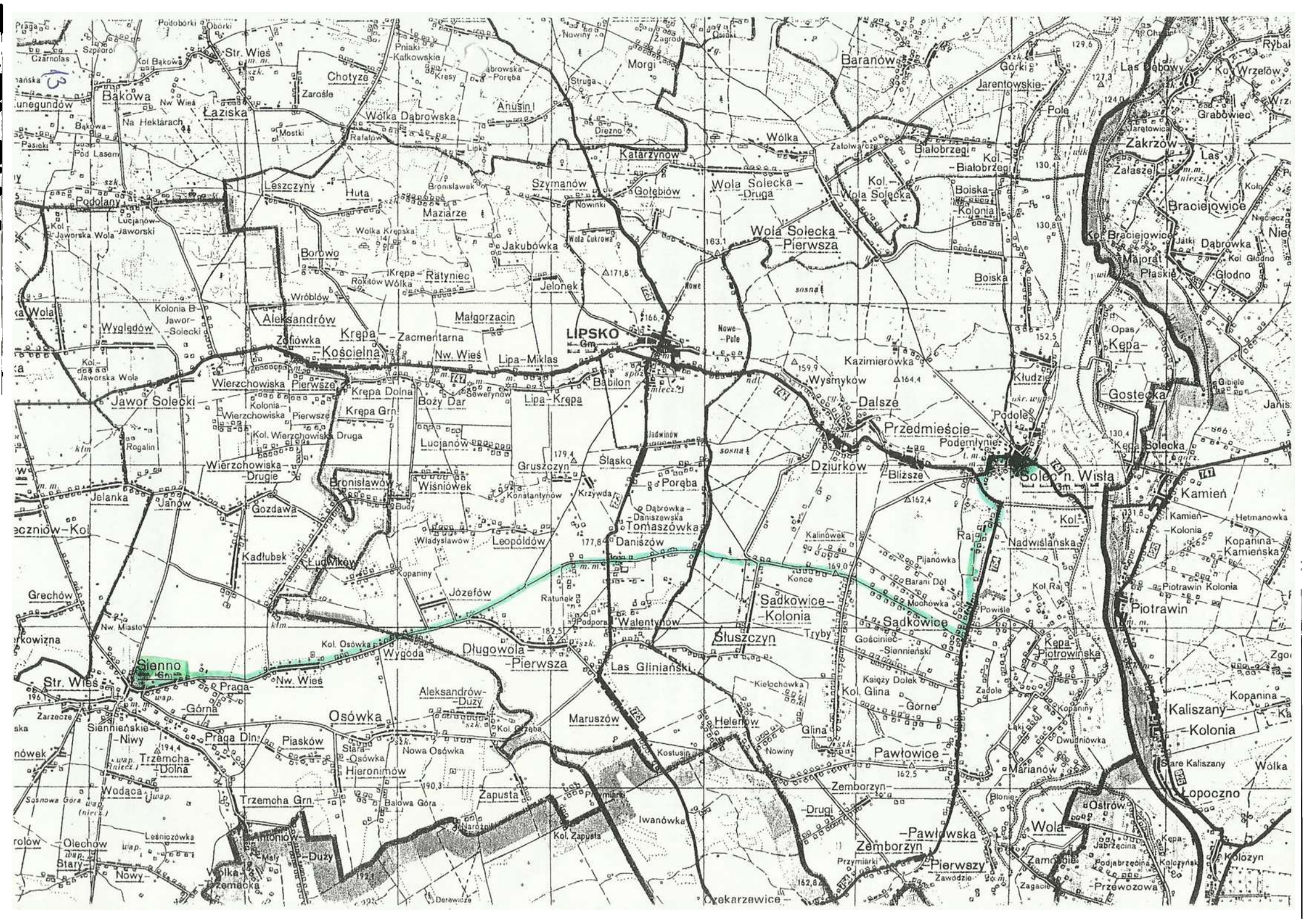
Trasa piesza 26 km

REZ. „SADKOWICE” – powstał w 1975 r. na obszarze 0,90 ha. Rezerwat stepowy został utworzony dla zachowania relikтового zespołu lnu złocistego i astra gawętka. Obejmuje on mały wąwóz zbudowany z margli kredowych, otwarty w stronę Wisły, gdzie obok roślinności typowej dla tego typu warunków spotykamy wiele roślin kserotermicznych.

Rada Gminy. Zespół klasztoru Reformatorów.

Map showing a region in Poland, centered around Lipsko. The map includes numerous place names and geographical features.

Key locations and features include:

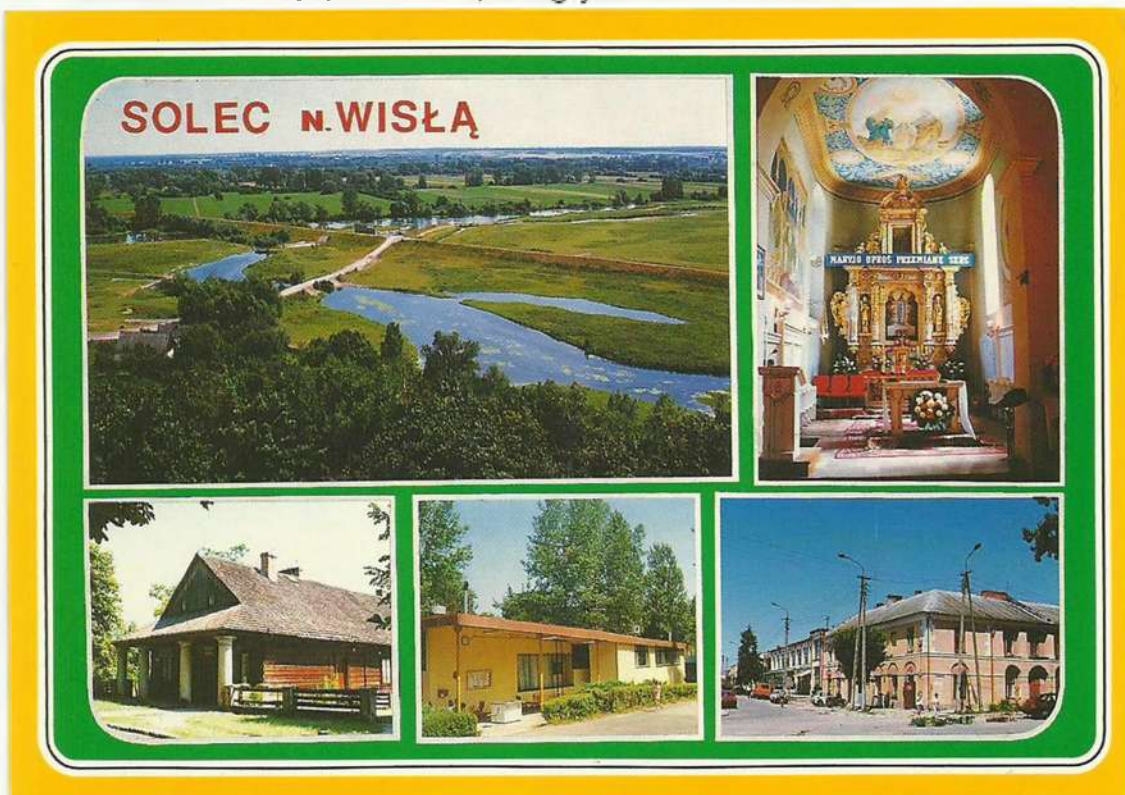
- Towns and Villages:** Lipsko, Sołec n. Wisła, Siemno, Zakrzów, Braciejowice, Gostek, Kamień, Piotrawin, Kaliszany, Pawłowice, Zamborzyn, Maruszów, Osówka, Trzemań, Wola, and many others.
- Geographical Features:** The Vistula River (Wisła) is prominent on the right side. There are numerous smaller streams and ponds scattered throughout the landscape.
- Infrastructure:** A dense network of roads and railways is shown, connecting various parts of the region.
- Administrative Boundaries:** The map shows the boundaries of various administrative units, including gminas (municipalities) and parishes.
- Topography:** The map includes elevation markers and contour lines, indicating the terrain's features.

SOLEC N. WISŁĄ – wieś przy ujściu Krepianki do Wisły w pow. lipskim; siedziba urzędu gminy; 1,5 tys. mieszkańców. Gród wczesnośredniowieczny wymieniany już w 1336 r. W XII-XIII w. Solec należał do bożogrobców miechowski, od których uzyskał go Władysław Łokietek. Zamek, odrestaurowany przez Kazimierza Wielkiego, strzegł przeprawy przez Wisłę. Działała tu komora celna. Prawa miejskie w latach 1370 – 1369. Otwarcie drogi na Litwę i handel wiślany przyspieszyły rozwój miasta, powstaje port i ośrodek handlowy. Ośrodek starostwa niegrodowego. W XVII w. miasto podupadło.

Na uwagę zasługuje:

- Ruiny zamku z XIV w., przebudowywanego w XVI/XVII w., zniszczonego w XIX w.
- Kościół farny p.w. Wniebowzięcia NMP, gotycki w zrębach, rozbudowany XVI i XVII w. z fundacji Krzysztofa Zbaraskiego, starosty soleckiego. Ciekawe wyposażenie późnorennesansowe.
- Dzwonnica z 1883 r.
- Zespół klasztoru Reformatorów: kościół p.w. św. Stanisława bpa i krążganki wokół dziedzińca wczesnobarokowe z 1672 r., klasztor z 1626 r., gruntownie przebudowany w XIX w.
- Ruina kościoła na Kępie z XVIII w., przebudowanego po 1818 r.
- Mogiła żołnierzy polskich poległych we wrześniu 1939 r.

Widok okolicy. Ołtarz kościoła parafialnego. Dom z podcieniami z XIX w. Ośrodek wypoczynkowy „tucznik” Radom. Fragment rynku - Urząd Pocztowy.

Piątek dnia 7 lipca 2000r

(grupa A)

P R Z E B I E G   T R A S Y

SOLEC nad WISŁĄ   Z biwaku przy szkole podstawowej idziemy do centrum miejscowości. Po drodze odwiedzamy targowisko / dzień targowy /. Zaopatrujemy się tu w bardzo smaczne wędliny domowej produkcji.

Z przystanku PKS jedziemy do Lipska. Mając trochę czasu - ok 1 godziny - uzupełniamy zakupy i wysyłamy widokówki do przyjaciół. O godz. 10,52 autobusem PKS odjeżdżamy do CHOTCZY-JOZEFOWA. W Chotczy Szkoła Podstawowa im. Bohaterów Walk Powstańczych z Izbą Pamięci, w której znajdują się pamiątki związane z walkami w czasie II Wojny Światowej. Przy szkole pomnik poświęcony walkom partyzanckim.

Z Chotczy drogą asfaltową w kierunku północnym idziemy do Rezerwatu "BOROWIEC". Rezerwat "Borowiec" utworzono w 1990 roku na powierzchni 57,3 ha. Celem ochrony jest zachowanie w niezmienionym stanie rzeki Zwolenki, jej doliny i torfowiskowych terenów przyległych będących ostoją wielu rzadkich i chronionych zwierząt wodno-błotnych, między innymi żółwia błotnego. Przy rezerwacie tuż za drewnianym mostem na Zwolence drewniany młyn. Za :

Za młynem idziemy lekko pod górę szutrową drogą w kierunku północno-wschodnim. Po ok 3 km dochodzimy do drogi asfaltowej Zarzecze-Lucimia. Stąd w prawo po ok 1 km wchodzimy do wsi LUCIMIA. W Lucimii przed sklepem skręcamy w prawo do wału przeciwpowodziowego. Dalej idziemy wałem i drogą wzdłuż wału. Mijając po lewej stronie zabudowania Brześcia Starego dochodzimy do polnej drogi prowadzącej do Janowca. Idziemy tą drogą.

W JANOWCU jemy obiad w restauracji, zwiedzamy kościół p.w. św. Małgorzaty i drogą asfaltową na północ po ok. 2 km dochodzimy do małego wąwozu po lewej stronie drogi. Idziemy ścieżką biegnącą lewą ścianą tego wąwozu pod górę. Doprowadza nas ona do Ośrodka Wypoczynkowego Energopolu w Oblasach k. Janowca. Tu biwakujemy.

Trasa piesza   19 km.

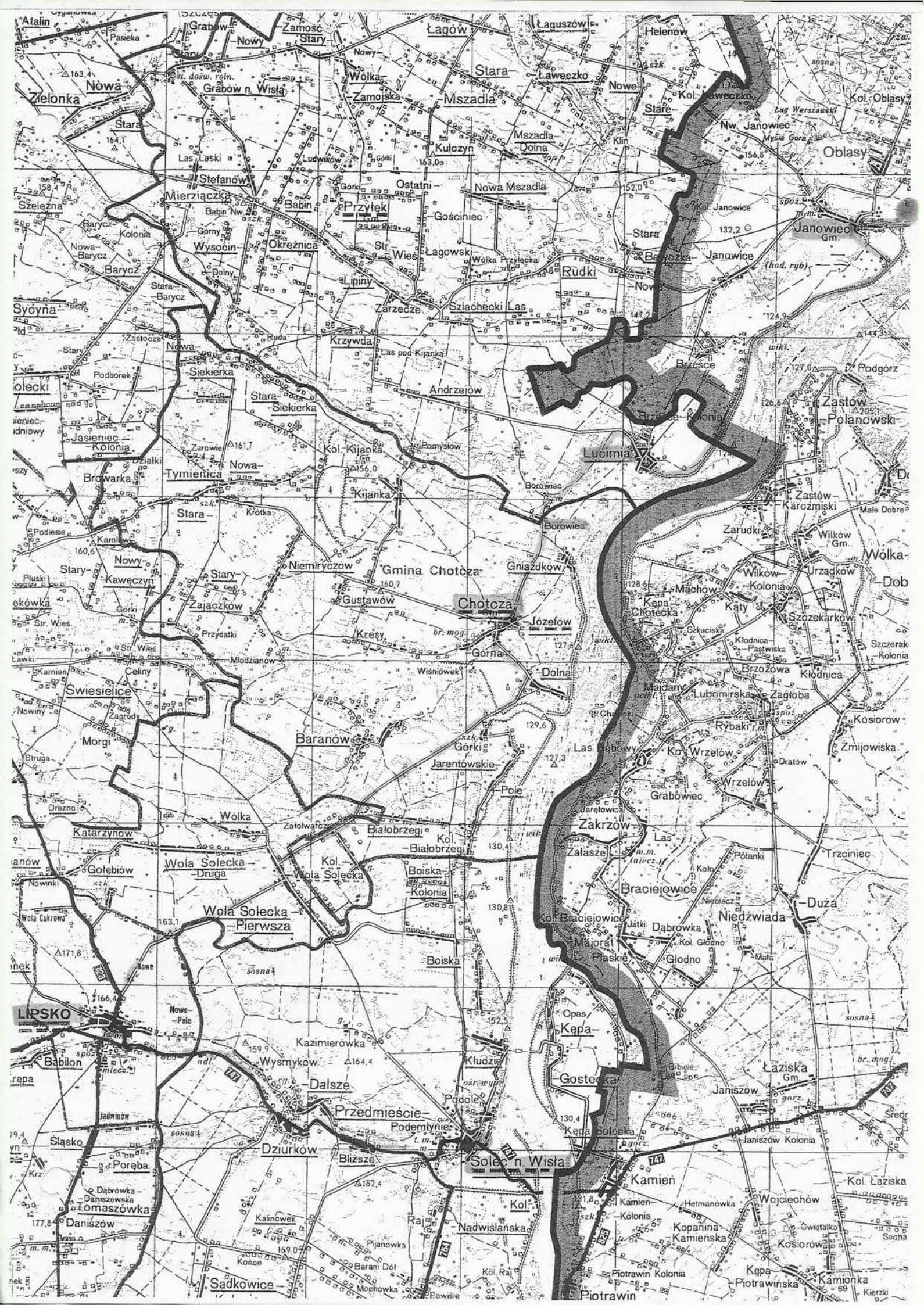

Młyn wodny na Zwolence w Borowcu.

Tanowiec. Widok na zamek.

Janowiec

Piątek dnia 7 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

(grupa B)

SOLEC nad WISŁĄ   Z biwaku przy szkole podstawowej idziemy szosą w prawo w kierunku północnym do wsi Kłudzie. Tu jest przeprawa promowa na drugą stronę Wisła. Nie dochodząc do przeprawy wchodzimy do wsi. We wsi zaraz za sklepem skręcamy dróżką w prawo i tą dróżką idziemy cały czas prosto. Dochodzimy do wału przeciwpowodziowego, przekraczamy go i dalej idziemy prosto. Przy zabudowaniach wsi Boiska skręcamy w lewo do wsi. Stąd szutrową drogą dochodzimy do Kol. Boiska i dalej prosto do szosy na Górki. Szosą tą po ok. 6 km dochodzimy do wsi Górki. Z Górek wychodzimy na szosę asfaltową i szosą tą w prawo przechodzimy przez most na Iłżance. Idąc dalej szosą po ok. 2,5 km wchodzimy do CHOTCZY.

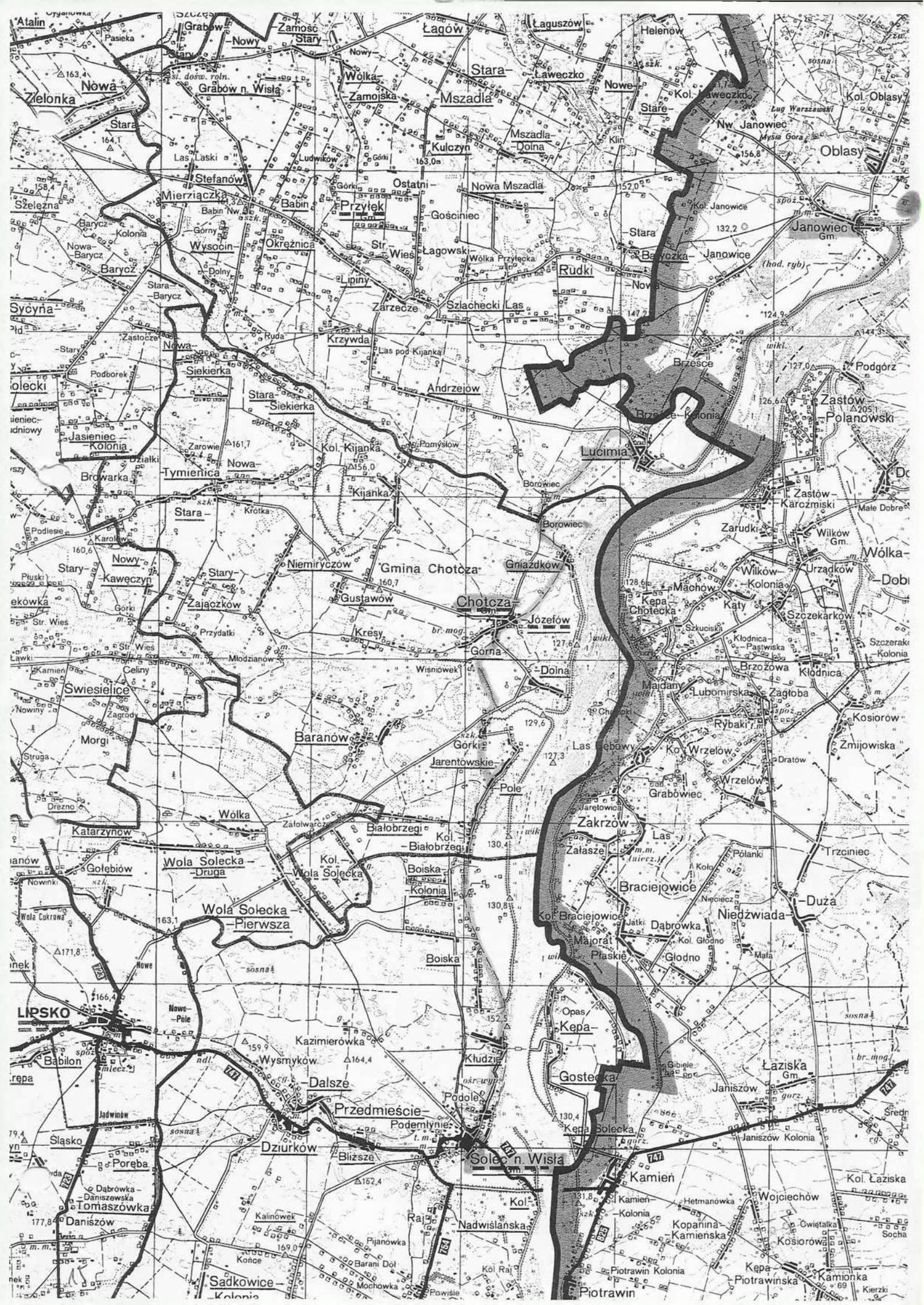
W Chotczy Szkoła Podstawowa im. Bohaterów Walk Powstańczych z Izbą Pamięci związaną z walkami w czasie II Wojny Światowej. Prza szkole pomnik poświęcony walkom partyzanckim. Z Chotczy idziemy do GNIAZDKOWA. Tu w 1944 roku przebijaly się przez front oddziały AL i BCh. Na miejscu przeprawy tablica ku czci partyzantów i ofiar terroru hitlerowskiego. Z Gniazdkowa idziemy w kierunku północno-zachodnim i po ok. 1 km dochodzimy do drogi asfaltowej Chotcza-Borowiec. Drogą tą na północ po ok. 1,5 km dochodzimy do Rezerwatu "BOROWIEC". Rezerwat "Borowiec utworzono w 1990 roku na powierzchni 57,3 ha. Ochroną objęto torfowiskowe siedliska wodno-błotne z unokalną florą i fauną między innymi żółwia błotnego. Przy rezerwacie tuż za drewnianym mostem na Zwolence, drewniany młyn.

Za młynem idziemy lekko pod górę szutrową drogą w kierunku północno-wschodnim. Po ok. 3 km dochodzimy do drogi asfaltowej. Stąd w prawo po ok. 1 km wchodzimy do LUCIMII. W lucimii przed sklepem skręcamy w prawo do wału przeciwpowodziowego. Dalej idziemy wałem lub drogą przy wale. Wałem dochodzimy do polnej drogi prowadzącej do JANOWCA. W Janowcu jemy obiad w restauracji, zwiedzamy kościół p.w. św. Małgorzaty i drogą asfaltową na północ po ok. 2 km dochodzimy do małego wąwozu. Idziemy ścieżką po lewej stronie tego wąwozu pod górę. Doprowadza nas ona do Ośrodka Wypoczynkowego Energopolu. Tu Biwakujemy.

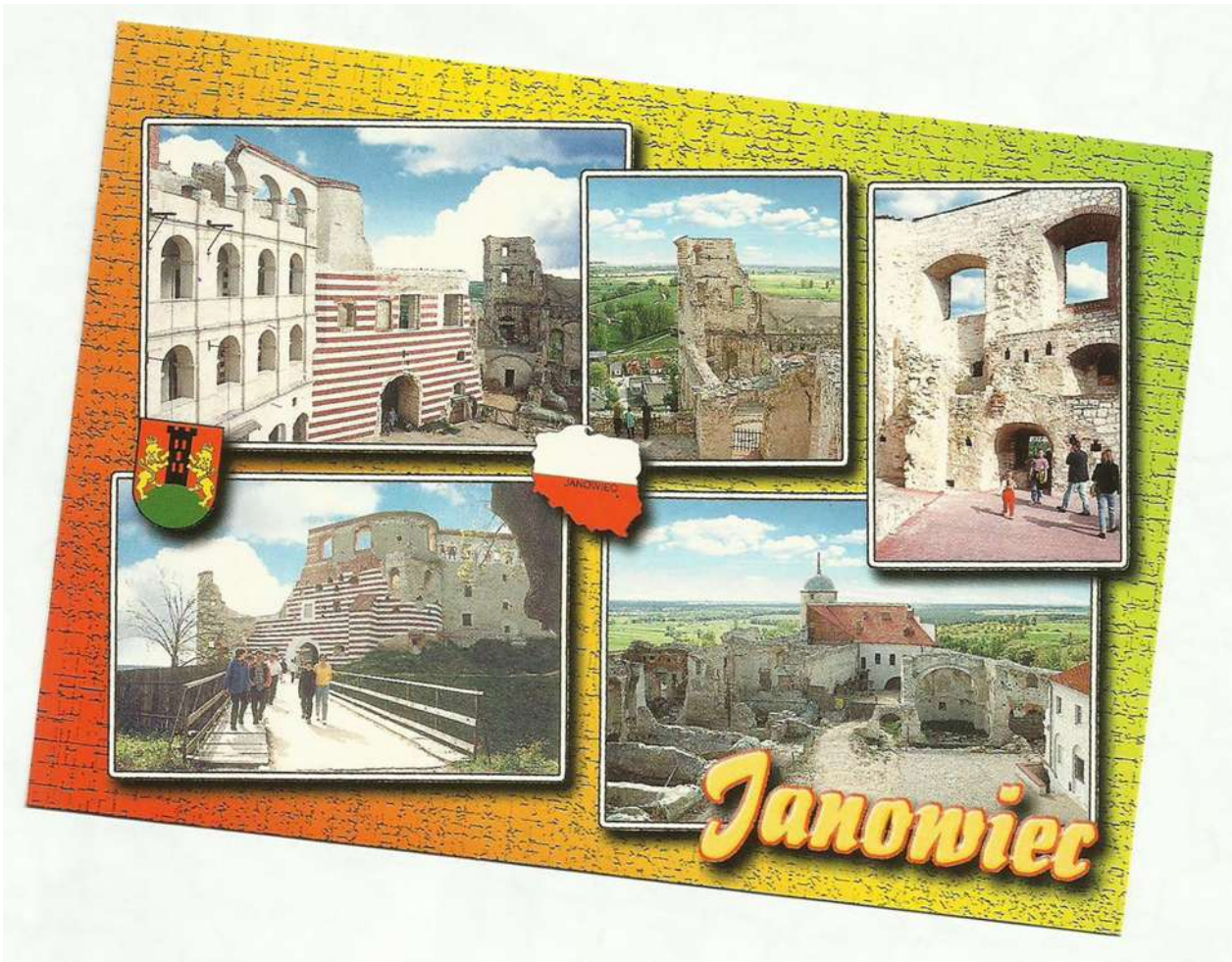
Trasa piesz 31 km

Janowiec

Sobota dnia 8 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

OŚRODEK ENERGOPOLU koło JANOWCA Z biwaku wyruszamy ścieżką do drogi asfaltowej z Janowca. Drogą tą w prawo a następnie w lewo - ok. 100m - idziemy do przeprawy promowej na Wiśle. Przeprowadzamy się promem na prawy brzeg Wisły. Od przeprawy ścieżką do zielonego szlaku i dalej szlakiem, wzdłuż brzegu Wisły idziemy do Kazimierza Dolnego. W rynku przy biurze PTTK spotykamy się z przewodnikiem. Z nim zwiedzamy najważniejsze zabytki Kazimierza Dolnego.

Po zwiedzeniu Kazimierza Dolnego wracamy do przeprawy promowej. Po przeprowadzeniu się na lewy brzeg Wisły idziemy do JANOWCA. W Janowcu zwiedzamy zamek i skansen w parku przyzamkowym. Stąd niebieskim szlakiem turystycznym wracamy na biwak Energopolu.

Trasa piesza 9 km.

Przystań promowa na Wiśle koło Janowca.

Wala Krawczyk z Gryfowa Śl. oraz Ewa Galińska i Staszek Ciećko z Teleniej Góry na promie

Ewa Galińska z Teleniej Góry i Wala Krawczyk z Gryfowa Śl. przepływają się na prawy brzeg Wisły promem do Kazimierza Dolnego.

Miasto, popularna miejscowość wypoczynkowa i turystyczna, powiat puławski, woj. lubelskie. Kazimierz Dolny leży ok. 120m npm na zachodniej granicy Wyżyny Lubelskiej na t.zw. Płycie Kazimierzowskiej. Wisła, która tworzy przełom przez pas wyżyn południowych, płynie pod Kazimierzem Dolnym w wąskiej głęboko wciętej dolinie o stromym prawym zboczach osiągamym ponad 90 m wysokości.

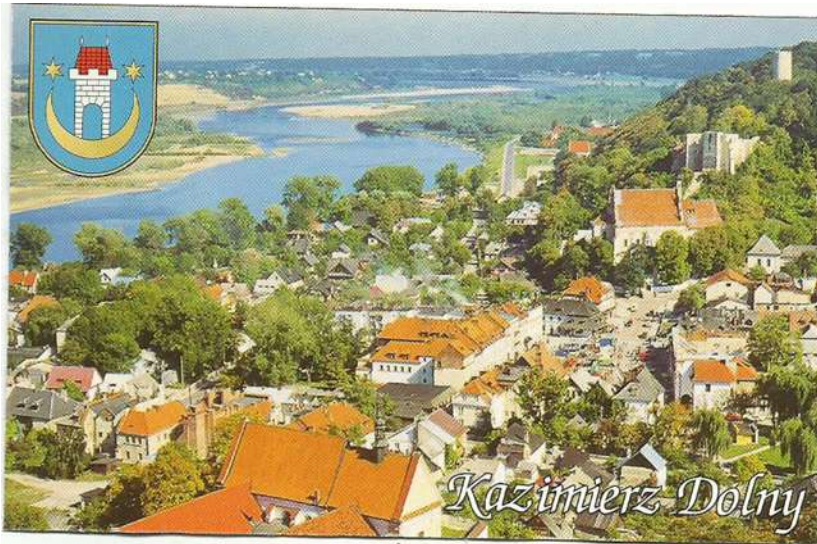
Dolny Kazimierz powstał u wylotu dolinki strumienia Grodarz do Wisły na stożku napływowym Grodarza. Dzisiejsze miasto rozbudowało się w górę Grodarza oraz wzdłuż Wisły na zboczach dolin i na wierzchowinie. Kazimierz Dolny leży na miejscu bardzo starego osiedla / Skowierzynek /. Wzmianki o nim pochodzą z XI w. Miasto na prawie magdeburskim założył w XIVw Kazimierz Wielki i nazwał swoim imieniem.

Przez kilka wieków trwał pomyślny rozwój miasta. Podstawą tego rozkwitu był przede wszystkim handel zbożem, drewnem, wołami i winem, który ściągał kupców zagranicznych, zakładających tu swoje kantory.

Upadek miasta spowodowały wojny szwedzkie w XVIIw oraz ogólne ubóstwo kraju, zaraza morowa / w czasie której wystawiono do dziś istniejące krzyże na Górze Trzech Krzyży / i odsunięcie się koryta Wisły od miasta. Upadek Rzeczypospolitej szlacheckiej i utrata dostępu do morza załamały handel zbożem i przyniosły ruinę gospodarczą miastu. W pierwszej połowie XIXw istniały w Kazimierzu Dolnym mniejsze rękodzielnie i pojedyncze warsztaty tkackie. Kazimierz Dolny od dawna słynął z rzemiosła obręczarskiego. Pierwsza wojna światowa i pożar w 1915 roku przyniosły miastu wielkie zniszczenia. W okresie międzywojennym Kazimierz Dolny miał charakter miejscowości turystyczno-wypoczynkowej i był siedzibą artystów-malarzy. Druga wojna światowa przyniosła nowe zniszczenia. Miasto w 80% rozsypało się w gruzy.

Obecnie Kazimierz Dolny ma ok. 4,5 tys. mieszkańców. O przeszłości miasta świadczą zabytki, które państwo otoczyło troskliwą opieką zabezpieczając je i odbudowując. Za kierownictwo prac przy odbudowie Kazimierza Dolnego inż. Siciński otrzymał nagrodę państwową.

Do najciekawszych zabytków należy gotycka baszta strażnicza z XIII- XIVw, która obok znaczenia obronnego speł-

Kazimierz Dolny

Widok ogólny miasta.

*Kazimierz
Dolny*

Płd.-wsch. pierzeja Rynku. Kamienice: „Pod św. Mikołajem” i „Pod św. Krzysztofem” należą do najcenniejszych tego typu zabytków w Polsce. Bogatą i różnorodną dekoracją manierystyczną, pełną naiwności, szczerości i fantazji wykonano na zaprawie murarskiej. Kamienice wystawili na początku XVI wieku bracia Przybyłowie - kazimierscy kupcy zbożowi.

Fragment Rynku

*Klasztor i kościół
Reformatów*

niała rolę latarni dla żeglugi na Wiśle. Baszta dostępna jest od pierwszego piętra, w głębi kryje się ponury loch. Na tym samym wzniesieniu rozciętym dość znacznym obniżeniem, poniżej baszty stoją ruiny GOTYCKIEGO ZAMKU Kazimierza Wielkiego z XIVw. Ostatni wygląd zamku znany z akwareli artysty-malarza Vogla z 1794r świadczy o jego przebudowie w okresie renesansu na ozdobny pałac, który jednak już w XVIIIw nie nadawał się do zamieszkania. W późniejszym okresie opuszczony i zaniedbany, systematycznie był rozbierany przez miejscową ludność na materiał budowlany. Wten sam sposób bez śladu zniknął stary ratusz w Kazimierzu Dolnym. Na zboczu wzgórza zamkowego w pobliżu rynku stoi KOŚCIÓŁ FARNY p.w. św. Jana Chrzciciela z XIVw. Dwukrotnie przebudowany w 1591 i 1610 roku łączy piękne cechy gotyku i renesansu przechodzącego w barok. Nad oknami widoczne dawne ostre łuki gotyckie. Do zabytkowych budowli kościelnych należy malowniczo położony barokowy KOŚCIÓŁ p.w. ZWIASTOWANIA NAJŚWIETSZEJ MARII PANNY i połączony z nim KLASZTOR REFORMATÓW z początku XVIIw, pięknie położony wśród starych drzew i zieleni oraz mały renesansowy KOŚCIÓŁ św. ANNY z XVIIw uwieńczony bogatym szczytem. Przy kościele renesansowy BUDYNEK SZPITALA również z XVIIw, który przy odbudowie odzyskał dawny wygląd wnętrza.

Pięknymi zabytkami polskiego renesansu są dwie jednopiętrowe kamienice w rynku pochodzące z XVIIw z podcieniami i bogatą ornamentyką fasady. Każda z nich na wysokości pierwszego piętra ma wilką płaskorzeźbę. Jedna św. Mikłaja, druga św. Krzysztofa od których pochodzą nazwy. Najcenniejsza trzecia kamienica z XVIw zwana Celejowską przy ul. Senatorskiej ma wspaniały portal kuty w kamieniu. Wszystkie kamienice wieńczą wyjątkowo bogate i wysokie attyki, przy czym najpiękniejszą attykę ma Celejowska. Szczyty tej attyki są udekorowane rzeźbami, dolna część ma 8 wnęk. W wymienionych kamienicach zachowana jest stara architektura wnętrza. Oprócz tego w rynku odnowiono lub odbudowano barokowe kamienice z XVIIIw m.in. Kamienica Gdańska. Kamienice Kazimierza Dolnego miały charakter pałaców mieszczańskich.

Wspaniałymi budowlami gospodarczymi w okresie zamożności miasta były SPICHLERZE ZBOŻOWE. Podobnie jak inne renesansowe budowle w Kazimierzu Dolnym z XVII - XVIIIw wzniesione są z miejscowej opoki. Masywne i ciężkie budowle o głębokich fundamentach i grubych murach miały mocne oskarpowanie, głę-

Kościół farny. Zamyka płn.-wsch. pierzeję Rynku stojący na zboczu wzgórza zamkowego. Jego początki sięgają okresu romańskiego. W poł. XIV w. podjęto gotycką rozbudowę kościoła. Na przełomie XVI i XVII w. farę przebudowano po dwukrotnych pożarach. Otrzymała ona piękną szatę renesansową, zachowaną do dzisiaj. Wśród cennego wyposażenia na uwagę zasługują organy z 1620 r. - jedne z najstarszych w Polsce oraz drewniane stalle i intarsjowana ambona

Kamienica Celejowska

Ulica Senatorska

Synagoga

Nr 175599

**BILET WSTĘPU
ulgowy**

cena

21,40

MUZEUM NADWIŚLAŃSKIE W KAZIMIERZU DOLNYM

KUPON
KONTROLNY

bokie bramy, malownicze ganki i wąskie przezierniki. Szczyty ich były bogato ozdobione. W latach 1621 - 1623 w Kazimierzu Dolnym było 25 spichlerzy. Najpiękniejszy ze spichlerzy, wspaniale odnowiony mieszczący obecnie **schronisko PTTK** stoi malowniczo nad Wisłą poza miastem ok. 2 km.

Odbudowana została stara synagoga wzniesiona za czasów Jana Sobieskiego. Jest to interesujący budynek o grubych murach z charakterystycznym polskim dachem łamanym i małymi zakratowanymi oknami. W pięknym budynku zaprojektowanym i zbudowanym przez J Witkiewicza mieści się średnia szkoła techniczna. Kazimierz Dolny jest także ośrodkiem czasów Orbisu.

Wisła na odcinku Kazimierza Dolnego tworzy jedną z najpiękniejszych tras kajakowych. Łagodne warunki klimatyczne sprzyjają rozwojowi sadów i ogrodów warzywnych. Kazimierz Dolny jest nie tylko sam zaopatrzonej dobrze w owoce / słynne sady śliwkowe, orzechy włoskie / ale też wywozi do innych miast Polski. Nad Wisłą piękne plaże i dogodne miejsca do kąpiel. Góra Zamkowa, Góra Trzech Krzyży i zbocza wąwozów rozcinających wzgórze są siedliskami rzadko spotykanych roślin stepowych / wiśnia karłowata, powojnik pnący, bez zielony, wiciokrzew przewiertnia, ligust pospolity, aster gawędka i ośmiąg mniejszy/. Są to relikty flory przeniesionej przez wiatr w okresie ocieplenia się klimatu po ustąpieniu lodowca z ziem polskich.

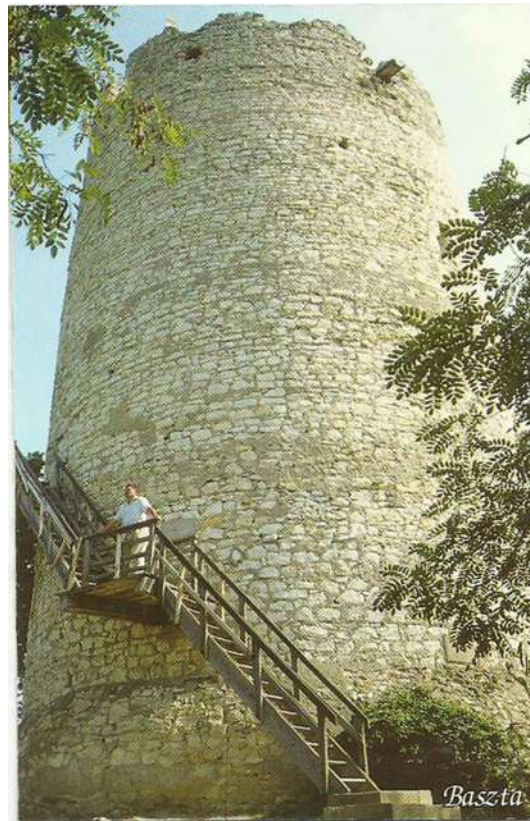
Na wzgórzu "Polanka" na starym cmentarzu z czasów kamierzowskich w odległości ok. 1,5 km na południe od miasta w górę Wisły rośnie pomnikowy "Dąb Jagielloński". Drugi piękny dąb pomnikowy rośnie przy Wąwozie Małachowskiego. Oba dęby są pod ochroną.

Cmentarz żydowski

"Rozdartą ścianą placzu" na cmentarzu żydowskim. Postawiona w 1985r z ocalałych po wojnie macew. Jest pomnikiem zagłady i pamięci kazimierskich żydów, którzy od ponad pięciu wieków żyli w Kazimierzu Dolnym.

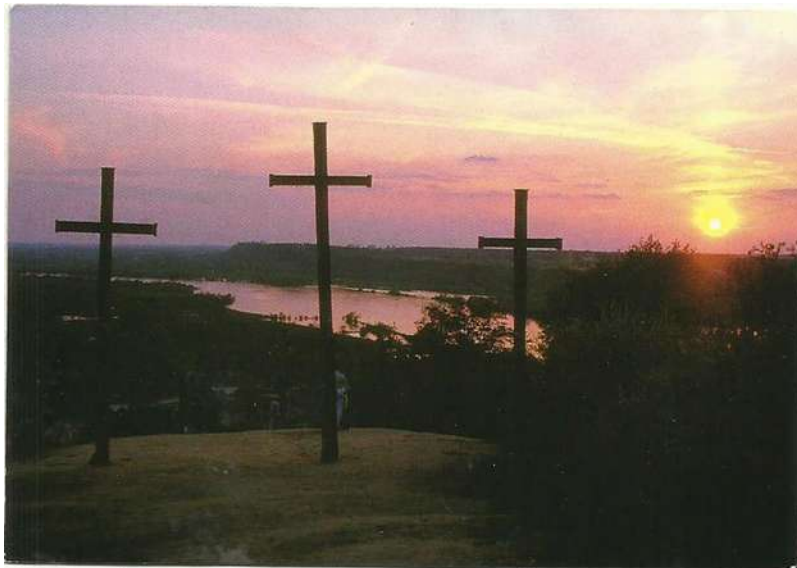

*Baszta. Pełniąca rolę warownej wieży a także latarni rze-
cznej ułatwiającej żeglugę po Wiśle. Baszta jest najstarszym
zabytkiem Kazimierza. Powstała w XIII w przed lokacją miasta.
Zbudowany z opoki obiekt o wys. 20 m, średnicy 10 m i gru-
bości murów 4 m jest doskonałym punktem widokowym,
górującym nad miastem i okolicą.*

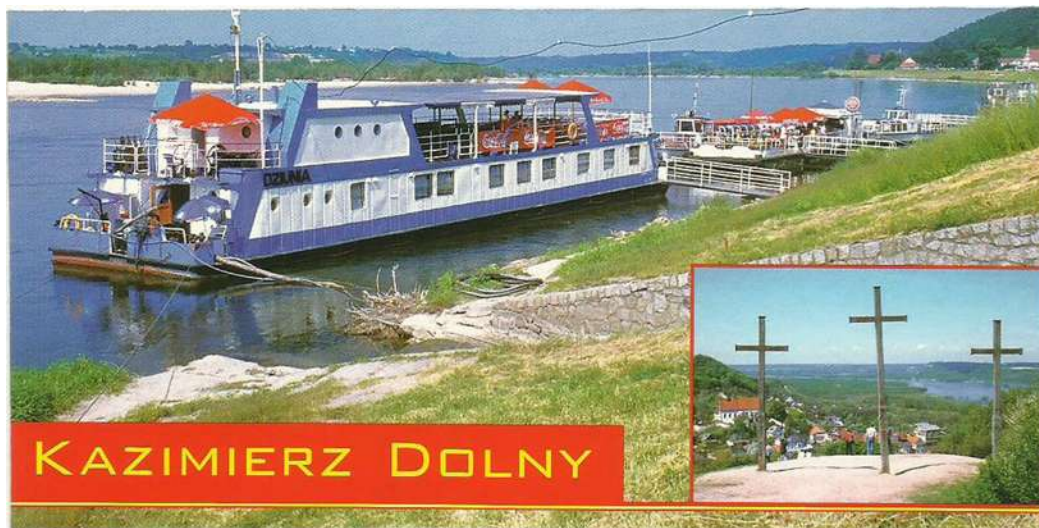

Ruiny zamku. z XIV w.

Wzgórze Trzech Krzyży Postawione w XVII w
w czasie zarazy morowej.

KAZIMIERZ DOLNY

Wisła. Przystań pasażerska. Królowa polskich rzek, której Kazimierz Dolny zawdzięcza rozwój handlu. Świadectwem „Złotego Wieku” miasteczka są nadwiślańskie spichlerze z XVI – XVII stulecia. Spacerowe rejsy pasażerskimi statkami gwarantują turystom niezapomniane wrażenia.

Wąwóz Korzeniowy

Spichlerze. W okresie „Złotego Wieku” Kazimierza (XVI – XVII w.) stało na brzegu Wisły około 60 spichlerzy zbożowych, w większości murowanych z opoki, z renesansowymi fasadami. Jednym z nich jest najstarszy z zachowanych spichlerz Mikołaja Przybyły, później Ulanowskich z 1591r będący siedzibą Muzeum Przyrodniczego. Stoi on przy dawnym Przedmieściu Gdańskim (ul. Puławska) w sąsiedztwie spichlerza Fajersztajna.

Spichlerz Mikołaja Przybyły

Spichlerz Kobiatki

Spichlerz „Pod Żurawiem”

Staszek Ciećko i Ewa Galińska z Teleniej Góry zwiedzają Kazimierz Dolny.

JANOWIEC NAD WISŁĄ – wieś nad rzeką Wisłą w powiecie puławskim, na skraju Małopolskiego Przełomu Wisły; siedziba urzędu gminy; ok. 1,2 tys. mieszkańców.

Pierwotnie wieś Serokomla, wzmiankowana w XII i XIII w., wchodziła w skład dóbr Syrokomlów, potem Zaklików i Janowskich. Na przełomie XV i XVI w. jej właścicielami został ród Firlejów z Dąbrownicy, herbu Lewart. Miasto założone na prawie magdeburskim w 1537 r. przez Piotra Firleja, kasztelana wiślickiego, starostę radomskiego i późniejszego wojewodę ruskiego. Miało w planach Firlejów (wzniesli oni zamek i ratusz oraz rozbudowali kościół) stanowić konkurencję dla Kazimierza Dolnego na ważnym szlaku handlowym prowadzącym z Rusi na Śląsk. W l. 1585-95 stanowiło własność Dulskich, potem Tarłów, a następnie od 1654 r. Lubomirskich. W 1656 r. miasto i zamek zostały zniszczone przez Szwedów. W 1783 r. generał wojsk koronnych, Marcin Lubomirski, przegrał je w karty do starosty taraszczańskiego, Mikołaja Piaskowskiego. Później własność Ostawskich, Mioszszewskich i Ćwirko-Godyckich. Utrata praw miejskich w 1869 r.

Ciekawy jest układ przestrzenny — wydłużony rynek, na końcu którego wznosi się kościół. Nad osadą górują, znajdujące się na wysokim cyplu skalnym, ruiny zamku.

Murowany kościół parafialny św. Małgorzaty ufundowany został ok. 1350 przez Jana Bodzantę, biskupa krakowskiego. Pierwszy drewniany w tym miejscu istniał już w 1326 r. Obecny wznosił ok. 1537 r. Piotr Firlej, wykorzystując dawną gotycką świątynię (dzisiejsza kaplica św. Anny). W l. 1559-95 pełnił funkcję zboru kalwińskiego. W l. 1585-1600 przebudowany, po 1914 odrestaurowany. W późnorenesansowej budowlu zachowały się gotyckie fragmenty. Orientowany, murowany z kamienia i cegły, otynkowany, bazylikowy. Od pn. strony nawy gotycka kaplica św. Anny oraz sklepione przybudówki i kruchta-ogrójec. Wewnątrz nawy widać szkarpowanie dawnego gotyckiego kościółka. Ostrołukowa tęcza i dekoracja sklepienia prezbiterium pochodzą z l. 1610-15. Wyposażenie kościoła bardzo bogate, liczne są epitafia, rzeźby i obrazy. Jednym z najcenniejszych jest manierystyczny nagrobek Andrzeja i Barbary ze Szreńskich Firlejów, będący dziełem Santi Gucciego (1587). Obraz Franciszka Smuglewicza, przedstawiający św. Stanisława wskrzeszającego Piotrowina, pochodzi z końca XVIII w., zaś klasycystyczny obraz św. Anny Samotrzcęć pędzla Franciszka Ignacego Molitora z 2 poł. XVIII. Czterokondygnacyjna wieża. Na pn. ścianie kościoła liczne epitafia oraz tablice, z których jedna zawiera 25 nazwisk mieszkańców poległych *na polu chwały odpierając z granic państwa polskiego pod wodzą Józefa Piłsudskiego nawałę najeźdźców w latach 1918-20* (w tym nazwisko ziemianina Władysława Ćwirko-Godyckiego), druga wmurowana w 1986 r. zawiera nazwiska 47 poległych w l. 1939-45. Kamienna chrzcielnica z 1598 r.

W murze kościelny późnorenesansowe bramki, lapidarium z resztkami ołtarzyka z ok. 1600 r., z płaskorzeźbą św. Jerzego walczącego ze smokiem. Obok kościoła plebania, wzniesiona z fundacji ks. Wawrzyń-

ca Reklewskiego, przebudowana, bezstylowa. W ścianie zewnętrznej tablica fundacyjna z datą 1614. Przed budynkiem rzeźba lwa, prawdopodobnie pochodząca z zamku.

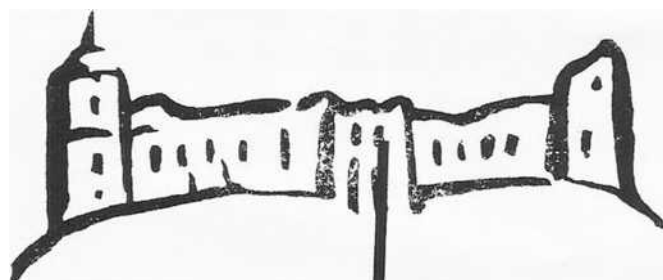
Zamek wzniesiony został przed 1537 r. przez Piotra Firleja. Rozbudowywany kilkakrotnie w XVI w. przez Firlejów a w 1 poł. XVII w. przez Tartów, zmienił charakter z niedostępnego, obronnego „orlego gniazda” na okazałą magnacką rezydencję. Zbudowany na planie trójkąta janowiecki zamek miał 7 wielkich sal, 98 pokoiów i 2 dziedzińce (w tym jeden opatrzony krużgankami). W 1656 r. spalili go Szwedzi. Następnie odbudowali Lubomirscy według projektów Tylmana z Gameren. Później odnawiano go jeszcze w XVIII w. Ostatecznie opustoszał i popadł w ruinę. Od 1928 r. stanowił własność Leona Kozłowskiego. Na własność państwa przekazany w 1975 r. Obecnie prowadzone są prace archeologiczne i konserwatorskie, a zamek stanowi oddział Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym.

Obok zamku rozciąga się zabytkowy park, stanowiący pozostałość dawnego założenia przyzamkowego. Zachowane drzewa należą do 20 gatunków (4 okazy lipy drobnolistnej, wiązy w odmianie korkowej i inne), krzewy zaś reprezentowane są również przez 20 gatunków. Piękne widoki na dolinę Wisły i jej drugi brzeg. Obok parku powstaje skansen (także oddział Muzeum Nadwiślańskiego). Stoi w nim dwór szlachecki z gankiem, z l. 1760-70, z typowym łamanym dachem polskim, przeniesiony z Moniaków koło Urzędowa oraz stodoła i zabudowania gospodarcze.

W czasie okupacji niemieckiej miejsce bitwy w 1940 r. oddziału Komendy Obrońców Polski z hitlerowską żandarmerią. W 1941 r. hitlerowcy spacyfikowali Janowiec i zamordowali 210 mieszkańców.

Na rynku tablica ku czci mieszkańców gminy, ofiar hitlerowskiego terroru w l. 1939-45 (17 maja 1944 Niemcy spacyfikowali Janowiec, rozstrzelując następnie 20 mężczyzn w Zwoleniu). W 1985 r. Janowiec został odznaczony Krzyżem Partyzanckim.

Siedziba gminy. Przyst. PKS na linii Puławy — Janowiec i MPK z Puław. Bar GS „Serokomla”. Sklepy.

MUZEUM ZAMEK W JANOWCU NAD WISŁĄ
ODDZIAŁ MUZEUM NADWIŚLAŃSKIEGO W KAZIMIERZU DOLNYM
tel. (0-81) 88 52-28

JANOWIEC

Widok z krużganków zamku.

Ewa Galińska z Teleniej Góry i Włodek Krawczyk z Gryfowa Śl. na krużganku zamku Janowiec.

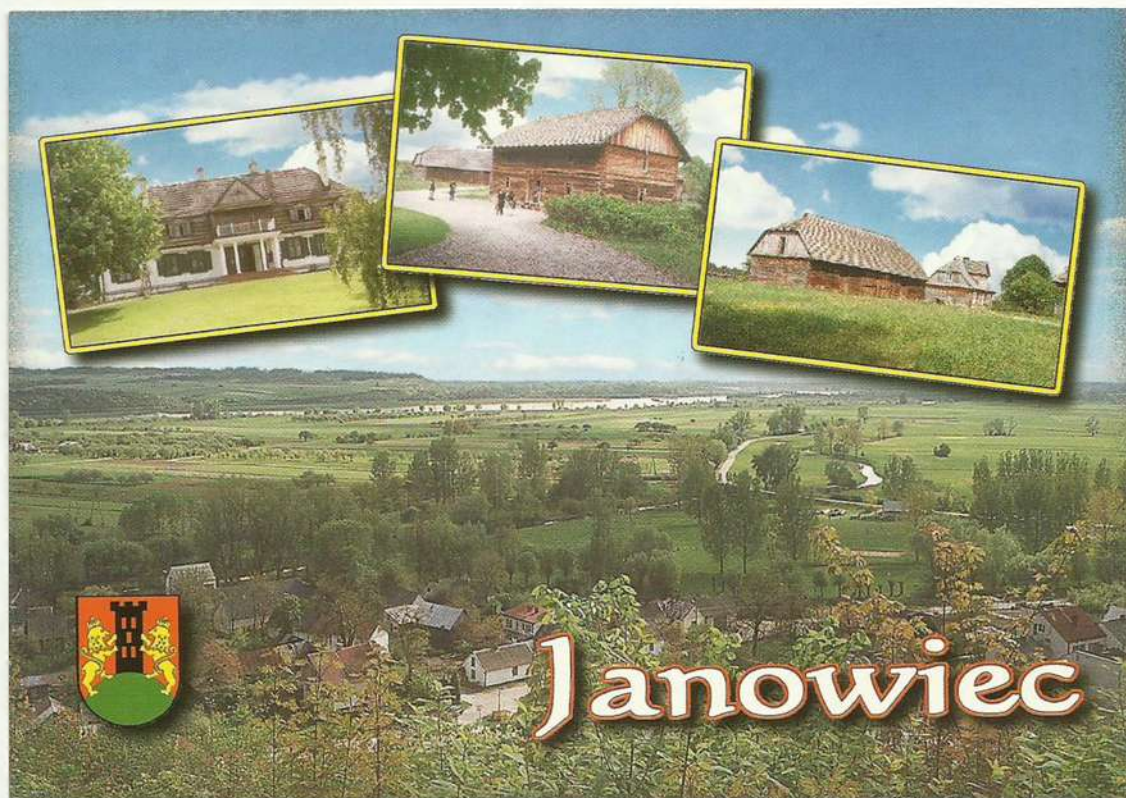
Nr 185812 **BILET WSTĘPU** cena
 ulgowy **3**
 08 LIP. 2000

Muzeum Nadwiślańskie
 Oddział Muzeum
 24-100
 24-126
 Włodek Krawczyk

KUPON KONTROLNY

Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym

Janowiec

Dwór szlachecki z gankiem z lat 1760-70 przeniesiony z Moniaków k. Urzędowa, stodoła i zabudowania gospodarcze w skansenie obok parku zamkowego.

Widok z zamku na dolinę Wisły.

Wala Krawczyk z Gryfowa i Antoś Litwin z Olszyny na krużganku zamku Janowiec.

Niedziela dnia 9 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

(grupa A)

JANOWIEC   Z biwaku w Ośrodku Energopolu szlakiem zielonym idziemy do Janowca przez park zamkowy. Z Janowca o godz. 9,09 autobusem PKS jedziemy do wsi SZCZĘSCIE. Do Szczęścia jedziemy przez Rudki, Zarzecze, Babin i Grabów. W szczęściu przekraczamy szosę Radom-Puławy i idziemy na północ ok. 800 m. Potem skręcamy w prawo do Helenowa skąd drogą polną w kierunku północno-wschodnim do wsi Ługi. Stąd idąc w kierunku północnym dochodzimy przez wieś dochodzimy do szosy asfaltowej. Szosą tą idziemy w prawo ok. 500m do zakrętu. Od zakrętu idziemy polną drogą w kierunku północno-wschodnim do wsi Jabłonów. Przez Jabłonów drogą szutrową idziemy na północ i po ok. 5,5 km dochodzimy do skrzyżowania dróg asfaltowych. Stąd w kierunku północno-wschodnim dochodzimy po ok 1 km do CZARNOLASU. W dworku z XIX w zwiedzamy MUZEUM JANA KOCHANOWSKIEGO oraz park przydworski. W Czarnolesie biwakujemy przy szkole podstawowej.

Trasa piesza 14 km. (grupa A).

Jan Kochanowski

CZARNOLĄS

Wieś należąca do rodziny Jana Kochanowskiego wraz z miejscowościami Policzną i Sycyną w której urodził się wielki poeta. Jan Kochanowski spędził w Czarnolesie ostatnie dziesięć lat życia (1575 - 1584). Tu powstały jego największe utwory: "Odprawa posłów greckich", "Treny" po śmierci córki Urszulki i najpiękniejsze "Pieśni". W dworku z poł. XIX w. zorganizowano Muzeum J. Kochanowskiego.

Czarnolas - Muzeum Jana Kochanowskiego

Niedziela dnia 9 lipca 2000r

(grupa B)

P R Z E B I E G   T R A S Y

JANOWIEC Z biwaku w Ośrodku Energopolu szlakiem zielonym idziemy do Janowca. Z Janowca szlakiem niebieskim ok. 1 km idziemy na północ szosą asfaltową. Potem szlak skręca skręca z szosy przed Oblasami w kierunku północno-zachodnim. Prowadzi on drogą leśną. Po ok. 5,5 km dochodzimy do zabudowań Polesia Wojszyńskiego. Idąc dalej szlakiem niebieskim po ok. 2 km dochodzimy do zabudowań Kochanowa. Od Kochanowa idziemy dalej szlakiem niebieskim i po 3 km wchodzimy do wsi Piskorów. Tu szlak prowadzi w prawo przez wieś. We wsi przecinamy szosę Radom-Puławy. Idąc nadal szlakiem niebieskim dochodzimy do wsi Leokadiów. Dochodząc do kilku zabudowań Leokadiowa Górnego szlak skręca w lewo na wschód leśną drogą. Po ok. 3 km doprowadza nas do wsi Stara Zwola. Stąd nadal szlakiem niebieskim po ok. 5 km dochodzimy do CZARNOLASU. Tu zwiedzamy Muzeum Jana Kochanowskiego w XIX wiecznym dworcu oraz park przy muzeum.

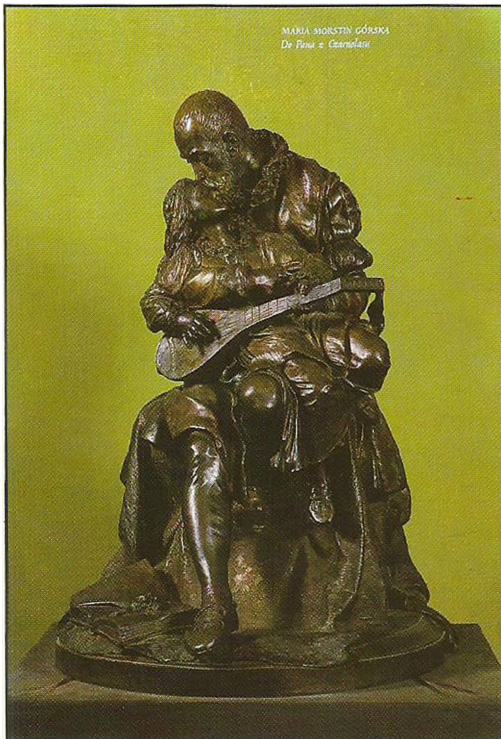
Nocujemy na biwaku przy szkole podstawowej.

Trasa piesza 23 km (Grupa B)

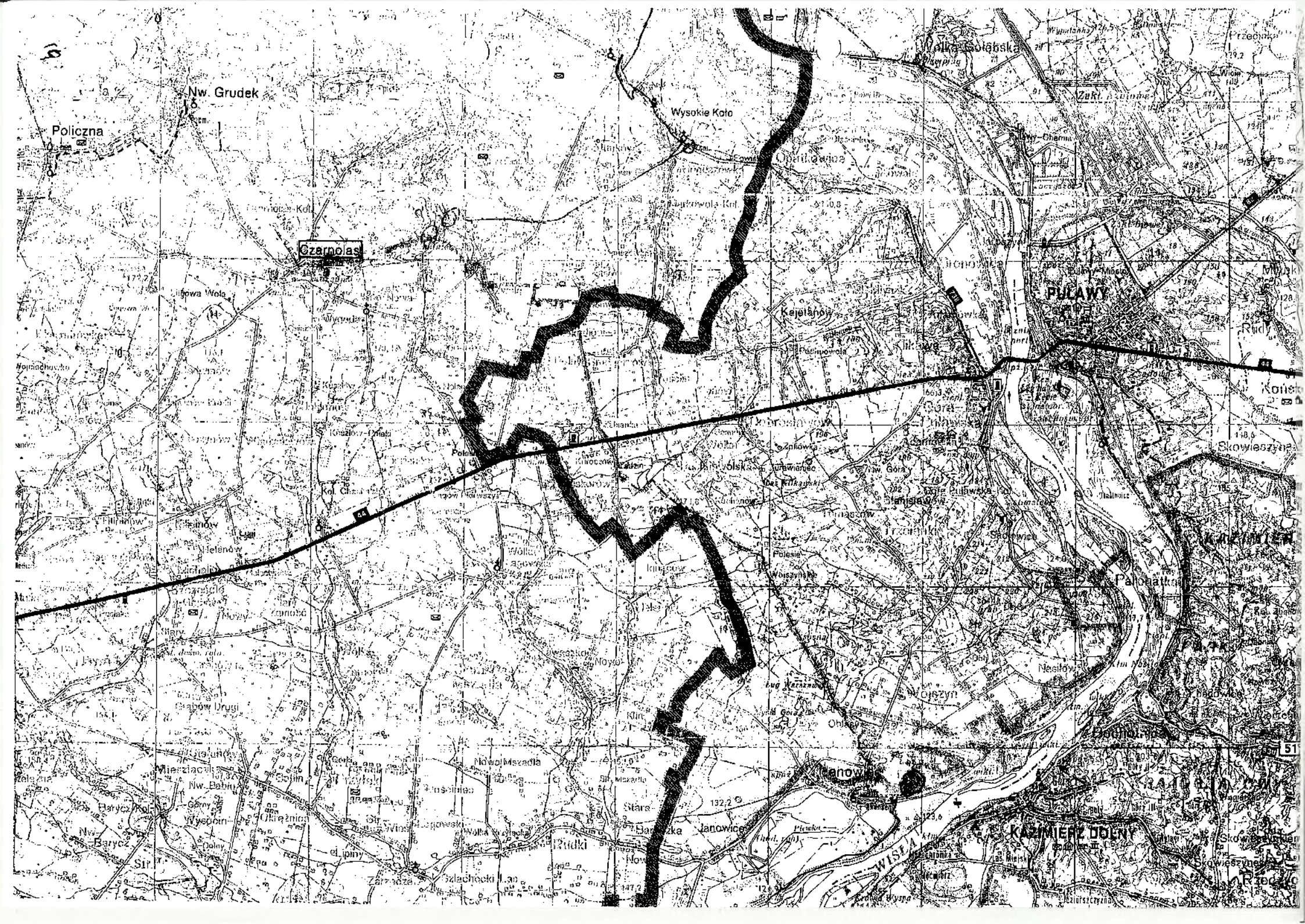

Pomnik Jana Kochanowskiego dłuta Mieczysława Weltera wzniesiony z okazji 450 urodzin poety.

Wnętrze Muzeum J. Kochanowskiego. Rzeźba – Trembeckiego. Fotel poety wyscielany kurdybanem.

Policzna

Nw. Grudek

Czeronias

Wysokie Koło

Kajetanów

PULAWY

Janowice

KAMIEŃ DOLNY

WISŁA

Zakrzewie

51

Czarnolas - tu rosła słynna lipa Jana Kochanowskiego

*W miejscu, gdzie rosła słynna lipa Jana Kochanowskiego
położono po 1824r kamienną płytę a w 1868r postawiono
obok sarkofag Urszulki. Szczyt kolumny wieńczy po-
piersie bratanka Poety - Piotra Kochanowskiego.*

CZARNOLAS

Wieś, 12 km na pn. wsch. od Zwolenia.

Nazwa pochodzi od grądów jodłowych, powszechnie w Puszczy Kozienickiej nazywanych „czarnym lasem”, obecnie w okolicy nie występujących. Wieś istniała już prawdopodobnie w XIV w., a w XV płaciła dziesięcinę klasztorowi benedyktynów w Sieciechowie. W końcu XV w. przeszła jako posag w ręce Kochanowskich. Jan Kochanowski otrzymał połowę wsi w spadku po rodzicach w 1559 r., na stałe przeniósł się tu ok. 1571 (?). W dworze czarnoleskim powstały jego największe dzieła: *Pieśń świętojâńska o Sobótce*, *Odprawa posłów greckich*, *Treny* oraz tłumaczenia *Psalmów*. W 1761 r. wykupił Czarnolas Józef Jabłonowski i rozpoczął starania o zachowanie dla potomnych pamięci o siedzibie poety.

Na miejscu, gdzie według tradycji miał stać dworek Kochanowskiego, wznosi się neogotycka kaplica z l. 1826-46, z grobowcami Jabłonowskich i Lubomirskich oraz obrazem św. Marii Magdaleny z pocz. XIX w. Odkryte niedawno fragmenty fundamentów tego budynku mogą pochodzić z 2 poł. XVI w. Murowany dworek zbudowano ok. 1870 r. dla Władysława Jabłonowskiego, prawdopodobnie na miejscu dawnego dworu Raczyńskich z 1789 r., a spalonego w 1853 r. Od 1961 r. w dworku, gruntownie przebudowanym w l. 1979-80, mieści się Muzeum Jana Kochanowskiego.

Dwór otacza piękny, romantyczny park, w którym z dawnego założenia zachowały się stawy. W parku rosną liczne lipy, graby, egzotyczne gatunki drzew oraz dąb — pomnik przyrody. W miejscu słynnej lipy stoi XIX-wieczny, kamienny obelisk z symbolicznym sarkofagiem Urszulki, popiersiem Piotra Kochanowskiego, bratanka Jana (niesłusznie przypisywanym Janowi) oraz zniekształconym fragmentem *Trenu XIII*. Przed dworem okazały pomnik Jana Kochanowskiego, dłuta Mieczysława Weltera, wzniesiony z okazji 450 urodzin poety.

W muzeum (czynnym codziennie w godz. 8-16, prócz poniedziałków) znajdują się nieliczne, zachowane po Kochanowskim pamiątki: drzwi metalowe z herbem Korwin i inicjałami JK, pochodzące prawdopodobnie ze skarbca spalonego w 1720 r. oraz wyściełany kurdybanem fotel poety.

Przyst. PKS na linii Kozienice — Zwoleń. Restauracja „Pod Lipą”. Sklep.

Dwór z ok. połowy XIX w na miejscu drewnianego z 1789 r. spalonego w 1853 r. obecnie siedziba Muzeum J. Kochanowskiego.

CZARNOLAS

Neogotycka kaplica z 1826-46 w parku obok dworu. Wg tradycji na fundamentach dawnego dworu J. Kochanowskiego z ok. 1560 r. rozebranego ostatecznie w 1830 r.

Już Ignacy Krasicki skarżył się:
*Darmo szukałem w odmianie wieczystej
Owej rozkosznej lipy rozłożystej
Pod której niegdyś ulubionym cieniem
Wdzięcznym mąż wielki rozrzewnił
się pisaniem.*

Nie mógł jej znaleźć, ponieważ 12 lat wcześniej, w 1770 r. drzewo to przestało istnieć. Jeśli stara lipa rzeczywiście przetrwała do tej pory, musiała być wówczas drzewem wiekowym i w naturalny sposób umierającym ze starości. W 1826 r. był stary gospodarz nazwiskiem Pierzchała, który pamiętał jak spróchniała lipa sama się wywróciła.

Jest też i druga wersja. Kazimierz Wójcicki, który w latach dwudziestych XIX w. zebrał dane o ostat-

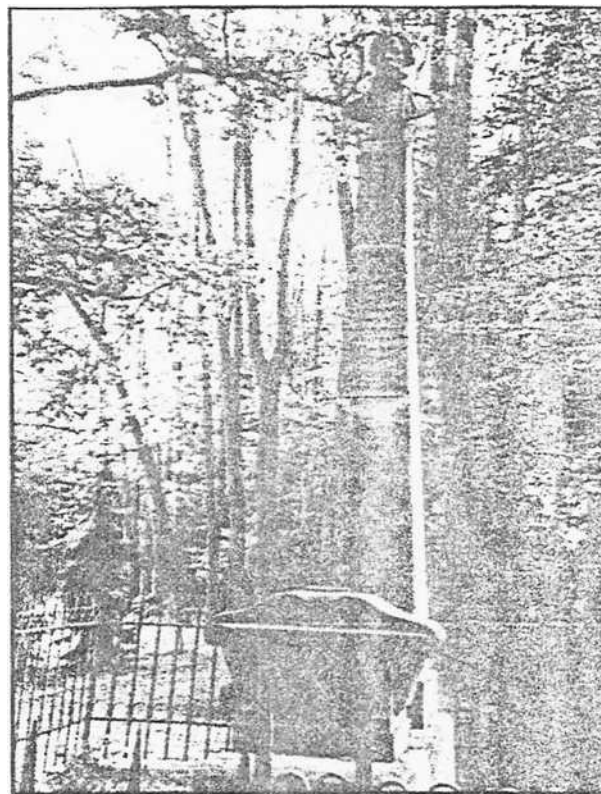
LIPA MISTRZA JANA

nich chwilach lipy Jana Kochanowskiego tak pisał:
„... gdym zwiedzał Czarnylas i zbierał troskliwie podania miejscowe, dowiedziałem się, że ekonom zarządzający Czarnolasem, gdy mu na podwórzu zdała się zawadzać owa stara lipa, bo zasłaniała widok z okna na zabudowania dworskie, kazał ją ściąć i przez zimę całą miał z niej dosyć paliwa. Z wiosną i pień ogromny wykopał, ażeby śladu żadnego nie pozostało. Wersję tę powtórzył Michał Wiszniewski:... sławną lipę wydrążoną, dopiero przed kilku laty ekonom Czarnolesia na drewna zrąbał, z wielkim Jabłonowskiej, dziedziczki tej wsi żalem, a Teofil Lenartowicz napisał:

„Drzewo, które pociągało ku tym stronom.

Lipę twoją, pijanica wyrąbał ekonom”.

Po 1824 r. Magdalena Lubomirska położyła na miejscu, gdzie rosta lipa płytę kamienną o długości 290 cm i szerokości 200 cm. Przekątna tej płyty, według podania miała, wyobrażać średnicę tego drzewa. Jeśliby przyjąć ten przekaz za pewny to lipa Kochanowskiego miałaby u podstawy średnicę 352,3 cm, a więc wymiar przesadzony i nieosiągalny przez ten gatunek drzew.

Czarnolas: W parku w miejscu słynnej lipy Kochanowskiego stoi XIX-wieczny, kamienny obelisk z symbolicznym sarkofagiem Urszulki, popiersiem Piotra Kochanowskiego, bratanka Jana (niesłusznie przypisywanym Janowi) oraz ze zniekształconym fragmentem Trenu XIII.

Upamiętnienia „skromnego zacisza” Jana Kochanowskiego domagali się już pierwsi zwiedzający Czarnolas. Dopiero na początku lat czterdziestych XIX w. córka Magdaleny Lubomirskiej – Teresa, na położonej już płycie wzniosła pomnik w formie obelisku, z piaskowca kunowskiego. Syn Teresy, Władysław Jabłonowski, wychodząc na przeciw pogładowi, że kompozycja pomnika była niepełna, zlecił odnowienie go łącznie z rozbudową.

Zadanie przyjął do realizacji Martini, rzeźbiarz warszawski, który już w 1867 r. przystąpił do wykonywania w piaskowcu popiersia poety, zaś wszystkie pozostałe prace ukończył w roku 1868.

Stanisław MATYSIAK
Fot. autora

Poniedziałek dnia 10 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

/ grupa A /

CZARNOLAS   Z biwaku przy szkole podstawowej wyruszamy szosą asfaltową w kierunku wschodnim. Po dojściu do szlaku niebieskiego idziemy dalej na wschód szlakiem do miejscowości Grzywacz. Stąd drogą polną nadal w kierunku wschodnim mijamy skraj lasu i po ok. 2 km od lasu dochodzimy do szosy asfaltowej. Przecinamy ją i nadal polną drogą w kierunku północno-wschodnim idziemy prosto do WYSOKIEGO KOŁA. Tu zwiedzamy Sanktuarium Maryjne z cudownym obrazem Matki Bożej Królowej Różańca Świętego. Zapisujemy historię kościoła i historię cudownego obrazu, robimy zdjęcia.

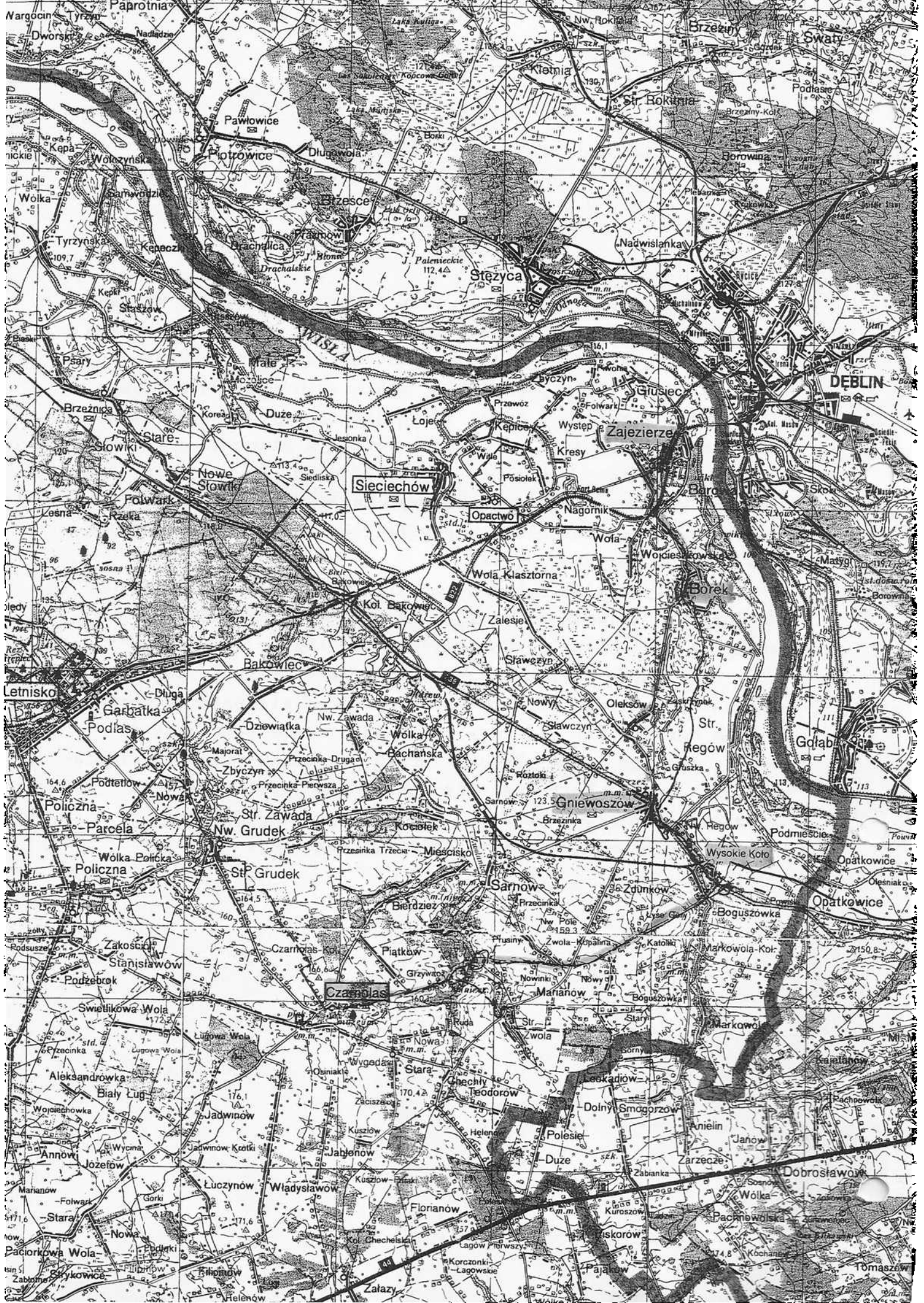
Z Wysokiego Koła szosą asfaltową ok. 3 km idziemy do GNIEWOSZOWA. Zwiedzamy Rynek, nowowbudowany kościół i o godzinie 12,56 autobusem PKS jedziemy do BORKU.

Z Borku idziemy szosą asfaltową w kierunku północno-zachodnim. Po lewej stronie szosy ok. 200m widoczne są obwarowania Fortu Borek twierdzy dęblińskiej. Nie dochodząc do toru kolejowego szosa skręca w prawo, my drogą brukowaną idziemy prosto. Droga brukowana przechodzi pod torem kolejowym i za nim skręca w prawo. Drogą tą dochodzimy do ZAJEZIERZA.

Tu biwakujemy przy szkole podstawowej.

Trasa piesza 17 km.

WYSOKIE KOŁO – wieś w pow. kozienickim (gm. Gniewoszów), w dolinie środkowej Wisły, ok. 250 mieszkańców.

Klasztor dominikanów, wczesnobarokowy z 1637 r. (zachowane jedno skrzydło); kościół wybudowany po 1685 r. bazylikowy z dwiema wieżami i dwiema kaplicami kopułowymi przy prezbiterium, przebudowany. Polichromia barokowa z poł. XVIII w. W jednej z kaplic cudowny obraz Matki Bożej Królowej Różańca Świętego.

Sanktuarium Najświętszej Marii Panny

Królowej Różańca Świętego

Historia kościoła

Fundatorem kościoła w Wysokim Kole był Stanisław Witowski, kasztelan sandomierski, starosta zwolenński, właściciel dóbr Regów, Wysokie Koło i Boguszówka.

Budowę kościoła rozpoczął w roku 1637. W roku 1661 Kanclerz Koronny Jan Wielopolski dokończył budowę, ufundował klasztor i sprowadził zakonników ojców Dominikanów z Lublina. Konsekracji kościoła dokonał w roku 1694 ks. biskup Stanisław Szembek z Krakowa. Po kasacji zakonu Dominikanów w roku 1870, rząd rosyjski obsadził w Wysokim Kole Reformatorów Franciszkanów. Do roku 1891 kościół w Wysokim Kole pełnił funkcję kościoła parafialnego.

Sanktuarium NMP Królowej Różańca Świętego

Historia obrazu

W kościele od ponad 300 lat znajduje się łaskami słynący wizerunek Madonny z dzieciątkiem Jezus na lewej ręce i różą w ręce prawej. Obraz jest pochodzenia zachodniego wykonany techniką holenderską nieznanego autorstwa. Przywieziony został z Moskwy przez Marię Kalinowską żonę cześnika Czerwonowrockiego. W roku 1684 po powrocie z Wyprawy Wiedeńskiej Antoni Bębnowski z Zarudzia koło Zamościa oddał obraz pod opiekę zakonników ojców Dominikanów. 18 sierpnia 1974 roku koronacji dokonał Prymas Tysiąclecia ks. kardynał Stefan Wyszyński. W roku 1984 uroczystie obchodzono jubileusz 300 lecia obecności Matki Bożej w obrazie wysokokolskim.

Poniedziałek dnia 10 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

/ grupa B /

CZARNOLAS   Z biwaku przy szkole podstawowej wyruszamy szosą asfaltową w kierunku wschodnim. Po dojściu do szlaku niebieskiego idziemy tym szlakiem do miejscowości Grzywacz. Stąd polną drogą bez szlaku idziemy w kierunku niewielkiego lasku. Do lasku tego nie wchodzimy lecz idziemy nadal polną drogą do słabo widocznego młyna. Przy młynie tym przechodzimy przez wąską groblę i za nim prostą drogą polną dochodzimy do asfaltowej szosy. Przy niej kapliczka. My przecinamy szosę i dalej idziemy polną drogą do WYSOKIEGO KOŁA. Tu zwiedzamy Sanktuarium Maryjne z cudownym obrazem Matki Bożej Królowej Różańca Świętego.

Z Wysokiego Koła idziemy 3 km asfaltową szosą do GNIEWOSZOWA. W Gniewoszowie wchodzimy do Rynku. Trzymając się prawej pierzei skręcamy w prawo w dół. Uliczkami Gniewoszowa wychodzimy na polną drogę. Drogą tą w kierunku północnym przechodzimy przez Regów Stary i dochodzimy do wsi BOREK.

Z Borku idziemy szosą asfaltową w kierunku północno-zachodnim. Po lewej stronie szosy ok. 200m widoczne są obwarowania Fortu Borek twierdzy dęblińskiej. Przed torem kolejowym szosa asfaltowa skręca w prawo, my opuszczamy ją i idziemy prosto drogą brukowaną. Drogą tą przechodzimy pod torem kolejowym i za nim tą samą drogą idziemy do ZAJEZIERZA.

Tu biwakujemy przy szkole podstawowej.

Trasa piesza   26 km.

GNIEWOSZÓW – wieś w pow. kozienickim, w dolinie środkowej Wisły; siedziba urzędu gminy, ok. 700 mieszkańców. W latach 1693 – 1869 Gniewoszów był miastem założonym na gruntach wsi Oleksów przez właściciela tamtejszych dóbr - Jana Gniewosza. Na terenie obecnej miejscowości w latach 1735 – 1869 istniało drugie prywatne miasto – Granica, które z czasem zostało wchłonięte przez Gniewoszów.

Tu urodził się Zbigniew Rybicki ps. „Szejk” (1926-1977), bibliotekarz, żołnierz BCh „Bilofa” i „Tomasza”. Brał udział w akcjach pod: Grzywaczem, Pionkami, Zakrzowem i Gniewoszowem.

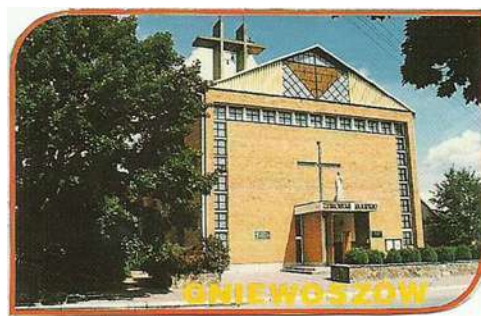
Urząd Gminy

poczta

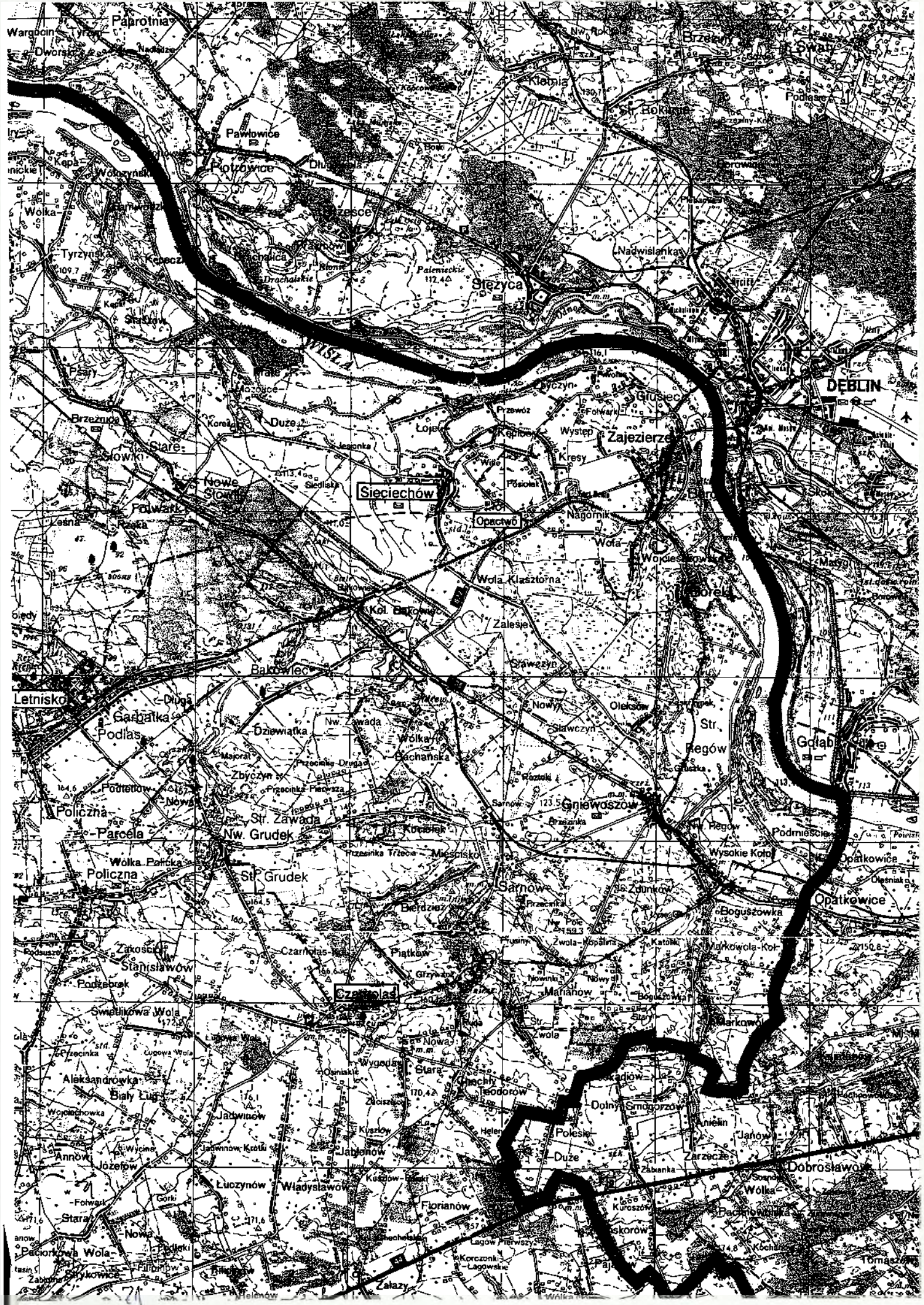

Restauracja

Kościół parafialny

Wtorek dnia 11 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

/ grupa A /

ZAJEZIERZE Z biwaku przy szkole podstawowej wyruszamy w kierunku stacji kolejowej. Przy stacji bierze początek szlak czarny, którym idziemy w kierunku wsi Głusiec. Przy szlaku tym pomnik bohaterowi 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki, kapralowi Michałowi Okurzałemu. Szlak czarny doprowadza nas do szlaku zielonego. Stąd idziemy szlakiem zielonym w kierunku północno-zachodnim. Przechodzimy przez wieś GŁUSIEC i dalej do przysiółka Piwonia, leżącego nad Wisłą. W piwonii wchodzimy na wał przeciwpowodziowy. Po 1 kilometrze zchodzimy z wału i nadal szlakiem zielonym dochodzimy do wsi ZBYCZYN. W Zbyczynie skręcamy w prawo 90° na południowy-zachód. Drogą brukowaną potem polną dochodzimy do mostku na rzece Łacha. Przechodzimy przez mostek i dochodzimy do wsi KĘPICE. Tu skręcamy 90° drogą asfaltową przez wieś. We wsi przy dawnej szkole pomnik żołnierzom BCh i AK. Przy pomniku szlak skręca w lewo polną drogą. Prowadzi on do widocznego stąd OPACTWA. Jest to pobenedyktynski zespół architektoniczny obejmujący kościół, skrzydło dawnego budynku klasztornego, pałac opacki oraz budynek przeoratu. Zwiedzamy kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Dziesięciu Tysięcy Męczenników i jego podziemia z sarkofagiem zakonnika oraz fragmentami murów romańskich. Fotografujemy zespół, zapisujemy historię kościoła i idziemy drogą asfaltową do torów kolejowych. Drogą szutrową wzdłuż torów dochodzimy do stacji kolejowej BĄKOWIEC. Stąd pociągiem jedziemy do GARBATKI. Przy stacji w Garbatce pomnik ku czci partyzantów Gwardii Ludowej i obrońców władzy ludowej. Na budynku stacji kolejowej, tablica poświęcona działaniom w tych okolicach oddziałów AK, BCh i AL. Od stacji szlakiem niebieskim dochodzimy do Ośrodka Sportu i Rekreacji w GARBATCE-LETNISKU. Tu biwakujemy.

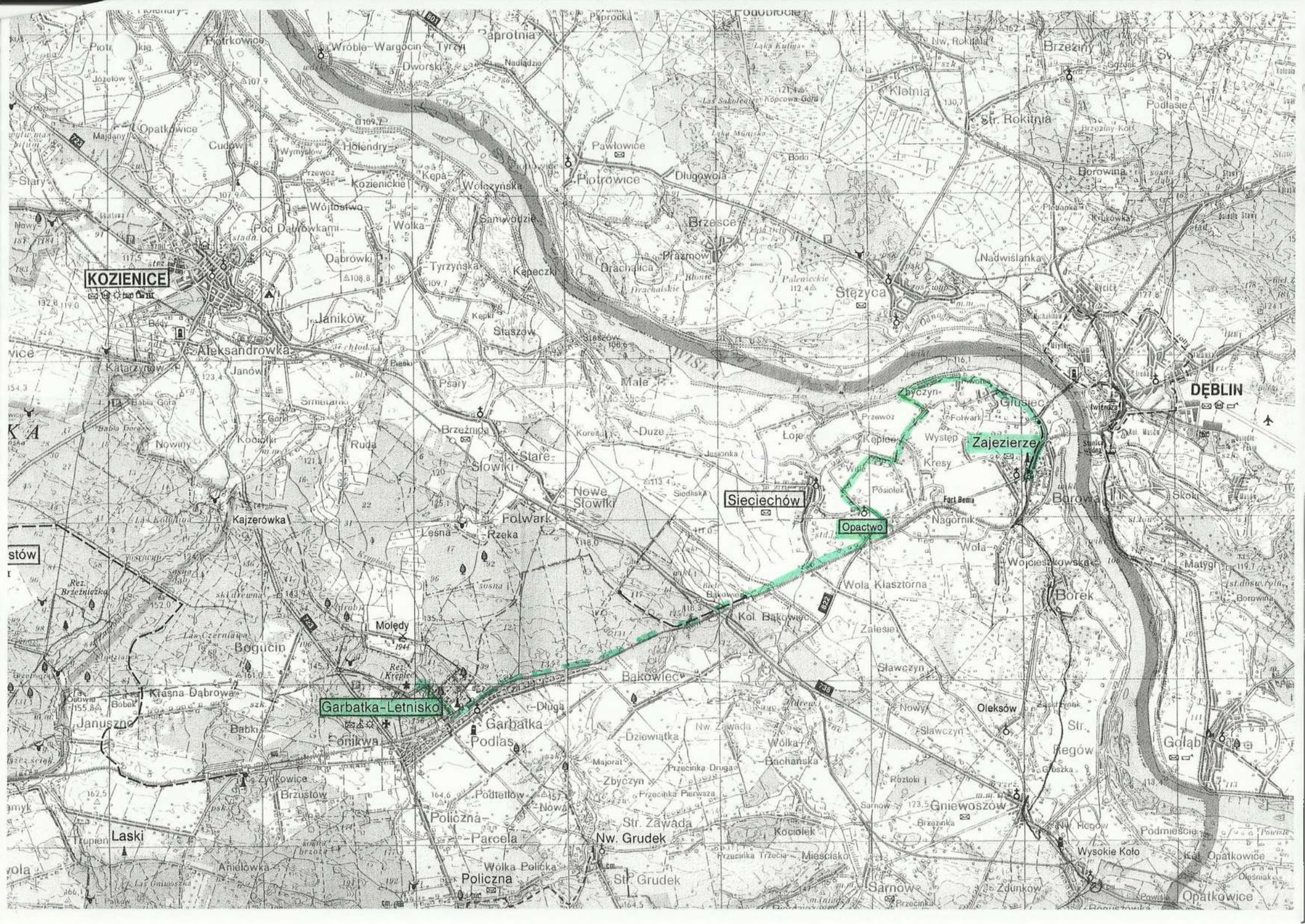
Trasa piesza 14 km.

Zajezierze. Dzień Spódnicowy. Przed wyrusze-
niem na trasę Ewa Galińska i Staszek Ciecko z Tele-
niej Góry, Basia Marusiak ze Złotoryi, Antos Litwin
z Olszyny, Wala Krawczyk z Gryfowa Śl.

KOZIŃCE

Sieciechów

Opactwo

Zajezerze

Garbatka-Letnisko

DĘBLIN

stów

Laski

Opatkowie

Sarnów

Gniewoszów

Str. Zawada

Str. Grudek

Policzna

Policzna

Anielówka

vola

Januszn

stów

K A

vice

Stary

Magdany

Piotrkowice

Piotrkowice

Piotrkowice

*Staszek Ciećko z Jeleniej Góry i Antos' Litwin
z Olszyny w Dniu Spódnicowym.*

Wtorek dnia 11 lipca 2000r

P R Z E B I E G · T R A S Y

/ grupa B /

ZAJEZIERZE Z biwaku wyruszamy w kierunku stacji kolejowej w Zajezierzu. Przy stacji bierze początek szlak czarny, którym idziemy w kierunku wsi Głusiec. Przy szlaku tym pomnik bohaterowi ostatniej wojny, kapralowi Michałowi Okurzałemu. Czarnym szlakiem dochodzimy do szlaku zielonego idącego z Dębina. Od tąd idziemy szlakiem zielonym w kierunku północno-zachodnim. Przechodzimy przez wieś GŁUSIEC i dalej do przysiółka Piwonia leżącego nad Wisłą. Tu wchodzimy na wał przeciwpowodziowy. Po 1 kilometrze marszu schodzimy z wału i nadal szlakiem zielonym dochodzimy do wsi ZBYCZYN. W Zbyczynie skręcamy w prawo 90° na południowy-zachód drogą brukowaną. Na końcu wsi bruk kończy się i dalej jest droga polna. Drogą tą dochodzimy do rzeczki Łacha, przechodzimy przez mostek i wchodzimy do wsi KĘPICE. Tu skręcamy na drogę asfaltową przez wieś. Przy dawnej szkole stoi pomnik poświęcony żołnierzom BCH i AK. Przy pomniku szlak skręca w lewo w polną drogę. Prowadzi on do widocznego stąd OPACTWA. Idziemy tam. Jest to pobenedyktyński zespół architektoniczny obejmujący kościół, skrzydło dawnego budynku klasztornego, pałac opacki oraz budynek przeoratu. Zwiedzamy kościół p.w. Wniebowzięcia NMP i Dziesięciu Tysięcy Męczenników oraz jego podziemia z fragmentami murów romańskich.

Z Sieciechowa-Opactwa drogą asfaltową szlakiem zielonym idziemy do wsi SIECIECHÓW. Leży ona nad Jeziorem Czaplim. We wsi kościół p.w. św. Wawrzyńca z lat 1710-69, barokowy. Na ryneczku zwieńczona krzyżem figura postawiona dla upamiętnienia odzyskanie niepodległości w 1918 roku.

Z Sieciechowa wychodzimy szlakiem zielonym polami w kierunku zachodnim. Po ok. 3 km dochodzimy do kanału. Przy kanale skręcamy w prawo i brzegiem kanału dochodzimy po ok. 0,5 km do mostu. Tu szlak skręca w lewo przez most w kierunku południowo-zachodnim. Lasem dochodzimy do szosy Kozienice - Góra Puławska. Zaraz za szosą tor kolei dojazdowej do elektrowni w Świerżach Górnych. My drogą leśną idziemy prosto i po 1 kilometrze od szosy dochodzimy do szlaku czarnego. Tu szlak zielony skręca w prawo 90° na północny-zachód a po ok. 1,2 km skręca 90° w lewo na południowy-zachód by znów po ok. 1,5 km skręcić w lewo na południe. Cały czas drogami leśnymi idziemy i dochodzimy

do Garbatki-Letnisko. Szlakiem idziemy do torów kolejowych. przy stacji kolejowej pomnik ku czci partyzantom Gwardii Ludowej i obrońców władzy ludowej. Na budynku stacji kolejowej, tablica poświęcona działającym w tych okolicach w czasie ostatniej wojny oddziałom AK, BCh, i AL. Od stacji szlakiem niebieskim dochodzimy do Ośrodka Sportu i Rekreacji w GARBATCE-LETNISKU.

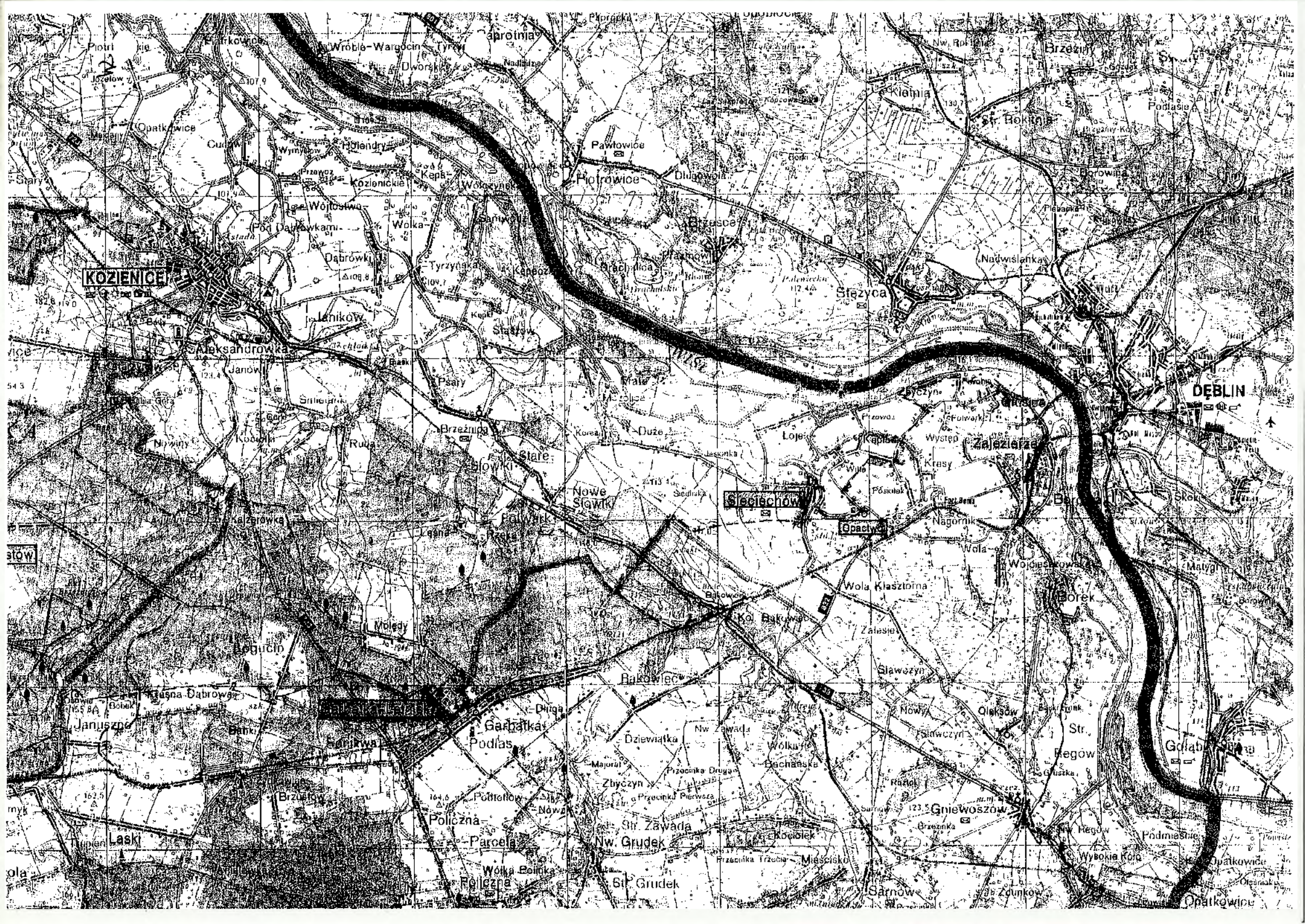
Tu biwakujemy.

Trasa piesza 27 km.

Pomnik żołnierzom 28 Dywizji Piechoty

SIECIECHÓW

Wieś, dawniej miasto, 14 km na pd. wsch. od Kozienic, w dolinie Wisły, nad malowniczym, zakolowym Jez. Czaplím (Sieciechowskim).

Do XIV w. leżał na prawym (!) brzegu Wisły, przy ujściu Wieprza. Ślady osadnictwa pochodzą z czasów wpływów rzymskich. Pierwsza wzmianka znajduje się w *Kronice* Galla Anonima z 1096 r., lecz gród w miejscu zwanym dziś Wójtową Górą, istniał zapewne już wcześniej. Kontrolował przeprawy przez Wisłę i Wieprz na szlaku handlowym, prowadzącym z Rusi do Małopolski. Osada przygodowa mieściła się na sąsiedniej kępie wiślanej — Ostrowie Wielkim. Nazwa dzisiejszej osady związana jest niewątpliwie z Sieciechem Starszym (palatynem ks. Władysława I Hermana), który więził tu Zbigniewa, syna Hermana. Jednakże ciągle odzywają opinie, że „właściwego” Sieciechowa należy szukać w okolicy Płocka. W XIII i XIV w. siedziba kasztelanii (obronny zamek, którego lokalizacja nie jest dokładnie znana, istniał do XVIII). W XIV w., po litewskich i tatarskich najazdach oraz zmianie koryta Wisły, osada straciła dawne znaczenie. Miasto założono prawdopodobnie już w XIV w. (w 1377 ks. mazowiecki Siemowit III nadał prawo cotygodniowych targów), znany przywilej lokacyjny pochodzi jednak dopiero z 1430 r. Nadał go opat Prokop, a zatwierdził w 1432 r. król Władysław Jagiełło. W herbie miasta znajdowała się litera „S” z koroną i gwiazdami na błękitnym polu. W 1607 r. siedziba rokoszan Zebrzydowskich. Z obozu pod Sieciechowem w 1792 r. ks. Józef Poniatowski i Tadeusz Kościuszko wystali królowi swoją dymisję. Prawa miejskie utracił Sieciechów w 1869 r. Stąd wywędzili się w Polsce przedwojennej i powojennej liczni brukarze polskich dróg.

Obecna wieś posiada rozległy, czworoboczny rynek. Kościół parafialny św. Wawrzyńca, pierwotny z 1326 r. Po pożarze w 1707 wzniesiono w l. 1710-69 nowy kościół w stylu barokowym. Budowniczym kościoła był Andrzej Janowicz. Ołtarz główny pochodzi z 1768 r., w bocznym ołtarzu obraz z XVII w., doskonale zachowany. Większość wyposażenia jest XVIII-wieczna, polichromia zaś z XIX w. Dzwonnica z XIX w., z 2 dzwonami — 1459 i 1525 r.

Przy drodze prowadzącej nad malownicze Jez. Czaple (miejsce gniazdowania wielu gatunków ptaków wodnych i błotnych) zwieńczona krzyżem figura, wybudowana dla upamiętnienia odzyskania niepodległości w 1918 r.

Siedziba gminy. Przyst. PKS na linii Kozienice — Dęblin (przez Sieciechów). Bar „Zgoda”. Sklepy.

Ul. Kozienicka. Kościół p.w. św. Wawrzyńca.

Z A J E Z I E R Z E   -   G Ł U S I E C

Pomnik przy czarnym szlaku

Bohaterowi 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki kapralowi MICHAŁOWI OKURZAŁEMU, który po przeprawieniu się na zachodni brzeg Wisły zginął w sierpniu 1944 roku nadając przed śmiercią swój ostatni meldunek. "Niemcy nas otoczyli. Zасыpują nas granatami. Krzyczą żeby się poddać, ale Polacy się nie podają. Padł lektor Jakubowski. Zostałem sam, bijcie prosto na mnie. Jak najwięcej ognia. Niszczę radiostację. Bijcie na mnie. Niech żyje Polska!"

Na lewym boku.

Żołnierzom 1 pułku piechoty, 1 pułku artylerii lekkiej, 4 pułku artylerii przeciwpancernej, 1 batalionu saperów, pododdziału moździerzy 1 i 3 pułku piechoty wchodzących w skład 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki, którzy polegli w walce z wojskami hitlerowskimi o przyczółek w tym rejonie w sierpniu 1944 roku. **CZEŚĆ ICH PAMIĘCI!**

Z tyłu pomnika.

Chwała bohaterom poległym za Polskę Ludową w 25 rocznicę PRL, społeczeństwo powiatu kozienickiego, miasta Dęblin.

Na prawym boku.

Żołnierzom I Armii Wojska Polskiego, 8 Armii Gwardii, 59 Armii Radzieckiej i poległym w bitwie z wojskami hitlerowskimi na odcinku od Dęblina do Puław w dniach od 28. 07 do 4. 08.1944 roku. **CZEŚĆ ICH PAMIĘCI!**

GŁUSIEC – wieś nad Wisłą w pow. kozienickim (gm. Sieciechów), w dolinie środkowej Wisły, ok. 300 mieszkańców. Na skraju wsi, w miejscu walk w sierpniu 1944 r. - kurhan poświęcony bohaterskiemu kapralowi artylerzyście Michałowi Okurzałemu, upamiętniający próbę uchwycenia przez Polaków przyczółka na lewym brzegu Wisły.

Jest tu węzeł szlaków: szlak zielony ze Zwolenia do Kocka i szlak czarny do Zajeziera.

KĘPICE

Pomnik przy szkole

Bojownikom o niepodległość, żołnierzom BCh i AK z gminy Sieciechów oraz upamiętnienia pacyfikacji wsi Kępice 12.09.1943r
Tutejsze społeczeństwo ku pokrzepieniu serc. Rok 1993.

SIECIECHÓW–OPACTWO

Wieś, 2 km na pd. wsch. od Sieciechowa, w dolinie Wisły.

Założona na gruntach należących do benedyktynów sieciechowskich ok. 1132 r., w bezpośrednim sąsiedztwie klasztoru, który mieścił się na kępie wiślanej. Ks. Konrad I Mazowiecki więził w nim Bolesława Wstydliwego i jego matkę Grzymistawę. Jan Długosz jako datę powstania klasztoru podaje rok 1010, a jako fundatora Bolesława Chrobrego, jednakże w rzeczywistości uposażono go pomiędzy 1132 a 1139 r., dodając do nadań książęcych część dóbr Sieciecha Młodszego, cześnika Bolesława Krzywoustego (skonfiskowanych po jego ucieczce z pola bitwy w 1137 podczas wyprawy na Ruś Halicką). W 1530 r. wzniesiono nowy drewniany klasztor, rozbudowany i obwarowany następnie przez opata Józefa Wereszczyńskiego. Spłonął on w 1682 r. Obecne budynki pochodzą z XVIII w. Zostały one w czasie I wojny światowej bardzo uszkodzone, częściowo odbudowano je w okresie międzywojennym i powojennym. Klasztor uległ kasacji w 1819 r. Mieściła się w nim znana szkoła prowadzona przez benedyktynów, nad którą opiekę sprawowała Akademia Krakowska. Uczyli tu m.in.: Jan Sylwiusz z Czarnolasu, późniejszy profesor filozofii w Collegium Maius oraz poeta Sebastian Klonowic. Benedyktyni sieciechowscy słynęli z zamiłowania do muzyki (muzykowanie było zresztą częścią reguły zakonnej).

Pobenedyktyński zespół architektoniczny obejmuje: kościół, skrzydło dawnego budynku klasztornego, pałac opacki oraz budynek przeoratu. Kościół parafialny Wniebowzięcia Matki Boskiej i Dziesięciu Tysięcy Męczenników, późnobarokowy, na planie krzyża greckiego. Sklepienie kolebkowe z lunetami, na gurtach. Transept przykryty spłaszczoną kopułą. Ściany pokrywa wspaniała polichromia z l. 1770-79, przedstawiająca portrety Bolesława Chrobrego, Sieciecha, opatów oraz liczne motywy roślinne, a także sceny religijne. Wyposażenie pochodzi w całości z XVIII w. Elewacje wewnętrzne powyginane, z gzymsami i pilastrami. Z budynku klasztornego zachowało się wsch. skrzydło; z fragmentem ściany romańskiej, zbudowanej z regularnych ciosów, mającej wysokość 2 kondygnacji oraz ruinami dużego refektarza. Plebania (dawny przeorat) z herbem klasztoru nad drzwiami wejściowymi i datą 1733. Były opacki klasycystyczny pałac ma zachowane elementy z XVIII i XIX w. Dziedziniec przed klasztorem obramowany jest murem z 4 kaplicami (XVIII). W rogu dziedzińca stoi dzwonnica z końca XVIII w.

Zespół pobenedyktyński w Sieciechowie-Opactwie

Historia kościoła rzymsko-katolickiego

parafii Sieciechów - Opactwo

Data budowy zespołu kościoła i klasztoru jest nieznaną. Długosz twierdzi, że pierwszy król Polski Bolesław Chrobry wystawił klasztor w 1010 roku i sprowadził z klasztoru świętokrzyskiego do Sieciechowa mnichów benedyktyńskich. Ksiądz Józef Gacki 1872 fundację klasztoru przyznaje Bolesławowi Krzywoustemu 1102-1138. Inni historycy Bolesławowi Śmiałemu 1058-1079.

Pierwszy klasztor uległ zniszczeniu ok. 1530 roku. Opat Maciej z Ryczywołu wystawił na nowo klasztor z drzewa modrzewiowego a ten w 1680 roku został zniszczony przez pożar. Budowę obecnego kościoła rozpoczął w 1739 roku opat Józef Kurda-Kurdwanowski. Ukończył w roku 1770: opat Wawrzyniec Moharewicz. Upiększył w roku 1779 opat Leonard Prokopowicz a w roku 1780 konsekracji dokonał ks. biskup Jan Kanty Jenczewski sufragan lubelski pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Kościół wybudowano w stylu barokowym, w kształcie krzyża o wymiarach: długość 27m, szerokość 9m, wysokość ok. 20m, grubość murów sięga 2m.

Do roku 1819 kościół i budynki klasztorne były w dobrym stanie. W roku 1819 nastąpiła kasata klasztoru. Zakonnicy byli zmuszeni rozejść się do innych klasztorów. Cały majątek klasztoru przekazano majorowi rosyjskiemu. W roku 1845 kościół zamieniono na magazyn a sprzęty kościelne wywieziono do innych parafii. W 1885 roku kościół odrestaurowano. Zbudowano nowe organy a ks. biskup Sutkiewicz dokonał konsekracji. W 1914 roku na skutek działań wojennych, kościół uległ częściowemu zniszczeniu a zabudowania klasztorne całkowicie. W tym też czasie zginęły akta archiwalne, rękopisy i dokumenty klasztorne. Część klasztoru, która obecnie jest widoczna została odbudowana po roku 1945.

W roku 1916 ks. proboszcz Siwecki doprowadził kościół do możliwego stanu. W latach 1943-46 odnowiona została polichromia kościoła przez profesorów Władysława i jego syna Kazimierza Drapiewskich z Pelplina i Alojzego Teicherta z Poznania. Obok kościoła po prawej stronie znajduje się plebania - dawny przeorat - z herbem Toporczyńskich z napisem AD 1733.

Po lewej stronie Państwowy Dom Dziecka - dawna szkoła benedyktyńska, w której uczył poeta Sebastian Klonowic a początkowe nauki pobierał Jan Kochanowski. Szkoła istniała już w 1505 roku. Ostatnie badania archeologiczne wykazały, że część zakrystii na korytarzu klasztornym, która obecnie jest widoczna a także część fundamentów pochodzą z pierwotnego kościoła romańskiego.

Widok na zabudowania klasztoru i kościoła

Kościół p.w. Wniebowzięcia NMP i Dziesięciu Tysięcy Męczenników w Sieciechowie-Opactwie.

BĄKOWIEC

Wieś, 17 km na pd. wsch. od Kozienic, leżąca na skraju najdalej na wsch. wysuniętych drzewostanów Puszczy Kozienickiej.

Na odcinku linii kolejowej Bąkowiec — Nowe Słowiki 12 października 1918 r. Oddział Lotny Polskiej Organizacji Wojskowej przeprowadził udaną akcję (tzw. Eks Bąkowiecki), w czasie której zdobyto przewożone przez austriackich okupantów pieniądze (1,8 mln koron). Podczas hitlerowskiej okupacji Oddział GL im. Dionizego Czachowskiego na trasie Bąkowiec — Garbatka wykoleił 3 niemieckie pociągi.

Na wydmie obok przejazdu kolejowego źle zachowany cmentarz wojenny z I wojny światowej. W okolicy rozległe łąki oraz duże stawy założone w okresie międzywojennym w miejscu dawnego Jez. Bąkowieckiego. Na stawach i w ich okolicy gnieźdzą się liczne gatunki ptaków (m.in.: łabędzie, bataliony, remizy, podróżniczki, krakwy i płaskonosy). Na brzegu lasu wysokie małownicze wydmy, zwane Górami Karierskimi, z których roztacza się piękny widok na dolinę Wisły. W nieczynnych piaskowniach rosną rzadkie rośliny chronione: rosiczka okrągłolistna i widłak torfowy. Pośród stawów, przy drodze Kozienice — Puławy, kapliczka słupowa (XVIII ?).

St. PKP na linii Dęblin — Radom. Przyst. PKS na linii Kozienice — Dęblin (Puławy). Sklep.

GARBÁTKA

Duża wieś, składająca się z kilku części: Garbatka–Letnisko, Garbatka–Podlas, Garbatka Długa i inne, 15 km na pd. od Kozienic, na pd.–wsch. skraju Puszczy Kozienickiej.

Nazwę swą zawdzięcza licznym terenowym „garbom”. Znana od XV w., należała do rodziny Szlizów z Piastowa, później przeszła w ręce Kochanowskich (przez małżeństwo Barbary Szlizówny z Janem, dziadem poety). W 1 poł. XIX w. tutejszy folwark dzierżawił pisarz August Wilkoński wraz z żoną Pauliną, także pisarką i pamiętnikarką. Po I wojnie światowej nastąpił szybki rozwój wsi i powstanie osady letniskowej (Garbatka–Letnisko), położonej na pn. od st. PKP, wśród malowniczych sosnowych borów. W 1942 r. hitlerowcy przeprowadzili tu 2 krwawe pacyfikacje, w których zginęły 62 osoby pochodzenia żydowskiego, a ok. 800 osób zostało wywiezionych do obozów koncentracyjnych, skąd nikt nie powrócił. Pacyfikację z 12 lipca 1942 r. upamiętnia pomnik przed bramą Zakładów Chemicznej Przeróbki Żywicy. Podczas okupacji działały w okolicy oddziały AK i BCh oraz Oddział GL im. Dionizego Czachowskiego, który w l. 1943-44 przeprowadził 9 udanych akcji kolejowych, co upamiętnia tablica na budynku stacyjnym.

Przed stacją pomnik ku czci partyzantów Gwardii Ludowej i obrońców władzy ludowej. Przy przejeździe kolejowym, w zach. części wsi, kamień z datą wymarszu 1 Kompanii Kadrowej Legionów Polskich (6 sierpnia 1914). We wsi duży tartak i Zakłady Chemicznej Przeróbki Żywicy.

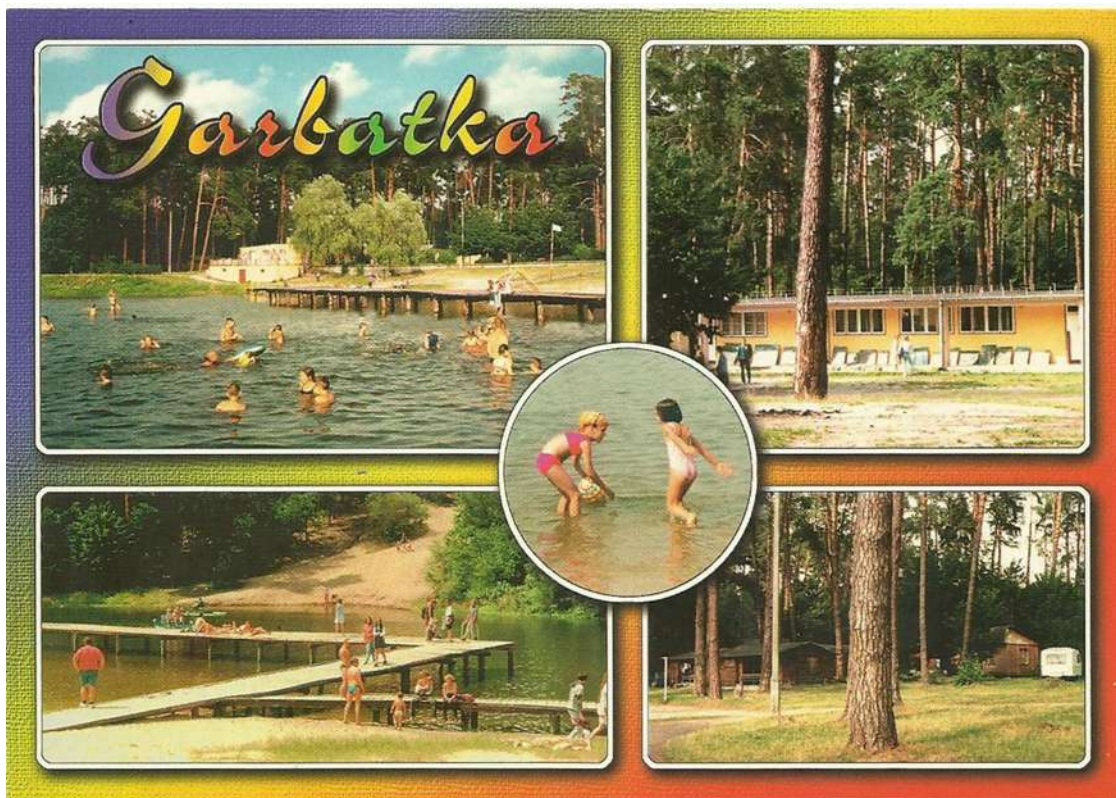
Tu urodził się Antoni Bocian (1904-1987), absolwent Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty w Berezie Kartuskiej, nauczyciel w szkołach powszechnych w Brzózcie i Gniewoszowie, uczestnik wojny obronnej w 1939 r., m.in. walczył w obronie Warszawy, odznaczony Orderem Virtuti Militari, jeńiec niemiecki. Po II wojnie światowej wykładał w Szkole Technicznej w Radomiu, a od 1955 pełnił funkcję dyrektora Technikum Samochodowego w Radomiu.

Przez Garbatkę przechodzą dwa szlaki: niebieski z Janowca n. Wisłą do Mniszewa i zielony ze Zwolenia do Kocka.

*Urząd Gminy, Urząd Pocztowy, Ośrodek Sportu i Rekreacji.
Fragment miasta.*

Ośrodek Sportu i Rekreacji. Miejsce naszego biwaku i zabaw - pływanie w arbuzie i kąpiel w błocie oraz konkursy spodnicowy.

Środa dnia 12 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

/ grupa A /

GARBATKA-LETNISKO   Z biwaku wyruszamy szlakiem niebieskim w kierunku północno-zachodnim wzdłuż prawego brzegu jaru Brzeźniczki. Jesteśmy w Rezerwacie "Krępiec". Rosną tu dęby, sosny i jawory oraz ciekawe rośliny. Przy starym nasypie kolejki wąskotorowej, niduży stawek. Przechodzimy tu przez mostek na lewy brzeg rzeczki. Dochodzimy do skraju polany, na której leży wieś Molendy. Szlak prowadzi ścieżką wzdłuż ściany lasu. Nie dochodząc do rzeczki Krępianka skręcamy na północ aby dojść do wsi MOLENDY. Na początku wsi tablica informacyjna z napisem: WIEŚ MOLENDY. " Wieś powstała ok. XVIIw na osuszonych bagnach i torfowiskach. We wsi znajdują się mogiły i pomniki partyzantów AK i BCh poległych w 1944 roku w bitwie pod Molendami. Bitwa była większą z partyzanckich bitew stoczonych w całym obwodzie kozienickim. Na wschodnim krańcu wsi znajduje się cmentarz wojenny z czasu I wojny światowej. Pochowani na nim żołnierze trzech walczących armii; niemieckiej, austro-węgierskiej i rosyjskiej."

Przez wieś Molendy idziemy do cmentarza z okresu I wojny światowej. Zwiedzamy go, robimy zdjęcia i wracamy przez wieś do szlaku niebieskiego. Przechodzimy przez mostek na Krępiance i leśnym traktem odchodzącym w prawo od asfaltowej drogi łączącej Molendy z szosą Kozienice-Zwoleń dochodzimy do mogiły oraz pomnika partyzantów AK i BCh poległych w 1944 roku w bitwie pod Molendami. Czytamy napisy na pomniku, robimy zdjęcie. W głębi lasu z prawej strony rośnie duży piękny dąb.

Znaki niebieskie szlaku prowadzą nas starym traktem łączącym Kociołki z Molendami. Okolica matu mriczny puszczański wygląd. Dochodzimy do szosy Kozienice-Zwoleń, przecinamy ją i skręcamy w lewo dochodząc do przysiółka Kajzerówka wsi Kociołki. Małą polankę, na której leży KAJZERÓWKA przecinamy w poprzek i skręcamy ostro w prawo na północny-zachód. Przechodzimy przez most na Zagożdżonce. Znaki prowadzą teraz na zachód a po wyjściu na wyższy teren na południowy-zachód. Dochodzimy do cmentarza. Znajdują się tu 24 mogiły najprawdopodobniej partyzantów z ostatniej wojny. Na wysokiej skarpie nad mogiłami duży

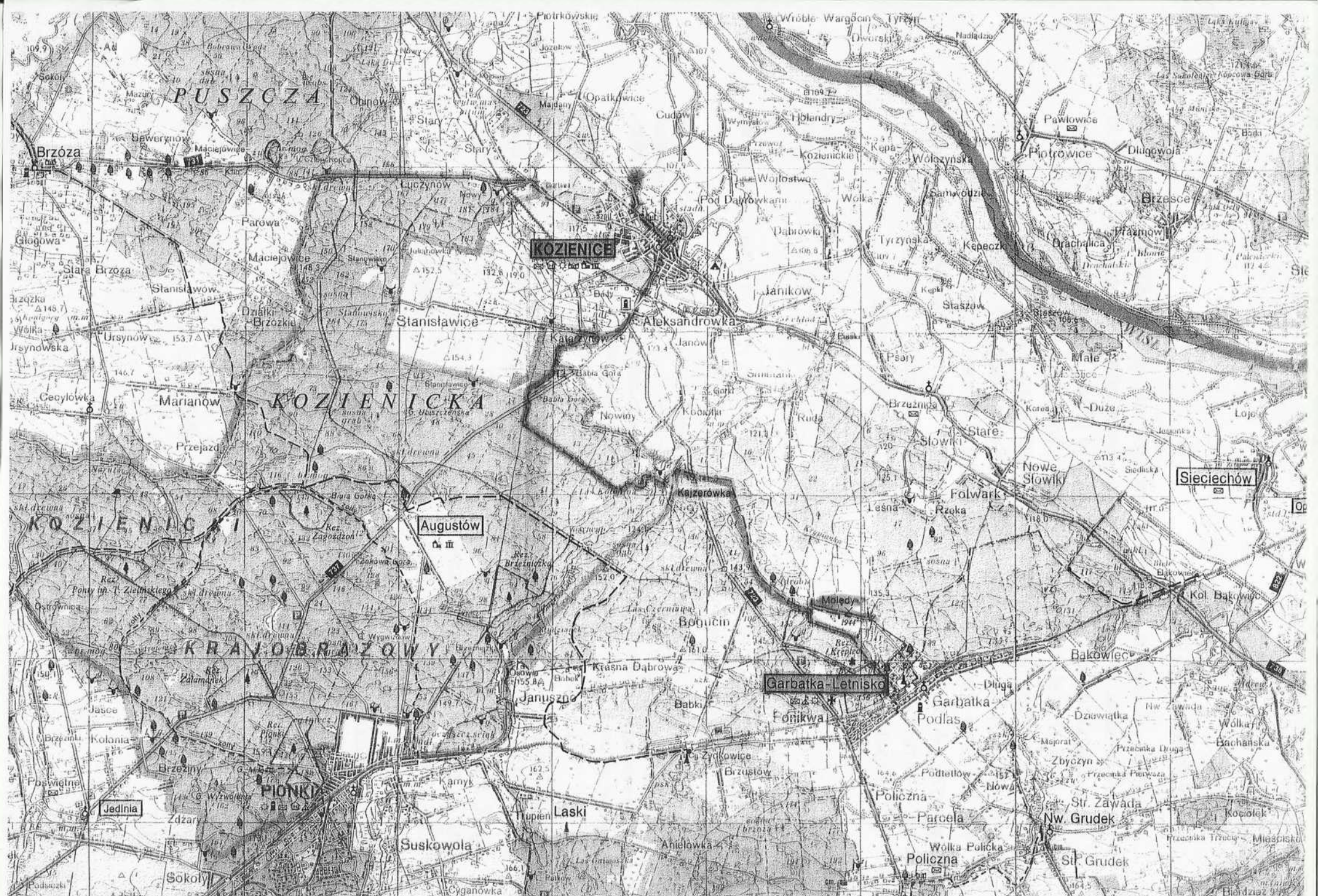
drewniany krzyż a na nim tablica z napisem: "Tu spoczywa św. pamięci porucznik Armii Krajowej "Cezary" – Michał Gumiński. Zginął 24. II. 1944 roku w gajówce Kobyli Las". Po obydwu stronach krzyża , jeszcze dwie mogiły.

Idąc nadal szlakiem niebieskim na północny-zachód przecinamy leśną drogę prowadzącą do wsi Kociołki a następnie leśną drogę łączącą wieś Nowiny z Pionkami. Idąc dalej prosto dochodzimy do szosy Kozienice-Radom. Przechodzimy szosę przy niewielkim parkingu leśnym. Stąd idziemy w prawo do wsi Katarzynów. Z Katarzynowa szosą w prawo idziemy do Aleksandrówki. Z Aleksandrówki autobusem PKS o godz. 15,22 jedziemy do KOZIENIC. Tu zwiedzamy Muzeum Regionalne w którym znajdują się stroje z filmu "Pan Tadeusz", robimy zdjęcie zespołu pałacowego, zwiedzamy miasto i udajemy się na biwak w Ośrodku Sportu i Rekreacji nad Kozienickim Jeziorem.

Trasa piesza 20 km.

PUSZCZA

KOZIENICKA

KOZIENICKA

KRAJ ODBRAZOWY

PIŃKI

KOZIENICE

Augustów

Garbatka-Letnisko

Sieciechów

Brzoza

Stara Brzoza

Cecylówka

Marianów

Przejażd

Ostrowica

Jasce

Kolonia

Brzeziny

Zdzary

Sokoly

Jedlnia

Suskowola

Cyganowka

Obinów

Stary

Luczynów

Farowa

Maciejowice

Stanisławów

Działki-Brzozkie

Przejażd

Res. Zagrodzon

Res. Brzeźniczka

Res. Krasna Dąbrowa

Res. Januszów

Res. Pińki

Res. Zdzary

Res. Suskowola

Res. Cyganowka

Res. Sokoly

Res. Jedlnia

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

Stary

„KREPIEC”, KREPIANKA

Nazwa uroczyska położonego na zach. skraju wsi Molendy i zarazem nazwa rzeczki (dł. 3,5 km) z niej wypływającej. Jej początek znajduje się w głębokim wąwozie, w którym bije jedno z największych i najpiękniejszych źródeł Puszczy Kozienickiej. Nad źródłem rosną jawory o fantazyjnie skręconych konarach (2 największe mają obwód: 155 i 300 cm). Wąwóz (dł. ok. 1,5 km) porośnięty jest dębami, sosnami i jaworami. W runie rosną m.in.: zawilce, śledziennica skrętolistna, storczyki, wawrzynek wilczelyko. W zimnych wodach potoku żyją wypławki alpejskie i kryniczki. Kiedyś wody Krępianki napędzały młyn na skraju Molend. Wpada ona do **Brzeźniczki** (II), dopływu Łachy.

MOLENDY

Wieś, 8 km na pd. od Kozienic, na skraju malowniczej polany, we wsch. części Puszczy Kozienickiej.

Powstała w końcu XVIII w. prawdopodobnie w miejscu dawnych wsi Krępce i Wola Józefowska. Tę ostatnią założył poeta Sebastian Klonowic na gruntach nadanych mu przez opata sieciechowskiego, Józefa Wereszczyńskiego, późniejszego biskupa kijowskiego. W czasie hitlerowskiej okupacji częste miejsce postojów oddziałów partyzanckich.

Tu urodził się Andrzej Molenda (1897-1966), absolwent toruńskiej Szkoły Podchorążych Artylerii, uczestnik wojny obronnej w 1939 r. Walczył m.in. nad Bzurą i bronił Warszawy, gdzie uzyskał Order Virtuti Militari. Jeniec wojenny i partyzant GL na Lubelszczyźnie po ucieczce z oflagu. Oficer LWP.

Na skraju wsi w dniu 7 IV 1943 r. oddziały AK „Gryfa” i BCh „Tomasza” w liczbie 100 partyzantów stoczyły zwycięski bój z przeważającymi siłami niemieckimi (lotnictwo, artyleria i wozy pancerne). Zginęło 19 partyzantów, a reszta wydostała się z okrążenia. Na miejscu bitwy mogiła i pomnik ku czci poległych partyzantów. Na drugim skraju wsi wojenny cmentarz z I wojny światowej.

Przez Molendy przechodzi niebieski szlak turystyczny z Janowca n. Wisłą do Mniszewa. Przy szlaku przed Molendami krzyż poświęcony uczestnikom powstania styczniowego.

Molendy. Cmentarz z okresu I wojny światowej.
Pochowano tu żołnierzy trzech walczących armii;
niemieckiej, austro-węgierskiej i rosyjskiej.

Molendy. Pomnik partyzantom AK i BCH
poległym w 1944r w Bitwie pod Molendami.

Środa dnia 12 lipca 2000r

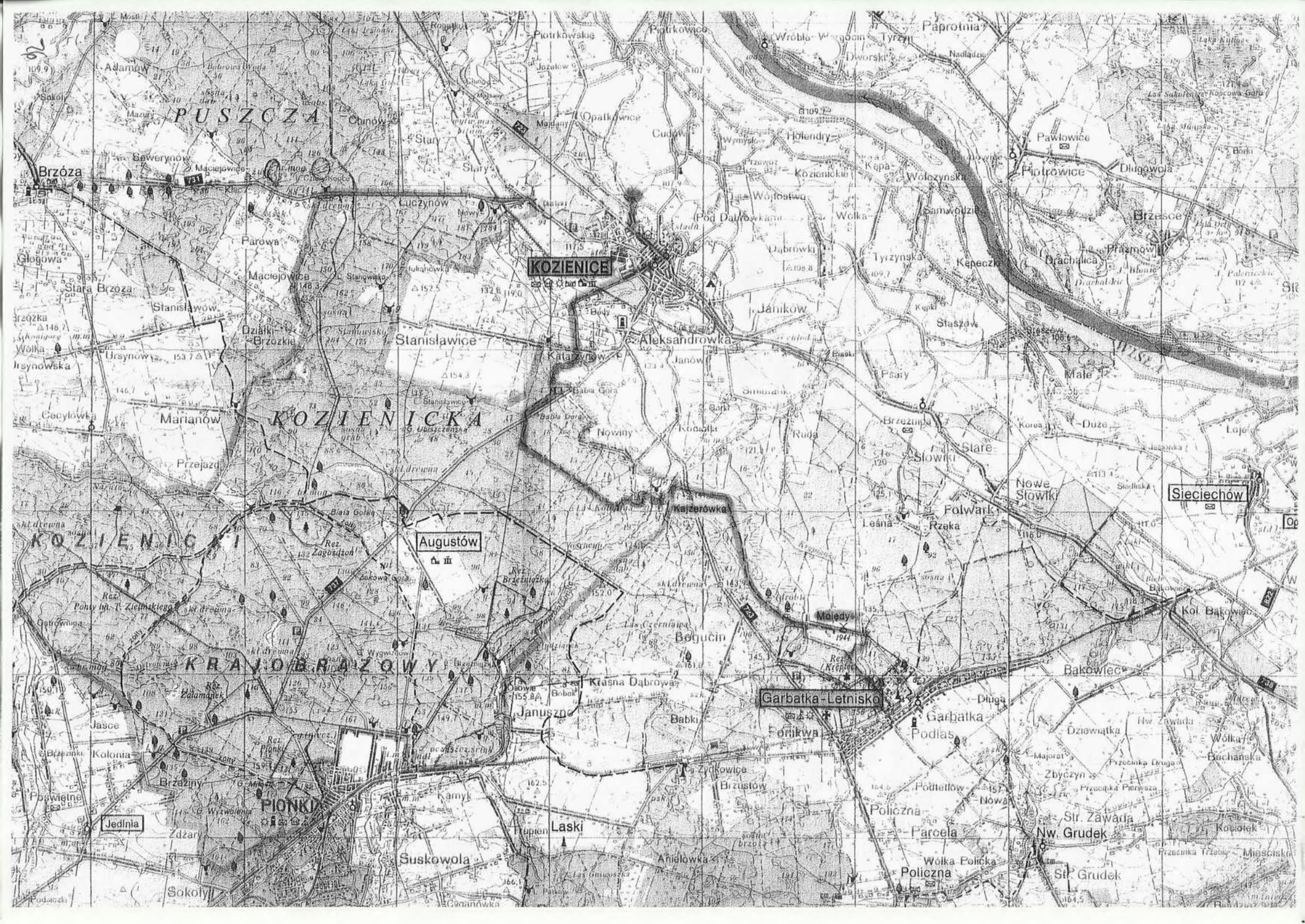
P R Z E B I E G   T R A S Y

/ grupa B /

GARBATKA-LETNISKO   Z biwaku wyruszamy szlakiem niebieskim w kierunku północno-zachodnim przez Rezerwat "Krępiec". Dochodzimy do skraju polany, na której leży wieś Molendy. Stąd ścieżką nieznakowaną w prawo idziemy do cmentarza wojennego na wschodnim krańcu wsi MOLENDY. Pochowani tu są żołnierze rosyjscy, niemieccy i austro-węgierscy. Od cmentarza idziemy przez wieś w kierunku zachodnim. Dochodzimy do szlaku niebieskiego. Szlakiem tym przechodzimy przez mostek na Krępiance i leśnym traktem odchodzącym w prawo od asfaltowej drogi łączącej Molendy z szosą Kozienice-Zwoleń. Dochodzimy do mogiły oraz pomnika partyzantów Armii Krajowej i Batalionów Chłopskich poległych w bitwie pod Molendami. Stąd znaki niebieskiego szlaku prowadzą starym traktem łączącym wieś Kociołki z Molendami. Lasami dochodzimy do szosy Kozienice-Zwoleń, przecinamy ją i skręcamy w lewo dochodząc do przysiółka KAJZERÓWKA wsi Kociołki. Przecinamy małą polankę na której leży Kajzerówka i skręcamy ostro w prawo na północny-zachód. Przechodzimy przez most na Zagożdżoncu i za znakami niebieskimi dochodzimy do cmentarza z okresu I wojny światowej. Idąc nadal szlakiem niebieskim na północny-zachód dochodzimy do szosy Kozienice-Radom. Przekraczamy szosę i za znakami szlaku dochodzimy do szosy Kozienice-Stanisławice. Przekraczamy szosę idąc przez łąki w dolinie Chartówki. Szlak mija rozproszone zagrody Katarzynowa dochodząc do wsi Budy, której mieszkańcy nigdy wytwarzali smołę, dziegieć, potaż i węgiel drzewny. W Budach skręcamy w prawo na północny-wschód drogą biegnącą skrajem sosnowego boru. Przecinamy tory kolejowe biegnące do Elektrowni "Kozienice" i ul. 11 Listopada dochodzimy do KOZIENIC. Zwiedzamy miasto, Muzeum Regionalne i idziemy na biwak do Ośrodka Sportu i Rekreacji nad Jeziorem Kozienickim.

Trasa piesza   20 km.

PUSZCZA

KOZIENICE

KOZIENICKA

KOZIENICKI

KRAJ OBRZĄZOWY

Augustów

Garbatka-Letnisko

Sieciechów

Jedlnia

Pionki

Suskowola

Laski

Sir. Grudek

Sir. Grudek

KOCIOŁKI – Kajzerówka

Wieś, 3 km na pd. zach. od Kozienic, na skraju Puszczy Kozienickiej, nad Zagożdżonką.

Młyn na rzece „Kocielnej” wzmiankowany był już w XV w., wieś natomiast założono w XVIII w., osadzając tu, podobnie jak i w innych wsiach zakładanych w tym czasie w puszczy, Lasowiaków znad Sanu (Posaniaków). W XIX w. wchodziła w skład majoratu kozienickiego, należącego do gen. Iwana Dehna. W Kociołkach mieszkał w końcu XIX w. Ignacy Kobus, znakomity rolnik i działacz polityczny.

W przysiółku Kajzerówka znajduje się XIX-wieczna kapliczka z rosyjskim napisem. Na lewym zboczu Zagożdżonki, w lesie, w pobliżu wsi, znajduje się dość duży cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej. Pochowano tu kilkuset żołnierzy rosyjskich, austriackich i węgierskich, poległych w okolicy 23 października 1914 r.

Przyst. PKS na linii Kozienice — Zwoleń. Sklep.

Przez Kociołki przechodzi niebieski szlak z Janowca n. Wisłą do Mniszewa.

Kajzerówka. Cmentarzyk w lesie. 24 mogiły partyzantów z II wojny światowej. Z lewej strony na skarpie nad mogiłami duży drewniany krzyż (niewidoczny na zdjęciu) na nim tablica z napisem: Tu spoczywa św. pamięci por. AK „Cezary” - Michał „Gumiński”. Zginął 24.11.1944r w gajówce Kobyli Las”.

KOZIENICE

Miasto, 36 km na wsch. od Radomia, 3 km na zach. od Wisły, położone nad Zagożdżonką, na krawędzi skarpy wiślanej, ok. 19 600 mieszkańców.

Na temat pochodzenia nazwy istnieje wiele przekazów. Wywodzono ją od „kozińców” — legowisk saren, od dawnej nazwy Zagożdżonki — Kozielniczki, czy też od legendarnego, królewskiego powiedzenia na polowaniu — „kozie nic”. Patronimiczna końcówka „-ice” wskazuje, że nazwa powstała od imienia Kozina (Coszinićze — 1429, Kozinićze — 1569). Początki osadnictwa sięgają X-XI w. Według historyka Karola Potkańskiego, Kozienice mogły być głównym grodem (czołem) opola, prastłowiańskiej jednostki terytorialnej. Gród znajdował się prawdopodobnie w rejonie dzisiejszej Starej Wsi. Pierwsza wzmianka z 1206 r. dotyczy nadania Kozienic, wraz z sąsiednim Wargocinem i Gałazkami, klasztorowi norbertanek w Płocku. W 1290 r. norbertanki wymieniły te wsie na wieś Bronisław na Kujawach, co ostatecznie zatwierdził w Łęczycy w 1447 r. Kazimierz Jagiellończyk. Pod koniec XIV w. istniał tu drewniany dworek królewski, w którym zatrzymywał się w czasie polowań oraz podróży na Litwę król Władysław Jagiełło i jego następcy. Zimą 1409-10 r. rozpoczęto w Kozienicach budowę mostu pontonowego, który splewiony Wisłą do Czerwińska, posłużył do przeprawy wojskom idącym pod Grunwald. Tu urodził się 1 stycznia 1467 r. późniejszy król Polski, Zygmunt I Stary. W 1549 r. wojewoda ruski i starosta radomski, Piotr Firlej, lokował wieś Kozienice na prawie magdeburskim. W 1550 r. król Zygmunt August nadał Kozienicom prawa miejskie, lokując miasto na lewym brzegu Zagożdżonki, obok wsi. Od tej pory istniało miasto i wieś, którą dla odróżnienia zaczęto nazywać Starą Wsią. Miasto otrzymało w herbie złotego jelenia biegnącego na niebieskim polu, nad rzędem iglastych drzew. W 1607 r. utworzono ekonomię kozienicką, włączoną w 1706 w skład królewskich dóbr stołowych, z których dochód przeznaczony był na utrzymanie dworu. W kwietniu 1656 r. Stefan Czarniecki stoczył pod Kozienicami bitwę ze Szwedami, a w rok później ks. siedmiogrodzki Jerzy II Rakoczy doszczętnie spalił miasto. Odbudowane na nowym miejscu, w pobliżu dworu królewskiego, padło ofiarą kolejnego najazdu szwedzkiego w 1704 r., podczas wojny północnej. Po wielkim pożarze w 1782 r. król Stanisław August Poniatowski rozpoczął odbudowę. Plan regulacyjny, opracowany przez Jana Kantego Fontanę, przewidywał zabudowę murowaną, w oparciu o układ osiowy (na jednej linii: pałac królewski, rynek, kościoły, park). Projekt ten wiązano z koncepcją uczynienia z Kozienic ośrodka przemysłowego, będącego jednocześnie rezydencją królewską. Wybudowano wówczas: pałac, park, część miasta z siecią szerokich ulic, fabrykę broni palnej (słynne sztucery kozienickie) i hamernię (zakłady metalurgiczne). Od pocz. XVII w. rozwijało się w mieście osadnictwo żydowskie (już przed 1633 powstał cmentarz). Założono żydowską szkołę i wybudowano bóżnicę. Na przełomie XVIII i XIX w. Kozienice stały się znacznym ośrodkiem ruchu chasydzkiego. Działał tu słynny Izrael z Kozienic, zwany „Wielkim Magidem” (1733-1814). W l. 1789-99 proboszczem był ks. Franciszek Siarczyński, historyk i geograf. Ogłosił on w 1791 pierwszą pracę historyczną o Kozienicach (pośmiertnie wydano w 1847 r. *Opis powiatu radomskiego*). Podczas wojny z Rosją, w 1792 r. w Kozienicach stacjonowali: ks. Józef Poniatowski i Tadeusz Kościuszko. Po klęsce maciejowickiej wojska rosyjskie zniszczyły fabrykę broni i zdewastowały pałac. W 1809 r. pod Kozienicami stoczył zwycięską bitwę z Austriakami gen. Józef Zajączek. Po powstaniu listopadowym dobra Kozienice otrzymał od cara budowniczy twierdzy dęblińskiej, gen. Iwan Dehn. W 1867 r. miasto stało się stolicą powiatu i stacjonował tu rosyjski 25 Smoleński Pułk Piechoty, który zdobył sobie ponurą sławę podczas powstania styczniowego. Wybudowano też cerkiew, zamienioną po I wojnie światowej na kościół garnizonowy (tuż przed II wojną światową rozebrany). Podczas

KOZIENICE-

*Zespół pałacowy z lat 1776-91 wg proj. Fr. Placidiego.
 U góry: Pałac odbudowany w latach pięćdziesiątych. U dołu:
 Rzeźba „Polowanie na dziką. Oficyna pałacowa mieszcząca
 Muzeum Regionalne. Rzeźba „ Polowanie na niedźwiedzia ”.*

Kolumna upamiętniająca narodziny królewicza Zygmunta w Koziencicach

I wojny światowej Kozienice otrzymały połączenie kolejowe z Bąkowcem. W okresie międzywojennym połowę mieszkańców stanowili Żydzi. Po klęsce wrześniowej hitlerowcy przystąpili do eksterminacji ludności żydowskiej, tworząc 1 stycznia 1942 getto, z którego 27 października tegoż roku wywieziono do Treblinki ok. 12 000 osób (mieszkańców Kozienic i okolicznych miasteczek). W czasie hitlerowskiej okupacji miasto było widownią licznych egzekucji. W l. 1943-45 oddziały BCh i AK trzykrotnie rozbiły miejscowe więzienie, uwalniając aresztowanych. Zaraz po wyzwoleniu rozpoczęła produkcję Fabryka Kalafonii i Terpentyny (obecnie filia zakładów ceramiki radiowej), a w latach sześćdziesiątych fabryka mebli. Do rozwoju miasta przyczyniła się budowa Elektrowni „Kozienice”.

Pierwszy na tym miejscu drewniany kościół, ufundował Władysław Jagiełło w 1394 r. Jak głosi legenda, w 1410 r. żołnierze ks. Witolda idący pod Grunwald, mieli się tu dopuścić rabunku, za co skazani zostali na śmierć. Odbudowany w 1557 r., a następnie spalony w 1657 r., był później kilkakrotnie przebudowywany (m.in. z fundacji żony Augusta III, Marii Józefiny). Obecny, murowany kościół parafialny Świętego Krzyża wzniesiono na nowym miejscu w l. 1868-69. Wewnątrz znajdują się rokokowe ołtarze z obrazem Matki Boskiej z XVII w. oraz kilka innych obrazów i barokowych rzeźb. Obraz Świętej Rodziny, pędzla Wojciecha Gersona, pochodzi z 1888 r. Dzwon datowany na 1564 r. Zespół pałacowy, zbudowany w l. 1778-91 według projektu Franciszka Placidiego dla króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, przebudowano następnie w l. 1839-65 dla gen. Iwana Dehna i raz jeszcze, w stylu renesansu francuskiego w l. 1896-1900 przez Franciszka Arveuf. Zachowała się jedynie lewa oficyna (reszta została spalona w 1939 przez Niemców) i cokoly pod rzeźby z czasów stanisławowskich, przedstawiające polowanie na dzika i niedźwiedzia (rzeźby obecnie zrekonstruowano). W miejscu głównego korpusu zbudowano w latach pięćdziesiątych bezstylowy budynek dla władz powiatowych. Na dziedzińcu basen z l. 1839-65, w formie barokowego czteroliścia z piaskowca szydłowieckiego, otoczony kolumnami. Park w stylu angielskim, założony przez Jana Kantego Fontanę, położony jest na tyłach pałacu i opada tarasami ku dolinie Zagożdżonki. W parku liczne okazy starych oraz egzotycznych gatunków drzew: 2 tulipanowce, przepiękny okaz buka, modrzewie polskie, sosna wejmutka. Tamże zniszczone grobowce prawosławnej rodziny Dehnów. Przed pałacem, po prawej, wsch. stronie bramy, pomnik (odbudowany w 1702 przez Hieronima Lubomirskiego) w kształcie czworobocznego słupa, wzniesiony w XVI w. dla upamiętnienia urodzin późniejszego króla Zygmunta I Starego. Znajduje się na nim pochwalny wiersz łaciński i rysunki przedstawiające klęczącego króla oraz Matkę Boską. Autorem wiersza jest poeta, bp Andrzej Krzycki.

W odrestaurowanej oficynie pałacowej znajduje się Muzeum Regio-

KOZIENICE

Oficyna pałacowa. Jezioro Kozienickie. Fragment miasta.

*Kościół parafialny
p.w. Świętego Krzyża.*

Urząd Miasta. - w pałacu.

nalne (głównie zbiory etnograficzne z terenu Puszczy Kozienskiej). Do parku i pałacu przylegają tereny znanej stadniny koni krwi angielskiej.

Przy dawnym rynku murowane kramy z 1820 r., z podcieniami i drewnianą kolumnadą. Kilkanaście murowanych domów z okresu stanisławowskiego (głównie w rynku oraz przy ulicach: Radomskiej i Warszawskiej). Przy ul. Hamernickiej budynek dawnej hamerni, wzniesiony w 1787 r. według projektu Jakuba Kubickiego, przebudowany w XIX w. (obecnie magazyn GS). W parku pałacowym i przy ul. Kochanowskiego tablice upamiętniające egzekucje dokonane przez hitlerowców na miejscowej ludności. Na cmentarzu mogiły: legionistów polskich poległych w 1914 r. w bitwie pod Laskami–Anielinem i zmarłych z odniesionych ran (stacjonowała tu od 1915 Komenda Grupy Legionów Polskich płk. Zygmunta Zielińskiego), ułanów Wileńskiej Brygady Kawalerii z 1939 r., groby poległych w walce o utrwalaanie władzy ludowej w l. 1945-54.

Dworzec PKS, ul. Kochanowskiego. Schronisko młodzieżowe — (sezonowe), Szkoła Podstawowa Nr 1, ul. Kościuszki 1. Ośrodek wodny nad Jez. Kozienskim (camping i pole namiotowe). Kwatery prywatne — BORT PTTK, ul. 1 Maja 5; „Orbis”, ul. Parkowa 3b; „Gromada”, ul. Radomska 1. Muzeum Regionalne, ul. Parkowa 3b. Restauracje: „Giewont”, ul. Warszawska 9; „Pawilon Gastronomiczny”, ul. Batalionów Chłopskich 5; „Zajazd Myśliwski”, ul. Bohaterów Studzianek. Bary: „Pod Sosną”, ul. Bohaterów Studzianek; „Ekspress”, ul. Warszawska 9; „Osiedle Energetyk”, ul. Kopernika. Kawiarnia „Nad Zalewem”.

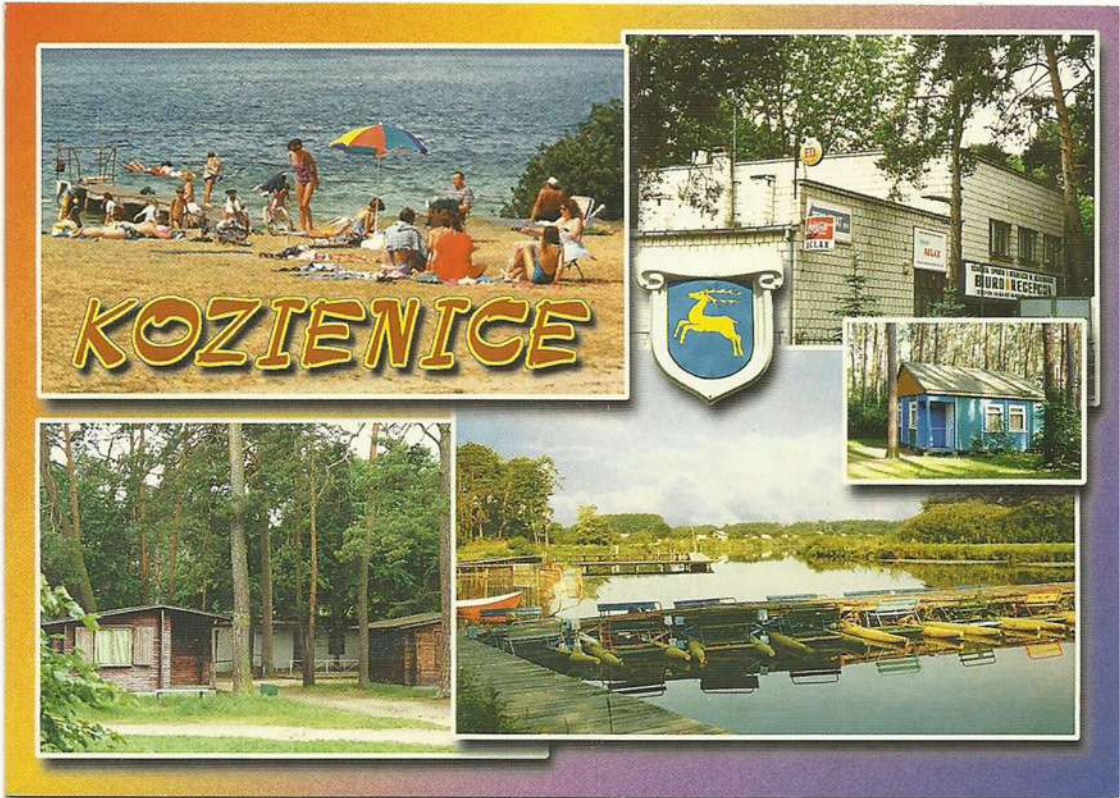
KOZIENICKIE JEZIORO

Jeziro zakolowe (starorzecze Wisły), leżące na pn. krańcu Kozienskiej (ok. 20 ha), zasilane przez **Chartówkę**. Z pobliskim Jez. Opatkowickim połączone krętym strumykiem. Częściowo zarośnięte. Na brzegach rośnie zawleczona przez powódzie karpacka olcha szara. Z ciekawszych gatunków roślin wodnych występują: grąźel żółty i osoka aloesowata oraz bardzo rzadkie: paproć wodna — salwinia i kotewka. Gnieździ się tu wiele gatunków ptaków, m.in.: bączek, kurka wodna, kureczki, rybitwa rzeczna, trzciniak.

Nad jego brzegami stoczyły 7 kwietnia 1656 r. zwycięską bitwę oddziały polskie dowodzone przez Stefana Czarnieckiego. Szwedzi idący ku Warszawie zostawili w Kozienskiej kornet rajtarów i kompanię dragonów pod dowództwem gen. Tornskilda. Pod uciekającymi przez zamrznięte jezioro Szwedami załamał się kruchy, wiosenny lód. W latach dwudziestych naszego stulecia istniał tu obóz Przynależenia Wojskowego i ośrodek wodny. Po II wojnie światowej ośrodek rozbudowano, tworząc camping i amfiteatr.

Camping. Pole namiotowe. Bar „Pod Sosną”. Kawiarnia „Nad Zalewem”. Kąpielisko, wypożyczalnia sprzętu sportowego. Korty tenisowe.

KOZIERNICE

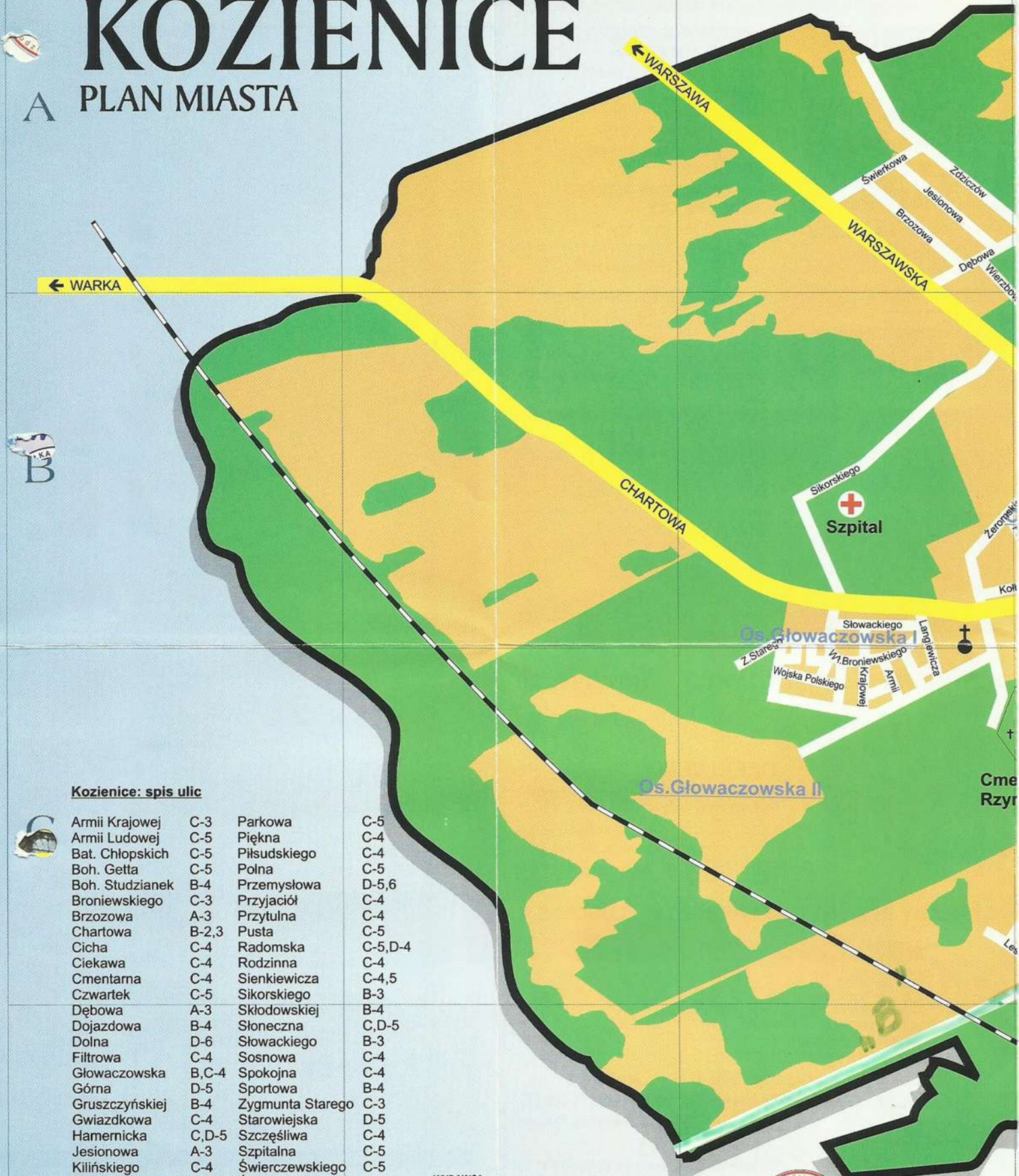
Ośrodek Sportu i Rekreacji „Nad Zalewem”

KOZIENICE

A PLAN MIASTA

Koziénice: spis ulic

Armii Krajowej	C-3	Parkowa	C-5
Armii Ludowej	C-5	Piękna	C-4
Bat. Chłopskich	C-5	Piłsudskiego	C-4
Boh. Getta	C-5	Polna	C-5
Boh. Studzianek	B-4	Przemysłowa	D-5,6
Broniewskiego	C-3	Przyjaciół	C-4
Brzozowa	A-3	Przytulna	C-4
Chartowa	B-2,3	Pusta	C-5
Cicha	C-4	Radomska	C-5,D-4
Ciekawa	C-4	Rodzinną	C-4
Cmentarna	C-4	Sienkiewicza	C-4,5
Czwartek	C-5	Sikorskiego	B-3
Dębowa	A-3	Skłodowskiej	B-4
Dojazdowa	B-4	Słoneczna	C,D-5
Dolna	D-6	Słowackiego	B-3
Filtrowa	C-4	Sosnowa	C-4
Głowaczowska	B,C-4	Spokojna	C-4
Górna	D-5	Sportowa	B-4
Gruszczyńskiej	B-4	Zygmunta Staroego	C-3
Gwiazdkowa	C-4	Starowiejska	D-5
Hamernicka	C,D-5	Szczęśliwa	C-4
Jesionowa	A-3	Szpitalna	C-5
Kilińskiego	C-4	Świerczewskiego	C-5
Kochanowskiego	C-4,5	Świerkowa	A-3
Kolejowa	D-5,6	Topolowa	C-4
Kołatąja	B-3,4	Warszawska	A-3,B-4
Konarskiego	B-4	Wierzbowa	A-3
Konst. 3-go Maja	C-4,5	Wiślana	B-5
Kopernika	B-4	Wojska Polskiego	C-3
Kościuszki	C-5	Wójcików	C-4
Krasickiego	B-4	Zdziczów	A-3
Langiewicza	C-3	Zielona	C-6
Legionów	C-4	Żeromskiego	B-3,4
Leśna	C-3,4	Żytia	D-5

WYDAWCA:

**Fundacja
"Zdrowe Dziecko"**

Opracowanie graficzne, skład i przygotowanie do druku:

VENI Art Studio s.c. AGENCJA REKLAMY **veni** AGENCJA REKLAMY

Fot. na okładce A.Kusał

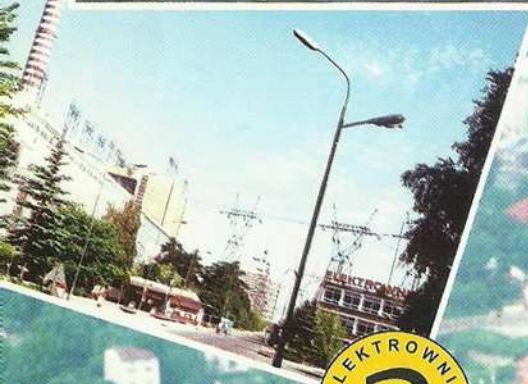
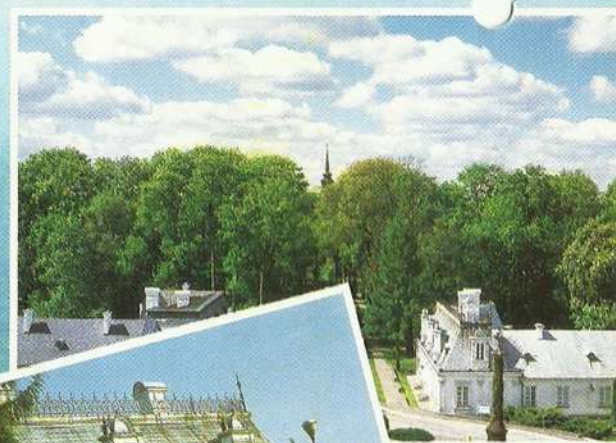
KOZIERNICE

26-900 Koziernice, ul. Parkowa 5
tel. 048 614 21 23, fax 048 614 20 48
<http://www.koziernice.umig.gov.pl>
e-mail: info@koziernice.umig.gov.pl

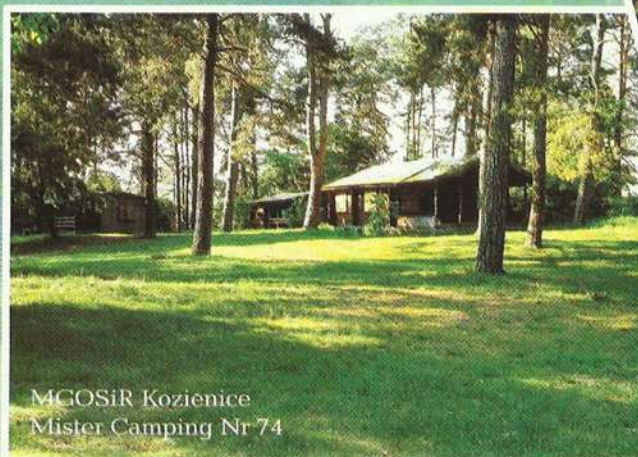
powierzchnia 24,500 ha
użytki rolne 11,023 ha
lasy 9,158 ha

ludność 33585

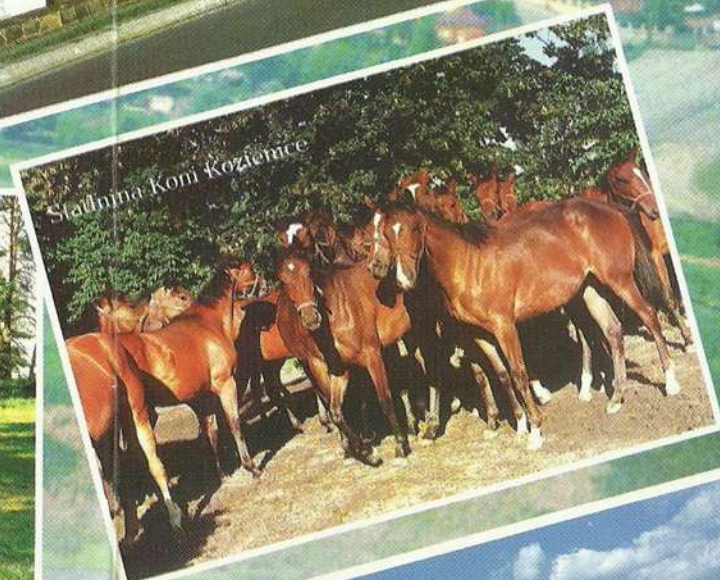
szkoły pod. 14
gimnazja 2
szkoły średnie 9

banki 6
szpitale 1
przychodnie 2
ośrodki zdrowia 1

liczba miejsc hotelowych
turystyki 400

MGOSiR Kozienice
Mister Camping Nr 74

Czwartek dnia 13 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

/ grupa A /

KOZIENICE   Z Ośrodka "Nad Zalewem" wyjeżdżamy podstawionymi przez organizatorów ÓWRP autokarami do Elektrowni "Kozienice" w Świerżach Górnych. Po elektrowni oprowadzają nas przewodnicy zakładowi. Jest to największa elektrownia w Polsce, gdzie źródłem energii jest miał węgla kamiennego. Moc elektrowynosi 2600MW.

Od elektrowni idziemy asfaltową drogą w kierunku południowo-wschodnim do drogi łączącej Świerże Górne z szosą Kozienice-Magnuszew. Tu skręcamy w prawo i po ok. 1,8 km osiągamy szosę Kozienice-Magnuszew. Szosą tą idziemy w kierunku Magnuszewa. Przechodzimy przez wiadukt nad torami kolejowymi prowadzącymi do elektrowni. Po 2 km dochodzimy do hałd popiołu i żużla z elektrowni leżącymi po lewej stronie szosy. Popiół i żużel transportowane są na hałdy w postaci zawiesziny wodnej siecią rurociągów. Hałdy stanowią zbiornik osiadających popiołów i żużla otoczone wałami ziemnymi. Wsiąkająca w nich woda odprowadzana jest siecią kanałów odwadniających do strumieni. Szosą wzdłuż hałd idziemy 2 km i dochodzimy do drogi /zamkniętej przez elektrownię w lewo. Mijamy szlaban i idziemy drogą okrażającą hałdy. Drogą tą idziemy ok 1,5 km do końca wału od strony północno-zachodniej. Przy wale tym ciągną się rurociągi. Oglądamy je, wchodzimy na wał, robimy zdjęcia. Stąd polną dróżką forsując strumień odwadniający hałdy polami dochodzimy po 1 km do wsi WOLA CHODKOWSKA. Tu 1 października 1939 roku rozegrała się pierwsza walka mjr Henryka Dobrzańskiego - "Hubala" z Niemcami. Skręcamy w asfaltową drogę biegnącą wzdłuż wsi w lewo na południowy-zachód i po 800m spotykamy szlak niebieski. Nim w prawo na północny-zachód dochodzimy do mostu na Radomce.

Za mostem na wysokiej skarpie niewielka polana, na skraju której leży wieś CHODKÓW. Na dole znajduje się stary zróżnowany młyn. 100m w lewo przy drodze widoczny jest głaz narzutowy z tablicą upamiętniającą pobyt na wsi 1. X. 1939r oddziału mjr Henryka Dobrzańskiego - "Hubala". Skręcając w prawo i polną drogą dochodzimy do skraju polany. Stąd za znakami niebieskimi w kie-

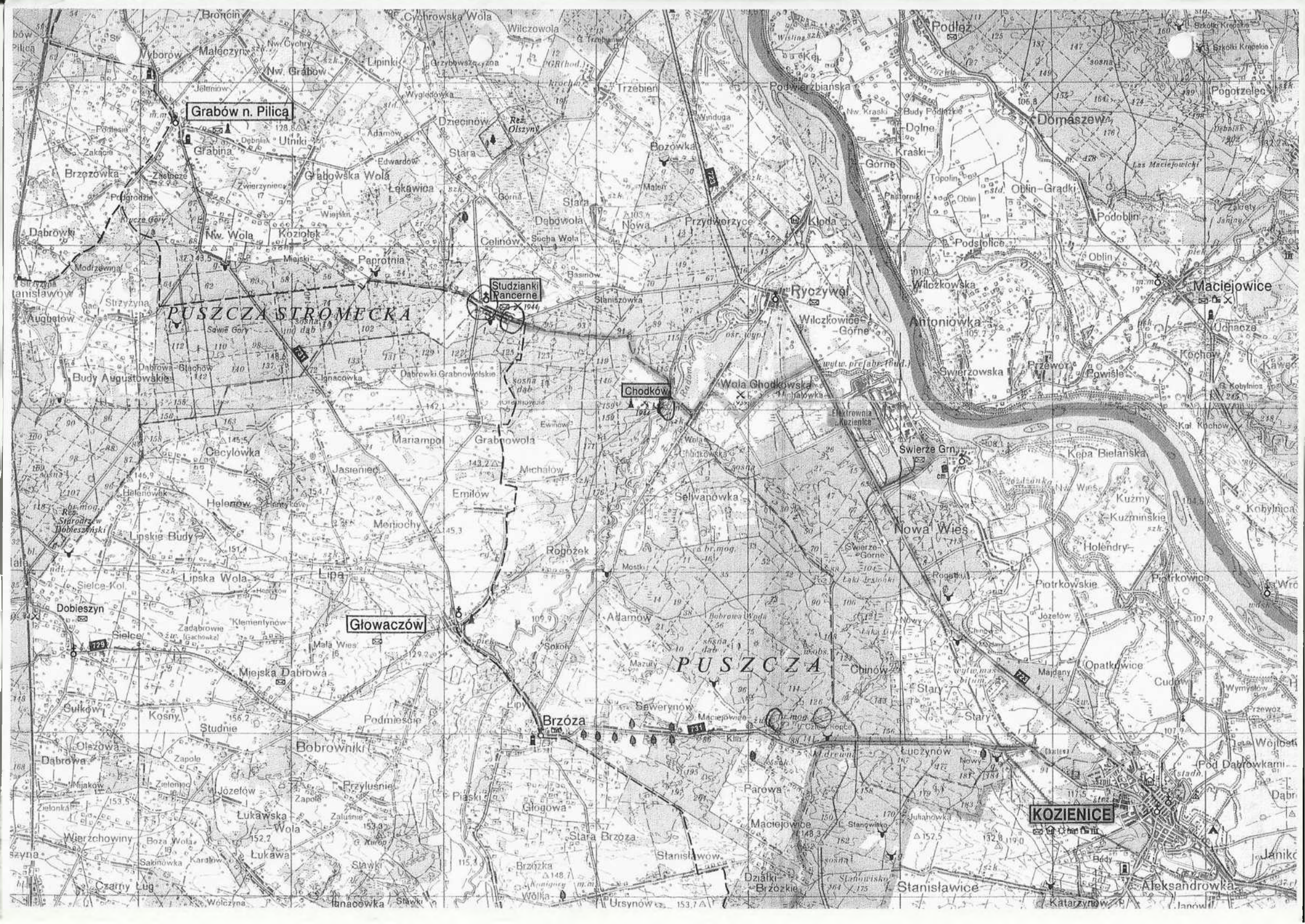
runku północno-zachodnim idziemy lasami blisko brzegu polany. Dochodzimy do skrzyżowania leśnych dróg. Tu szlak skręca w lewo na zachód drogą zwaną Groblą. Po ok. 2,5 km dochodzimy do skrzyżowania leśnych dróg gdzie z lewej strony dochodzi szlak czerwony. Razem ze znakami czerwonymi niebawem osiągamy asfaltową Drogę im. gen. Jana Mierzcycana - dowódcy 1 Brygady Pancerniej im. Bohaterów Westerplatte. Wzdłuż ściany lasu drogą tą doprowadza nas do pomnika-mauzoleum w Studzankach Pancernych. Zwiedzamy Mauzoleum, robimy zdjęcia, nagrywamy treść napisów na pomniku i idziemy do wsi STUZIANKI-PANCERNE. Tu biwak przy szkole podstawowej.

Trasa piesza 16 km.

Rurociągi transportujące żużel i popiół z elektrowni „Kozienice” na hałdy-zbiorniki osadowe.

Grabów n. Pilicą

PUSZCZA STROMECKA

Studzianki Rancerne

Chodków

Głowaczów

PUSZCZA

Brzoza

KOZIENCICE

Stanisławice

Aleksandrowka

Kozienice

Czwartek dnia 13 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

/ grupa B /

KOZIENICE Z ośrodka "Nad Zalewem" wyjeżdżamy podstawionymi autokarami przez organizatorów OWRP do Elektrowni "Kozienice" w Świerżach Górnych. Zwiedzamy elektrownię z przewodnikami zakładowymi. Jest to największa elektrownia w Polsce, w której źródłem energii jest miak węgla kamiennego. Moc elektrowni wynosi 2600MW.

Od elektrowni idziemy asfaltową drogą w kierunku południowo-wschodnim do drogi łączącej wieś Świerże Górne z szosą Kozienice-Magnuszew. Tu skręcamy w prawo i po ok. 1,8 km osiągamy szosę Kozienice-Magnuszew. Szosą tą idziemy w kierunku Magnuszewa. Przechodzimy przez wiadukt nad torami kolei prowadzącej do elektrowni. Po 2 km dochodzimy do hałd popiołu i żużla z elektrowni zlokalizowanymi po lewej stronie szosy. My idziemy dalej szosą do Ryczywołu. Robimy tu niezbędne zakupy żywnościowe, odpoczywamy i ruszamy drogą asfaltową do WOLI CHODKOWSKIEJ. Drogą przez wieś dochodzimy do szlaku niebieskiego. Stąd szlakiem w prawo polną drogą dochodzimy do mostu na Radomce.

Za mostem na wysokiej skarpie niewielka polana, na skraju której leży wieś CHODKÓW. Na dole znajduje się zrujnowany młyn. 100m w lewo przy drodze widoczny jest głaz narzutowy z tablicą upamiętniającą pobyt na wsi 1. X. 1939r oddziału mjr Henryka Dobrzańskiego - "Hubala". Skręcając w prawo i polną drogą dochodzimy do skraju polany. Stąd za znakami niebieskimi w kierunku północno-zachodnim idziemy lasami blisko brzegu polany. Dochodzimy do skrzyżowania leśnych dróg. Tu szlak skręca w lewo na zachód drogą zwaną Groblą. Po ok. 2,5 km dochodzimy do skrzyżowania leśnych dróg gdzie z lewej strony dochodzi szlak czerwony. Razem ze znakami czerwonymi niebawem osiągamy asfaltową Drogę im. gen. Jana Mierzyca - dowódcy 1 Brygady Pancerniej im. Bohaterów Westerplatte. Wzdłuż ściany lasu droga ta doprowadza nas do Pomnika-mauzoleum w Studziankach Pancernych. Zwiedzamy mauzoleum, robimy zdjęcia, nagrywamy treść napisów na pomniku i idziemy do wsi STUDZIANKI PANCERNE. Tu biwak przy szkole podstawowej.

Trasa piesza 19km.

WOLA CHODKOWSKA

Wieś, 13 km na pn. zach. od Kozienic, na prawym brzegu Radomki, naprzeciwko wsi Chodków.

Założona w XV w., w XVI należała do miasta Ryczywół, a w XIX w. do majoratu ryczywolskiego, utworzonego przez władze carskie dla płk. Selwana. 1 października 1939 r. oddział pod dowództwem mjr. Henryka Dobrzańskiego — „Hubala” zniszczył niemiecką ciężarówkę z wojskiem, która utknęła na piaszczystej drodze w okolicy dzisiejszej szkoły. W maju 1944 r. partyzanci z oddziału AK Stefana Bembińskiego — „Harnasia” stoczyli tu walkę z oddziałem niemieckiej żandarmerii.

We wsi kilka wspaniałych, zasługujących na ochronę, okazów drzew — lip, dębów, limaków. *W pobliskim Chodkowie (1 km na pn.) znajduje się kamień z tablicą poświęcony „Hubalowi” i jego żołnierzom, odsłonięty 30 kwietnia 1977 r., postawiony z inicjatywy Antoniego Lipca z Lipy koło Głowaczowa — twórcy licznych pomników na tym terenie.*

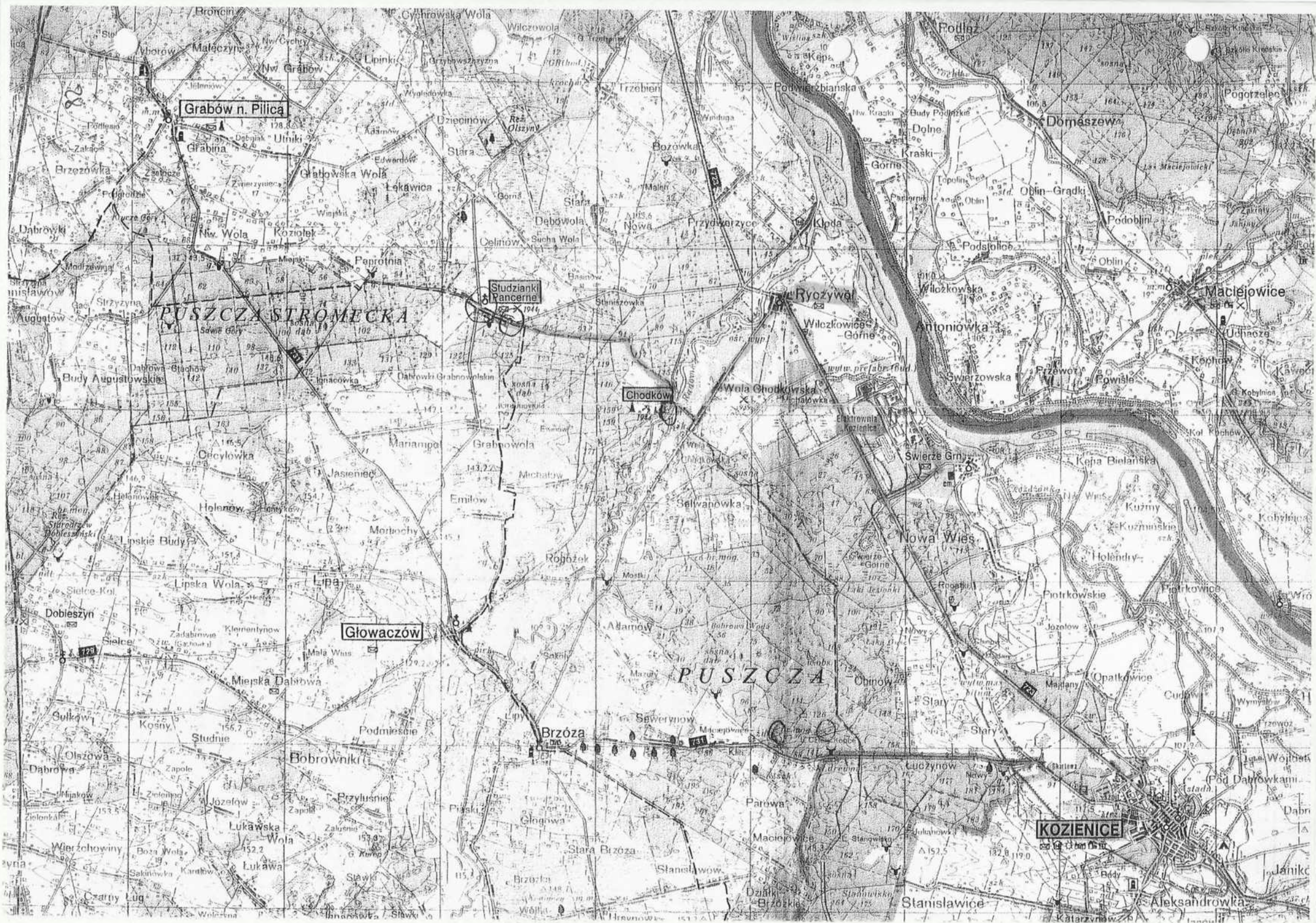
Przyst. PKS na linii Kozienice — Łaszówka. Sklep.

CHODKÓW – wieś nad rzeką Radomką na skraju Puszczy Stromieckiej w pow. kozienickim (gm. Głowaczów), na Równinie Kozienickiej; ok. 100 mieszkańców. Pierwsze wzmianki pochodzą z XV w. (własność Leżeńskich). Przy tutejszym młynie zatrzymał się na popas 1 X 1939 r. oddział mjra Henryka Dobrzańskiego – „Hubala”, po przekroczeniu Wisły w Kłodzie. Tego samego dnia stoczył on pierwszą, zwycięską potyczkę z Niemcami. Na skraju wsi (Wola Chodkowska) głaz z okolicznościową tablicą.

Przez Chodków przechodzi niebieski szlak z Janowca n. Wisłą do Mniszewa.

10 sierpnia 1944 r. bitwa o przyczółek warecko-magnuszewski między oddziałem niemieckim Dywizji Pancerniej „Herman Goering” a oddziałami polskimi 1 Brygady Pancerniej im. Bohaterów Westerplatte, 3 Dywizji Piechoty im. Romualda Traugutta, 2 Dywizji Piechoty im. Henryka Dąbrowskiego.

Pomnik w Studziankach Pancernych

Na ścianie czołowej pod Krzyżem Grunwaldu:

9 - 16 sierpień 1944 r

Na lewej ścianie pomnika napis:

Poległym w boju wsi Studzianki:

Żołnierzom 1 Brygady Pancennej im. Bohaterów Westerplatte,

żołnierzom 1 pułku czołgów,

żołnierzom 2 pułku czołgów,

żołnierzom batalionu zmotoryzowanego piechoty,

żołnierzom 35 dywizji strzelców gwardii,

żołnierzom 100 pułku strzelców gwardii,

żołnierzom 101 pułku strzelców gwardii,

żołnierzom 102 pułku strzelców gwardii,

żołnierzom 99 pułku artylerii gwardii,

żołnierzom 47 dywizji gwardii,

żołnierzom 137 pułku strzelców gwardii,

żołnierzom 140 pułku strzelców gwardii,

żołnierzom 142 pułku strzelców gwardii,

żołnierzom 118 pułku artylerii gwardii,

żołnierzom 57 dywizji strzelców gwardii,

żołnierzom 170 pułku strzelców gwardii,

żołnierzom 172 pułku strzelców gwardii,

żołnierzom 174 pułku strzelców gwardii,

żołnierzom 128 pułku artylerii gwardii,

żołnierzom 4 korpusu strzelców gwardii,

żołnierzom 40 pułku ciężkich czołgów,

żołnierzom 1087 pułku artylerii pancernej.

Tablice na prawej ścianie pomnika.

W XX lecie PRL Mauzoleum Poległych w czynie społecznym 1964 wykonali:

Projekt - architekci: naczelny architekt WP płk Narcyz Szwejdziński, z-ca naczelnego architekta Włodzimierz Skolimowski.

Założenia programowe - płk Janusz Przymanowski.

Prace kamieniarskie - załoga Przedsiębiorstwa Robót Elewacyjnych i Kamieniarskich Budownictwa, Warszawa.

Roboty ziemne i budowlane - żołnierze Warszawskiego Okręgu Wojskowego i chłopci gromady Studzianki.

Pomnik - mauzoleum w Studziankach Pancernych

Ściana z ułożonych bloków betonowych. Na każdym z nich wyryto stopień wojskowy żołnierza, jego imię i nazwisko, numer jednostki lub ozołgu i date kiedy poległ w boju.

STUDZIANKI PANCERNE

Wieś, 19 km na pn. zach. od Kozienic, na skraju pd. pasa leśnego Puszczy Stromieckiej i dawnej doliny Wisły.

W poł. XV w. wieś Studzianka była własnością Sędziwoja Leżeńskiego. Wspomniana została przez Jana Długosza jako Woła Studziańska w poł. XV w. Weszła w skład należącego do Zamajskich klucza magnuszewskiego (trzebieńskiego).

W sierpniu 1944 r. wioska stała się kluczową pozycją w bitwie o utrzymanie przyczółka warecko-magnuszewskiego, nazwaną bitwą pod Studziankami. 1 sierpnia 1944 r. wojska I Frontu Ukraińskiego Armii Radzieckiej sforsowały Wisłę od Mniszewa do Ryczywołu. Już 3 sierpnia żołnierze 4 Korpusu Gwardii (101 pułk 35 Dywizji Gwardii) zdobyli Studzianki i podeszli pod Głowaczów. Przeciwko radzieckiej 8 Armii, działającej na przyczółku, Niemcy rzucili ściągniętą spod Wołomina Dywizję Pancerną „Herman Göring”. Kierunkiem jej ataku były wsie: Chodków i Studzianki. 6 sierpnia rozpoczął się marsz polskich jednostek kierowanych na przyczółek: 1 Brygady Pancерnej im. Bohaterów Westerplatte, 3 Dywizji Piechoty im. Romualda Traugutta, a następnie 2 Dywizji Piechoty im. Henryka Dąbrowskiego. 9 sierpnia pierwsze polskie czołgi przeprawiły się na przyczółek, a hitlerowcy zajęli Grabnowolę, podchodząc pod Studzianki. 10 sierpnia Polacy walczyli o Chodków, a Niemcy zdobyli Studzianki. Brawurowa szarża 3 kompanii czołgów powstrzymała dalszy atak niemiecki. 11 sierpnia Studzianki zostały zdobyte przez 1 kompanię czołgów, dowodzoną przez ppr. Świetaną. Nastąpiło zwięźenie gardzieli niemieckiego wylomu, zamkniętej ostatecznie wieczorem 14 sierpnia przez oddziały radzieckie i polskie, koncentrycznymi uderzeniami wzdłuż tzw. Grobli. Wieś zaś przechodziła w tym czasie z rąk do rąk (skrzyżownia dróg w Studziankach zdobywane było przez polskich żołnierzy aż 7 razy!). 15 sierpnia trwała już likwidacja okrążonych w kotle sił niemieckich, która ostatecznie zakończyła bitwę. Polskie straty wyniosły w sumie 18 spalonych i zniszczonych czołgów oraz 9 uszkodzonych, na polu bitwy zostało natomiast 40 niemieckich wozów bojowych. Ta największa bitwa stoczona przez polskie czołgi na froncie wschodnim doczekała się wielu opracowań historycznych, z których najbardziej znana jest książka Janusza Przymanowskiego *Studzianki* (kilka wydań).

Po wojnie wieś odbudowano. Ze składek żołnierskich powstała szkoła nosząca imię Brygady Pancерnej im. Bohaterów Westerplatte. Znajduje się w niej Izba Pamięci Narodowej poświęcona bitwie. W 1964 r. (w 20 rocznicę bitwy) odsłonięto na skraju wsi pomnik-mauzoleum, według projektu arch. Narcyza Szwejdzińskiego, przy współpracy Włodzimierza Skolimowskiego. Głównym akcentem jest czołg nr 217 — pierwszy polski czołg, który wjechał do wsi. Pole bitwy obejrzeć można z wysokiej, metalowej wieży widokowej. W ścianę nowo wybudowanego kościoła (parafia polskokatolicka) wmurowano tablicę z cytatem z XII pieśni Jana Kochanowskiego: *A jeśli komu droga otwarta do nieba, Tym, co służą ojczyźnie*. Od 12 sierpnia 1969 r. wieś nosi nazwę Studzianki Pancerne. W maju 1978 r. odznaczona została Orderem Krzyża Grunwaldu II klasy. Studzianki posiadają własny herb, zaprojektowany przez Szymona Kobylińskiego — przedstawia on czołg z husarskimi skrzydłami. We wsi stoi zabytkowa kapliczka słupowa z poł. XIX w., zwieńczona krzyżem.

Przyst. PKS na linii Kozienice — Warka. Schronisko młodzieżowe — sezonowe. Pole namiotowe. Klub Rolnika. Sklep.

Piątek dnia 14 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

/ grupa A /

STUDZIANKI PANCERNE   Z przystanku PKS o godz. 8,39 wyjeżdżamy autobusem PKS przez Trzebień, MAGNUSZEW, MNISZEW, Rozniszew do WARKI.

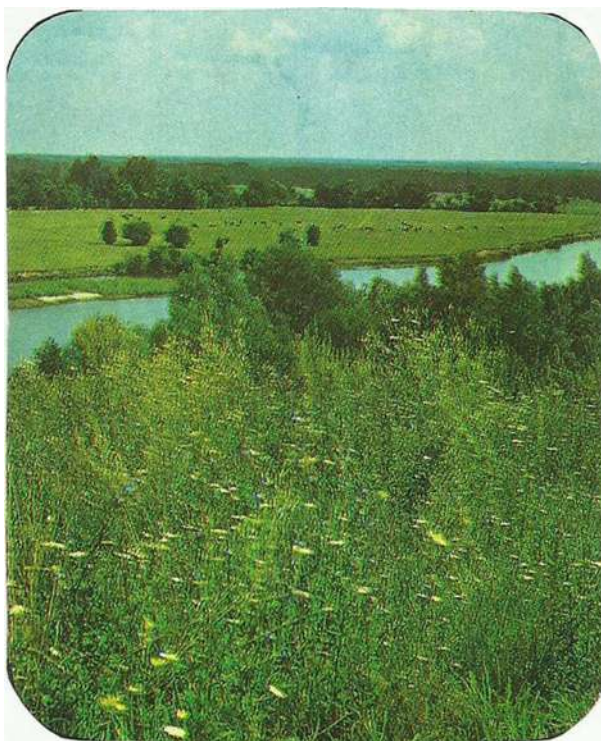
W Warce zwiedzamy miasto i jego zabytki. Na uwagę zasługuje: zabudowa placu im. Stefana Czarnieckiego - rynku, klasycystyczny ratusz z 1821 roku, dom mieszkalny przy ul. Długiej 5 z 1 połowy XI w., kościół parafialny p.w. św. Mikołaja z 1603-61r, kościół p.w. Matki Boskiej Szkaplernej z lat 1652-96 z zespołu dawnego klasztoru franciszkanów.

W dzielnicy Winiary zwiedzamy muzeum im. Kazimierza Pułaskiego. Mieści się ono w zabytkowym dworze z 1678 roku położonego w parku z dużą ilością starych i egzotycznych drzew.

Do mety rajdu w Warce idziemy szlakiem czerwonym. Przed stadionem skręcamy w prawo i prostą drogą dochodzimy do Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji.

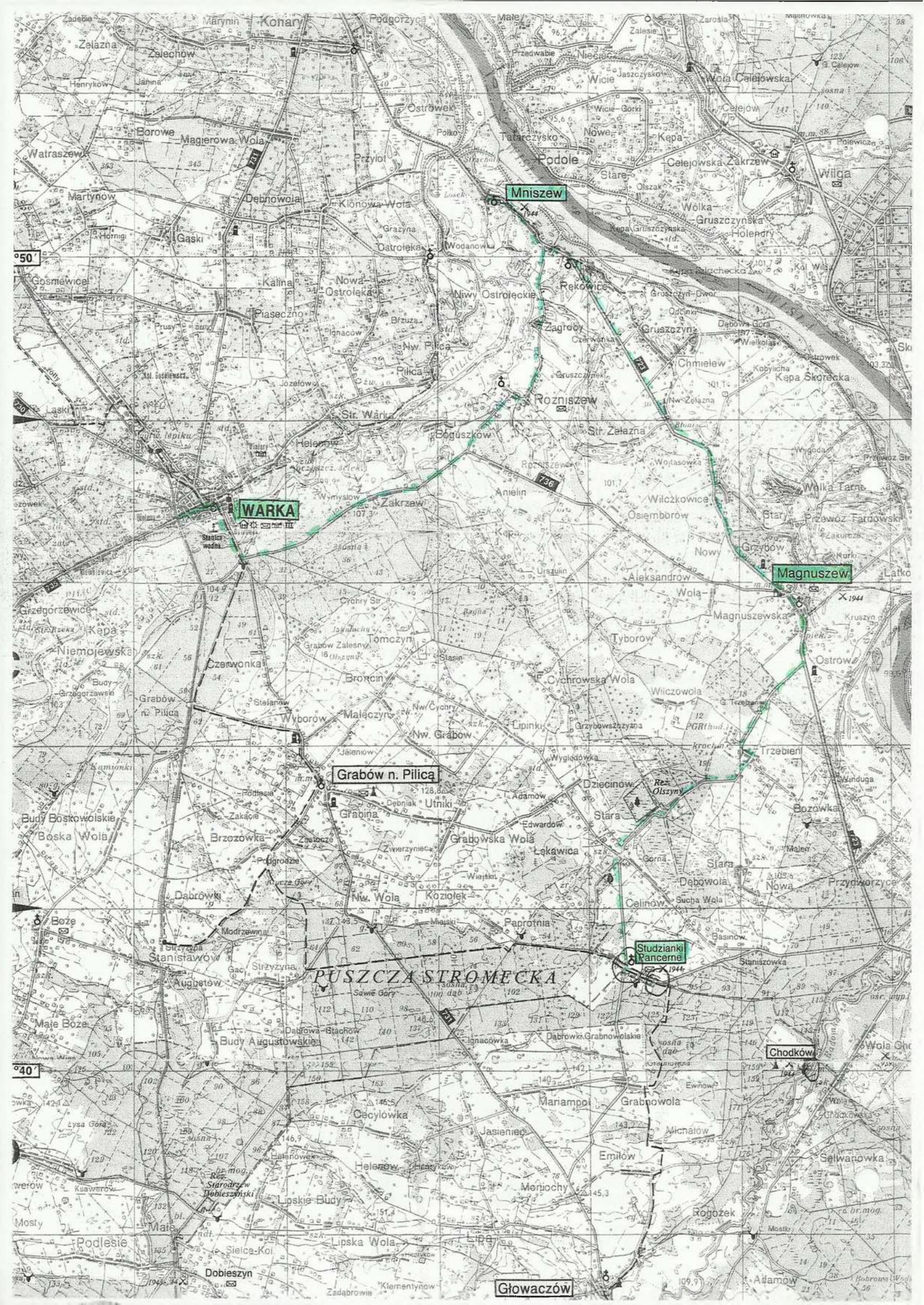
T u   m e t a   O W R P   -   2 0 0 0

Widok z okolic Warki

Mniszew

WARKA

Magnuszew

Grabów n. Pilica

Studzianki Pancernie

Chodków

Głowaczów

PUSZCZA STROMECKA

Piątek dnia 14 lipca 2000r

P R Z E B I E G   T R A S Y

/ grupa B /

STUDZIANKI PANCERNE   Z biwaku przy szkole podstawowej wychodzimy w lewo za znakami szlaków czerwonego i niebieskiego. Po 1 km szlak niebieski skręca ostro w prawo. My idziemy szlakiem czerwonym w las. Przekraczamy niewielki strumień płynący parowem i leśną drogą podążamy na zachód. Jesteśmy w Puszczy Stromeckiej. Przeważają tu bory sosnowe i mieszane w średnim wieku. Z lewej strony drogi widoczne są pozostałości stanowisk czołgów i artylerii z okresu II wojny światowej. Dochodzimy do skraju lasu i gajówki Paprotnia. Tu skręcamy w lewo na południowy-zachód. Po 300m znaki skręcają w prawo a po 200m w lewo i biegną duktem na zachód. Nim dochodzimy do szosy Kozienice-Warka. Przekraczamy ją. Znajduje się tu pomnik z czerwonego piaskowca poświęcony szefowi sztabu Gwardii Ludowej Okręgu Radom - Stanisławowi Lachtarze "Łysemu Stachowi" jednocześnie dowódcy Oddziału GL im. Władysława Kononowicza. Znaki biegną dalej w las w tym samym kierunku. Po 2 km dochodzimy do szosy Nowa Wola - Strzyżyna. Przecinamy ją i skręcamy ostro w prawo na północ nadal szlakiem czerwonym w las. Po ok. 1,5 km szlak skręca na południowy-zachód. Lasem dochodzimy do polnej drogi. Tu w lewo odchodzi szlak czarny. Opuszczamy las za znakami czerwonymi i polami idziemy w kierunku północno-wschodnim. Dochodzimy do wsi GRABOW nad PILICA. We wsi neoromański kościół z lat 1907-13, i cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej.

Z Grabowa szosą ok. 1,5 km dochodzimy do wsi Wyborów. Przy skrzyżowaniu z prawej z prawej strony wznosi się zniszczony pomnik z czerwonej cegły z czasów potopu szwedzkiego. Podobno pochowano tu szwedzkiego generała. Po ok. 200m szlak skręca w lewo na zachód w drogę przez pola i łąki dochodzimy do stacji PKP Grabów nad Pilicą. Tu znaki czerwone skręcają w prawo na północ szerokim piaszczystym traktem przez ubogie sosnowe lasy. Po ok. 3,5 km dochodzimy do gajówki Wymysłów. Mijamy tu zniszczony obelisk upamiętniający zakończenie budowy drogi Warka-Kozienice, wystawiony 11 listopada 1933 roku. Dalej trasa biegnie szosą na północ przez most na Pilacy i szerokie błonie do Warki. Przed mostem z lewej strony za stadionem sportowym

znajduje się mogiła rozstrzelanych w tym miejscu: dowódcy oddziału powstańczego z 1863 roku - Władysława Kononowicza oraz jego 2 adiutantów. Podchodzimy zboczem doliny do miasta mijając z lewej strony kościół farny i dochodzimy do Placu Stefana Czarnieckiego / rynku /. Zwiedzamy miasto. W dzielnicy Winiary zwiedzamy Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego. Po zwiedzeniu muzeum udajemy się do Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji.

T u m e t a   0 W R P - 2 0 0 0

Trasa piesza 22 km

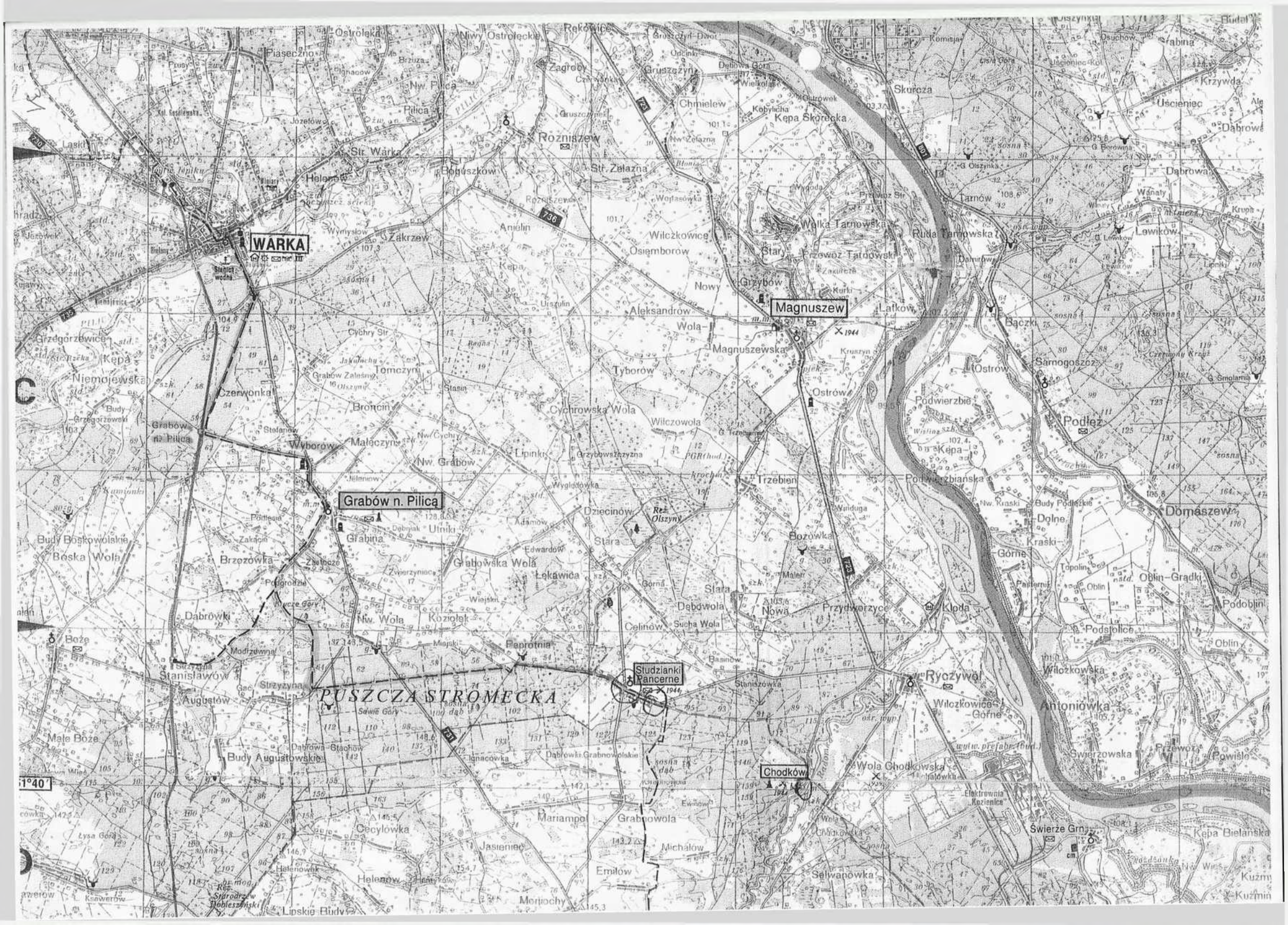
Wśród pejzażu równin, przepływająca przez ziemię warecką Pilica tworzy malowniczy karajobraz.

Sady są głównym źródłem utrzymania okolicznych mieszkańców.

WARKA

Magnuszew

Grabów n. Pilicą

Studzianki Pancerne

Chodków

PUSZCZA STROMECKA

1°40'

STRZYŻYNA

Wieś, 10 km na pd. od Warki, pomiędzy uroczyskiem „Ksawerów” a lasami leśnictwa Paprotnia.

Stara puszczańska osada o tradycyjnej częściowo drewnianej zabudowie. Przydrożna kapliczka słupowa pochodząca z XIX w. Wieś stanowi dogodny punkt wypadowy dla wycieczek po Puszczy Stromieckiej.

St. PKP Strzyżyna, 2,5 km na zach. od wsi, już właściwie na gruntach wsi Augustów. Sklep.

GRABÓW NAD PILICĄ

Wieś, 6 km na pd. od Warki, przy szosie prowadzącej do Kozienic.

Stara osada stanowiąca ośrodek kolonizacji tej części Zapilcza we wczesnym średniowieczu. W XVIII w. własność Józefa Pułaskiego, starosty wareckiego, ojca Kazimierza, następnie Brochockich, Witkowskich i Komornickich. Tu urodziła się Maria Komornicka (1876-1948), poetka okresu Młodej Polski. Określenie „Nad Pilicą” pochodzi z poł. XIX w. (dla odróżnienia od Grabowa nad Wisłą, położonego na zach. od Zwoleń). Podczas hitlerowskiej okupacji miejsce licznych akcji partyzanckich. 9 maja 1943 r. w odwet za rozbicie posterunku żandarmerii, Niemcy przeprowadzili pacyfikację wsi, rozstrzelując 12 jej mieszkańców. W końcu lipca 1944 r. oddział AK kpt. Romana Siwka — „Heleny” opanował tutejszą stację kolejową, ułatwiając uchwycenie przyczółka warecko-magnuszewskiego. W czasie walk na przyczółku wieś wraz z zabytkowym dworem zostały zniszczone.

Pierwszy kościół z XVI w. spłonął w XVIII, następny ufundował w 1776 r. podkomorzy królewski Ignacy Walewski. Obecny powstał w l. 1907-13 według projektu arch. Tomasza Pajzderskiego, w stylu neo-romańskim. We wsi znajduje się dość duży cmentarz wojenny z I wojny światowej, a na nim obelisk z płytą upamiętniającą zabitych na wojnie 1920 r. mieszkańców Grabowa i okolic. Na miejscowym cmentarzu mogiła kilkudziesięciu żołnierzy polskich, poległych od sierpnia 1944 do stycznia 1945 r.

1,5 km na pn. od centrum wsi, na skraju sąsiedniego Wyborowa, po prawej stronie szosy prowadzącej do Warki, wznosi się częściowo zniszczony pomnik. Jest to zbudowany z cegły postument, zwieńczony krępy obeliskiem, niegdyś z żelaznym krzyżem. Według tradycji (dotychczas nie potwierdzonej) pochowano tu podobno szwedzkiego generała z czasów potopu.

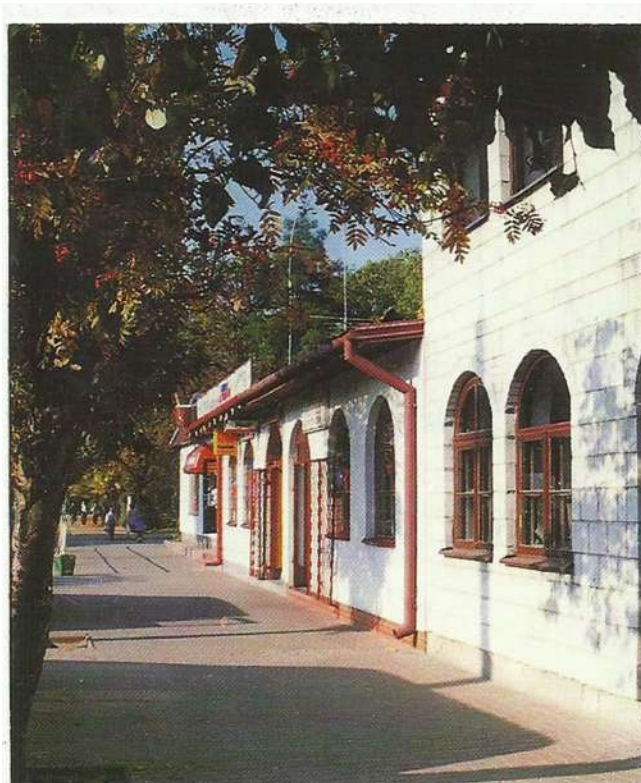
Siedziba gminy. Przyst. PKS na trasie Warka — Kozienice. St. PKP, 3,5 km na pn. zach. od wsi, wśród lasów uroczyska „Grabów”. Bar. Sklepy.

WYBORÓW – wieś w pow. kozienickim (gm. Grabów n. Pilicą), na Równinie Kozienickiej, około 150 mieszkańców. Przy szosie do Warki ceglany pomnik-obelisk; wg niepotwierdzonej tradycji pochowano tu szwedzkiego generała. Przechodzi tędy czerwony szlak z Lesiowa do Warki.

WYMYSŁÓW GRABOWSKI

Gajówka, dawniej niewieka wieś, 2 km na pd. od Warki.

Wieś została całkowicie zniszczona w 1944 r. podczas walk 5 pułku 2 Dywizji Piechoty im. Henryka Dąbrowskiego o uchwycenie drogi wareskiej i linii kolejowej. Dziś w tym miejscu znajduje się duży głaz narzutowy z tablicą i napisem: *Tu w latach 1939-45 zamordowali nas hitlerowcy, ale nie śpimy, oczyma tego kamienia na was żywych patrzymy.* Wystawiono go dzięki staraniom Antoniego Lipca z Lipy. Przy skrzyżowaniu wysoki, zniszczony obelisk z datą upamiętniający zakończenie budowy drogi Warka — Kozienice (11 listopada 1933).

Warka. Fragment miasta

WARKA

Rzeka Pilica. Ośrodek wypoczynkowy Zakładów Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego. Ratusz. Plac im. 1 Pułku Lotnictwa Myśliwskiego „Warszawa”. Ulica Warszawska.

Pomnik Lotników

Warka

Położenie

Warka leży w południowej części równiny mazowieckiej w dolnym biegu rzeki Pilicy. Obszar położony na północ od doliny Pilicy to fragment Wysoczyzny Rawskiej lekko pofalowanej moreny dennej z pasmem wzniesień moreny czołowej w rejonie Rytomoczydeł, Nowej Wsi i Wichradza. Środek tej doliny wypełniają utwory polodowcowe ostatniego zlodowacenia, dominują gliny zwałowe, ility rzeczne, piaski. Klimat tej części Mazowsza charakteryzuje się stosunkowo korzystnymi opadami /ok. 500 mm/ i dużym nasłonecznieniem. Wszystkie te czynniki wykształciły urozmaicony /szczególnie w rejonie Warki/ krajobraz i korzystne warunki dla osadnictwa wczesno - historycznego.

Zarys dziejów

Do najgęściej zaludnionych ziem na Mazowszu obok Częrska i Grójca należała Warka. Z wczesnego średniowiecza zachowało się znane grodzisko w Starej Warce k/ Warki.

Nazwa Warki wywodzi się prawdopodobnie od słowa Warować = pilnować. Świadczyłby o tym herb tego miasta. Ziemia ta wchodziła w skład państwa polskiego już za panowania Mieszka I i jego następców. Pierwszy przekaz źródłowy o Warce pochodzi z 1321 r., kiedy to książę mazowiecki Trojden potwierdził /prawdopodobnie wcześniej nadane/ prawa miejskie. Największy rozkwit przeżyło miasto w XV i XVI wieku. Najstarszy dziejopis Mazowsza Jędrzej Święcicki zanotował, że Warka była: „... zamożna w rękodzielnictwie i przywieziona do mienia dobrego handlem prowadzonym Pilicą, którą spławiano towary do Warszawy, a dalej do Gdańska. Wg lustracji z 1564 r. było w Warce 369 domów drewnianych zamieszkiwanych zapewne przez około 2 tys. mieszkańców. Była miastem królewskim. W okresie tym w Warce spośród 200 rzemieślników, 62 zajmowało się szewstwem i 32 piwowarstwem. Piwo wareckie było znane z doskonałej jakości, znane nie tylko na Mazowszu, ale i poza granicami Polski. Dostarczane było na zasadach wyłączności do piwnic królewskich i książęcych Warszawy. Przez Warkę biegle też szlaki handlowe w kierunku Krakowa, Lublina, Warszawy.

Na początku XVII w. miasto to zaczęły trapić pożary i wojny. Szczególnie wielkie spustoszenie przyczynił najazd szwedzki. To pod Warką Stefan Czarniecki 7 kwietnia 1656 r. zadał Szwedom klęskę, która zdecydowała o dalszych zwycięstwach Polaków nad tym najeżdźcą. W wyniku tej bitwy miasto zostało doszczętnie zniszczone. Nastąpił upadek żeglugi na Pilicy. W okresie Sejmu Czteroletniego i powstania kościuszkowskiego, mimo zubożenia i stagnacji, mieszczenie wareccy poparłi obóz patriotyczny i gościli Tadeusza Kościuszkę /czerwiec 1794 r. / . Po ostatnim rozbiórze Warka weszła w skład Prus a od 1807 r. była w granicach Księstwa Warszawskiego. W 1815 r. weszła w skład Królestwa Polskiego. To właśnie w Warce urodził się i zamieszkiwał bohater Nocy Listopadowej - Piotr Wysocki. W czasie kolejnego zrywu wolnościowego w 1863 r. carski podpułkownik Polak Władysław Kononowicz zorganizował oddział, który stoczył wiele potyczek z wojskami carskimi w okolicach Warki.

Od drugiej połowy XIX w. zaczął nastawać szybki rozwój Warki. Duże znaczenie dla aktywizacji tego ośrodka miała zlokalizowana /1891 r./ fabryka okuć budowlanych braci Lubert, cegielnia i browar. Warka w 1908 r. liczyła już 5853 mieszkańców, w tym ponad 2 tys. Żydów. Przed rozpoczęciem II wojny światowej Warka przeżywała duże ożywienie gospodarcze. W ramach planu budowy Centralnego Okręgu Przemysłowego miasto zostało w 1934 r. połączone linią kolejową Warszawa - Radom oraz drogą kołową bitą Warka - Kozienice.

W czasie okupacji hitlerowskiej wymordowano wielu obywateli Warki, w tym ponad 2 tys. Żydów. W okresie tym w okolicach Warki zorganizowany był IV ośrodek Armii Krajowej obwodu grójeckiego pseudonim „Głuszczyca”, który podejmował różne formy walki z okupantem. Obok AK działały tutaj drobne ugrupowania z obozu lewicy polskiej. W lipcu 1944 r. mieszkańcy Warki zostali wysiedleni przez okupanta, zaś miasto i okolica zostało zniszczone i zaminowane.

Wyzwolenie nastąpiło w dniu 16 stycznia 1945 r. Z przeszło 400 domów mieszkalnych zaledwie 5 nadawało się do zamieszkania. Okres powojenny to odbudowa i rozwój miasta. Wybudowano nowe zakłady: Mazowieckie Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego /obecnie WARWIN S.A./, Fabryka Urządzeń Mechanicznych, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska, Zakłady Piwowskie (obecnie BROWARY S.A.) i inne.

Ulica Warszawska

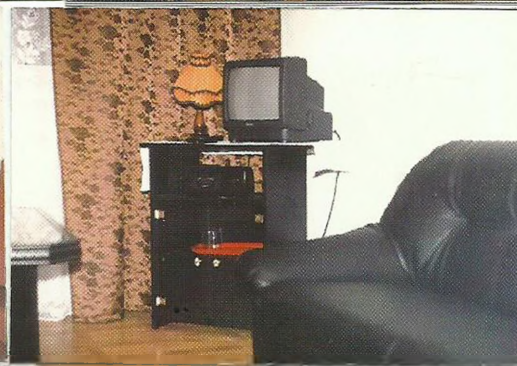

Zabytkowy Ratusz w Warce obecna siedziba Urzędu Miasta i Gminy.

WIELOFUNKCYJNY OBIEKT TURYSTYCZNY
"OKSIW WARKA"

HOTEL "PUŁASKI" ★

Hotel "Pułaski" posiada 50 miejsc w pokojach 1-2-3-4-5-osobowych. Pokoje jednoosobowe o podwyższonym standardzie wyposażone są w TV SAT, telefon i łazienkę. Można skorzystać ze świetlicy, przytulnego baru z całodobowym wyżywieniem oraz bazy kulturalno-sportowej Ośrodka Kultury, Sportu i Wypoczynku (hala sportowa, biblioteki, siłownia, strzelnica dla broni pneumatycznej, bilard, tenis). Nad rzeką Pilicą malowniczo zlokalizowany jest Zespół Domków Wypoczynkowych. Na gości czeka 100 miejsc w domkach campingowych, w pokojach 1-2-3-4-5-osobowych, sanitariaty w pawilonie, pole namiotowe oraz całodobowe "domowe" wyżywienie.

Zbudowano także w Warce i gminie wiele nowych szkół, kilka nowych osiedli mieszkaniowych oraz w latach 1984 - 1991 /w czynie społecznym/ nowoczesny wielofunkcyjny Ośrodek Kultury Sportu i Wypoczynku. Mieści się w nim Dom Kultury, Hotel "Pułaski", hala sportowa, biblioteka, sala bilardowa, siłownia, strzelnica sportowa. Nad rzeką Pilicą istnieje zespół domków campingowych, pole namiotowe i przystań wodna z wypożyczalnią sprzętu pływającego.

Ośrodek Kultury Sportu i Wypoczynku jest centrum kulturalnym i sportowym Warki. Działa tu również orkiestra dęta „Moderato”.

Warka jest dzisiaj ośrodkiem przemysłowo-rolnym liczącym w mieście 11 tys. mieszkańców, w gminie około 9 tys.

Bogata przeszłość historyczna, zachowane zabytki, malownicze położenie nad Pilicą, pracowici i gościnni mieszkańcy tego miasta serdecznie zapraszają. Wypoczywać można w hotelach, zajazdach lub polach namiotowych. Można zbierać grzyby, jagody, łowić ryby lub spacerować w okolicznych lasach.

Godne zwiedzenia:

- pałac Pułaskich na Winiarach wg projektu architekta Augustyna Locciego. Tu urodził się i wychowywał Kazimierz Pułaski bohater dwóch kontynentów: Europy i Ameryki. Obecnie w pałacu mieści się muzeum historyczne im. K. Pułaskiego. Pałac otacza park krajobrazowy z XVIII w.,

- kościół farny z I połowy XVI w. z kaplicami w stylu neogotyckim. Na szczególną uwagę zasługuje renesansowy ołtarz główny z 1610 r. z rzeźbami postaci świętych i ołtarzem Matki Boskiej z dzieciątkiem, kropielnica z piaskowca, ołtarze boczne z rzeźbami zdolnego samouka z Warki - Jana Wojtasiaka.

- kościół i klasztor pofranciszkański powstały w latach 1652-1746 z ciekawym bocznym ołtarzem, rokokową amboną, tablicami epitafijnymi,

- rynek miejski im. Stefana Czarnieckiego z zabytkowym ratuszem z I poł. XIX w. w stylu klasycystycznym zbudowanym przez Hilarego Szpilowskiego. Obecnie gmach jest siedzibą władz miejskich,

- kopiec na błoniach usypany przez mieszkańców Warki dla upamiętnienia egzekucji Władysława Kononowicza i jego adiutantów /bohaterów powstania 1863 r./

- cmentarz parafialny z XVIII w. miejsce wiecznego spoczynku bohatera Nocy Listopadowej Piotra Wysockiego, księdza Marcelego Ciemnińskiego - autora „Dziejów Warki”, organizatora szkolnictwa polskiego na początku XX w. i redaktora „Gawęd Wieczornych”.

Znajdują się tu również groby żołnierzy poległych w latach 1939-1945 r. Na uwagę zasługuje także pomnik upamiętniający pomordowanych polskich oficerów w Katyniu pochodzących z Warki oraz liczne grobowce rodzin ziemiańskich.

Warto zobaczyć:

- tablicę upamiętniającą miejsce, gdzie stał dom, w którym mieszkał Piotr Wysocki,

- Pomnik Lotników Polskich i nowoczesny wielofunkcyjny Ośrodek Kultury Sportu i Wypoczynku,

- dworek mieszczański przy ul. Długiej pochodzący z I poł. XIX w. Obecnie mieści się w nim muzeum historii Warki,

- nowoczesny browar z tłocznią i zagęszczarnią soku jabłkowego,

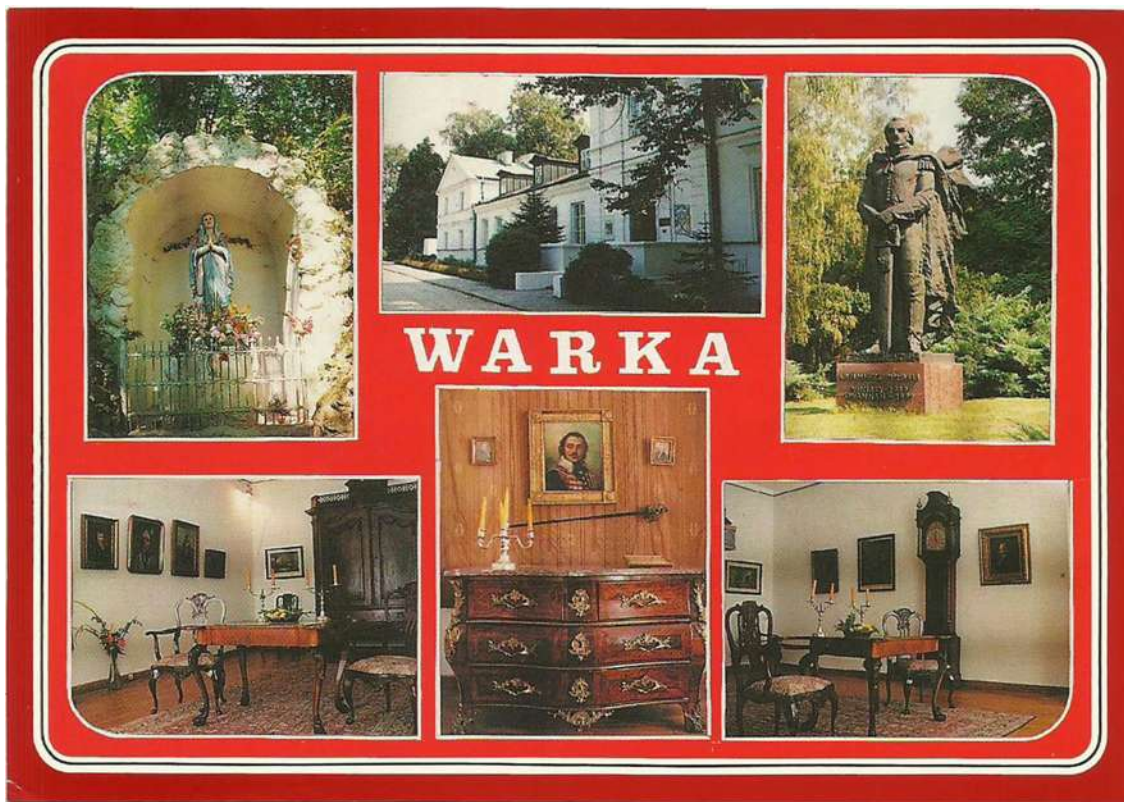
- odbyć spacer /wycieczkę/ zielonym szlakiem królewskim od Warki przez Pilicę do Ostrołęki /dł. 7 km/ doliną Pilicy.

- z Warki można odbywać krótkie wycieczki do Mniszewa, Magnuszewa lub szlakiem czerwonym do Studzianek Pancernych - miejsc walk na przyczółku warecko-magnuszewskim w 1944 r.

Warto odwiedzić:

- biuro PTTK w Warce przy ul. Warszawskiej 14 by uzyskać informację turystyczną, zakupić przewodniki i inne książki, zapoznać się z 50 letnią historią tej placówki.

Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego.

Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego jest największą atrakcją turystyczną Warki.

Kazimierz Pułaski

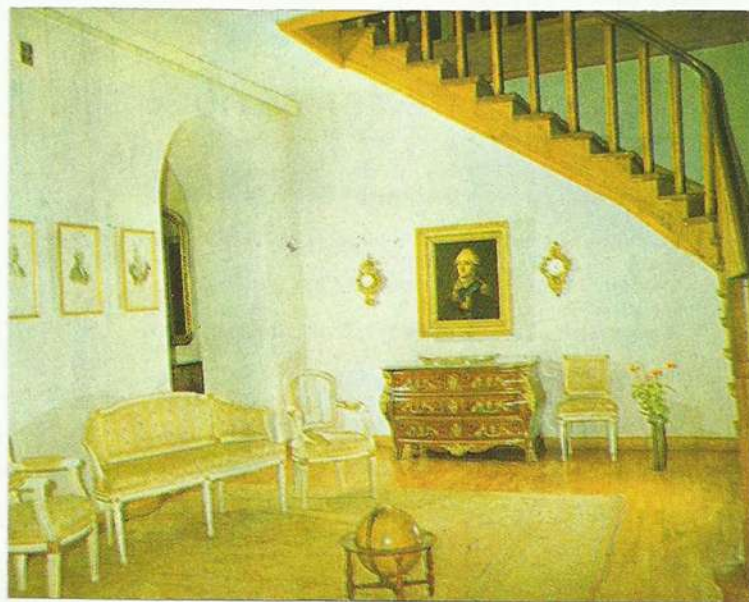

Śmierć Kazimierza Pułaskiego w bitwie pod Savannah - Stany Zjednoczone.

MUZEUW im. K. PUŁASKIEGO
W A R K A

Wnętrza muzeum.

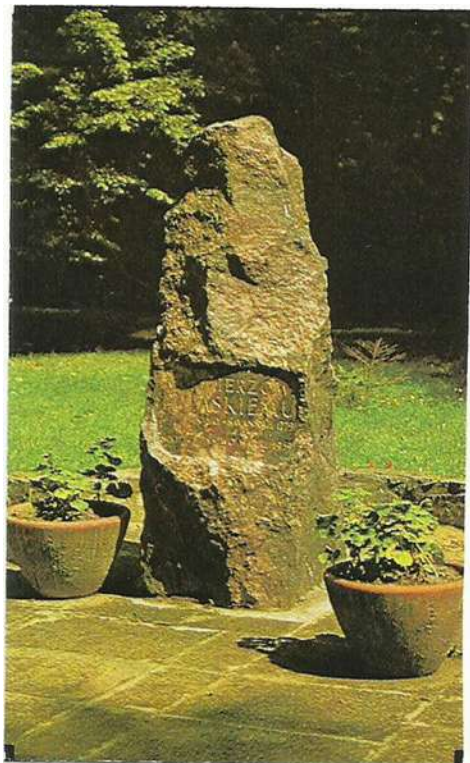

W muzeum K. Pułaskiego

Pomnik Kazimierza Pułaskiego w parku przy muzeum.

Kościół p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej

w Warce

Treść mosiężnej tablicy na frontowej ścianie.

W czasie II wojny światowej w latach 1940-1944 na terenie miasta Warki oraz gmin: Konary, Lechanice i Rożniszew działał 4 Ośrodek Armii Krajowej obwodu Głuszczyca-Grójec. W pracy konspiracyjnej przeciwko okupantowi brało udział około 1000 członków ruchu oporu zorganizowanych w 7 plutonach, drużynie łączności, kobiecej drużynie sanitarnej oraz sekcjach: wywiadu, kolportażu prasy podziemnej i szkolenia. W Ośrodku prowadzono szkolenie podchorążych, podoficerów i sanitariuszek. W fabryce braci Lubert uruchomiono tajną produkcję automatycznego pistoletu "Sten" i naprawę broni. W latach 1943-44 zorganizowano warunki pracy i ochronę radiostacji nadawczej Komendy Głównej Armii Krajowej. Przygotowano miejsce do zrzutów broni i żołnierzy. W roku 1944 wystawiono oddział partyzancki, który działał na terenie byłego przyczółka Warecko-Magnuszewskiego. Podczas walk na przyczółku zorganizowano w Warce polowy szpital i niesiono pomoc sanitarną rannym mieszkańcom. Otoczono opieką tajne nauczanie młodzieży.

Tablica ta została ufundowana w 1989 roku przez społeczeństwo Ziemi Wareckiej z inicjatywy bałych członków ruchu oporu.

W A R K A 1 9 3 9 - 1 9 8 9

Kościół MB Szkaplerznej

Kościół farny p.w. św. Mikołaja

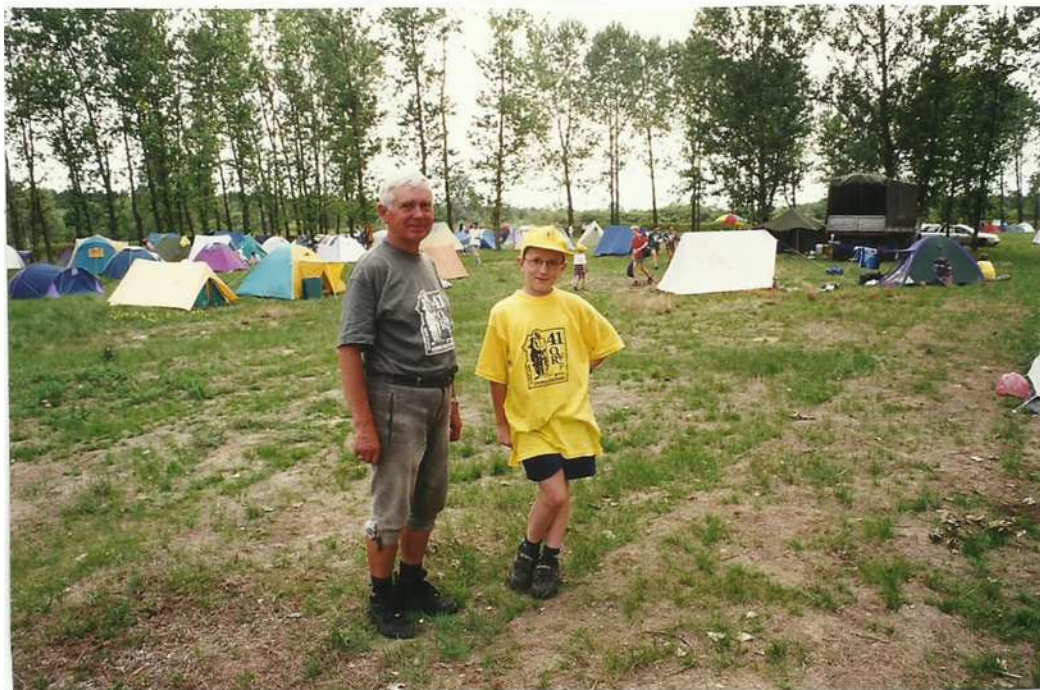
w Warce

Historia kościoła.

Pierwotna fundacja kościoła w XIII w w Stariej Warce. Na obecnej lokalizacji kościół drewniany erygowany w XIV w. Budowę zaś tego kościoła murowanego rozpoczęto w 1603 roku. Po pożarach w 1616 i 1656 roku odremontowany i konsekrowany w 1661 roku. W końcu XIX w otoczony neogotyckim murem z kaplicami i dzwonnica. Znacznie zszkodzony w czasie działań wojennych w 1944 roku i odbudowany w 1948 roku. Wewnątrz ołtarz główny i ołtarze św. Barbary i Krzyża Świętego późnorenesansowe. Wystrój wnętrza częściowo barokowy.

Kościół św. Mikołaja

Spotkanie dziadka z wnuczkiem Maciusiem,

Na zdjęciu: Wala Krawczyk z Gryfowa Śl. Wiktor Gumprecht z Mystakowicz, Ewa Galińska, Magda Cackowska z Jeleniej Góry, Antos Litwin z Dlszyny, Halinka Galas z Jeleniej Góry, siedzi Basia Marusiak ze Złotoryji, Staszek Ciecko z Jeleniej Góry

Zdjęcie drużyny z komandorem rajdu.

